

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«ДОНБАСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»
ГОРЛІВСЬКИЙ ІНСТИТУТ ІНОЗЕМНИХ МОВ (ДВНЗ ДДПУ ГІМ)
ХАРЬКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ Г.С. СКОВОРОДИ (ХНПУ ІМ. Г.С. СКОВОРОДИ)
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ І.І. МЕЧНИКОВА

ЛІНГВІСТИЧНИЙ ВІСНИК

ВИПУСКИ 7-8

Бахмут 2019

Рекомендовано до друку вченою радою Горлівського інституту іноземних мов
ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»
(протокол № 3 від 23 жовтня 2019 року)

Редакційна колегія:

Аллахвердян Т. М., доктор філол. н., професор (Україна), професор кафедри французької та іспанської мов Горлівського інституту іноземних мов ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»,
М.О. Вінтонів, доктор філол. н., професор (Україна), професор кафедри української мови Інституту філології Київського університету ім. Б. Грінченка; **А.Р. Габідулліна**, доктор філол. н., професор (Україна), професор кафедри мовознавства та російської мови Горлівського інституту іноземних мов ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет», **В.А. Глушенко**, доктор філол. н., професор (Україна), завідувач кафедри германської та слов'янської філології ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»; **Голобородько В.Ю.**, доктор філол. н., професор (Україна), професор кафедри української філології Горлівського інституту іноземних мов ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»,
Н.В. Дьячок, доктор філол. н. (Україна), професор кафедри загального та слов'янського мовознавства Дніпровського національного університету ім. О. Гончара; **С.А. Комаров**, доктор філол. н., (Україна), завідувач кафедри зарубіжної літератури Горлівського інституту іноземних мов ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»; **Костикова І. І.**, доктор пед. н., професор (Україна), завідувач кафедри теорії і практики англійської мови Харківського національного педагогічного університету ім. Г.С. Сковороди; **Криворучко С. К.**, доктор філол. н. (Україна), професор кафедри світової літератури Харківського національного педагогічного університету ім. Г.С. Сковороди; **Маленко О. О.**, доктор філол. н., професор (Україна), завідувач кафедри українознавства і лінгводидактики Харківського національного педагогічного університету ім. Г.С. Сковороди; **Т.М. Марченко**, доктор філол. н., заступник директора, професор (Україна), професор кафедри зарубіжної літератури Горлівського інституту іноземних мов ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»), **О.Ю. Карпенко**, доктор філол. н., професор (Україна), завідувач кафедри граматики англійської мови Одеського національного університету ім. І.І. Мечникова), **І.М. Колегасва**, доктор філол. н., професор (Україна), завідувач кафедри лексикології та стилістики англійської мови Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова, **Л.В. Боброва**, кандидат філол. н., професор (США, Університет Майамі), **Т.М. Радіонова**, кандидат філол. н., доцент (Україна), завідувач кафедри української філології Горлівського інституту іноземних мов ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»), **І.І. Степанченко**, доктор філол. н., професор (Україна), професор кафедри слов'янських мов Харківського національного педагогічного університету ім. Г.С. Сковороди.

Рецензенти:

Панченко О. І., доктор філол. н., професор, завідувач кафедри перекладу та лінгвістичної підготовки іноземців Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара (Дніпро, Україна)
Кравченко Н. К., доктор філол. н., професор кафедри англійської філології і філософії мови імені професора О. М. Мороховського Київського національного лінгвістичного університету

Свідоцтво про державну реєстрацію KB № 20645-10465P
ISSN 2313-6081 (Print).

Л 59 **Лінгвістичний вісник** : зб. наук. пр. / [наук. ред. А.Р. Габідулліна]. Бахмут : ГПМ ДВНЗ ДДПУ, 2019. Вип. 7-8. 157 с.

У збірнику розглянуто проблеми сучасного мовознавства на матеріалі слов'янських, германських та романських мов. Значну увагу приділено дослідженню лінгвістики тексту, дискурсології, концептології, опису семантичних, морфологічних та синтаксичних аспектів мови.

Для наукових працівників, спеціалістів-філологів, аспірантів і студентів філологічних факультетів, а також для широкого кола читачів, які цікавляться питаннями сучасного мовознавства.

УДК 81 (08)

Архіпова Ірина Михайлівна,
кандидат філологічних наук, доцент
Горлівський інститут іноземних мов
ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»
м. Бахмут. Україна
E-mail: nahemaa@ukr.net

КОНВЕРГЕНТНИЙ ТИП АВТОРСЬКИХ ВІДСТУПІВ В АНГЛОМОВНИХ ХУДОЖНІХ ПРОЗОВИХ ТЕКСТАХ ХІХ-ХХ СТ.

Постановка проблеми. Інтерес до вивчення тексту в лінгвістиці не слабшає і визначається тим, що останній є сферою реалізації і формою реального існування мови, у першу чергу це стосується художнього тексту.

Текст є цілим, єдиним мовним твором, але в той же час – це поєднання висловлювань різних суб'єктно-мовних планів, між якими встановлюються складні, динамічні стосунки. Текст складається з відносно великих і відносно малих складових частин, які прийнято називати компонентами [8]. Авторські відступи разом із такими включеними композиційними одиницями тексту, як вставне слово, вставка, примітка, ремарка займають у структурі художнього тексту особливе місце.

Стаття присвячена визначенню синтактико-стилістичних характеристик авторських відступів в англomовних художніх прозових текстах ХІХ-ХХ ст. Як композиційні одиниці тексту авторські відступи слугують висвітленню авторського ставлення до зображуваних у творі подій і визначенню прагматичного впливу на адресата.

У філологічних роботах з теорії композиції художнього тексту авторське мовлення і образ автора висвітлювались у різних аспектах: з позиції наратології витлумачено поняття «точка зору автора» [4; 2; 9], «форми і типи авторського мовлення» [1; 3; 6]; у синтактико-стилістичному аспекті схарактеризовано особливості композиції як способу художнього розгортання теми [5], «текстову модальність» і «образ автора» як стильотвірні категорії тексту [3]. Проте власне авторські відступи, їхні функції і комунікативні стратегії включення до семантичного простору художнього тексту не отримали достатнього висвітлення з позицій лінгвопрагматичного і комунікативно-функціонального підходів.

Об'єктом роботи виступають авторські відступи в англomовних художніх прозових текстах ХІХ-ХХ століть.

Предметом вивчення – лінгвостилістичні і композиційно-мовленнєві форми авторських відступів. Матеріалом дослідження слугували англomовні художні прозові тексти ХІХ-ХХ століть.

Мета роботи полягає у систематизації та класифікації авторських відступів у художніх англomовних прозових текстах з позиції комплексного підходу, зорієнтованого на виявлення їхніх лінгвопрагматичних властивостей.

Актуальність роботи визначається її відповідністю загальному спрямуванню сучасних лінгвістичних студій із теорії композиції художнього тексту на встановлення лінгвопрагматичних властивостей композиційно-сюжетних, композиційно-структурних і композиційно-сміслових одиниць тексту.

Аналіз останніх досліджень. Особливості синтактико-стилістичної організації авторського відступу розкривають його специфіку, про що свідчать структурні моделі, виявлені в ході дослідження. У художньому тексті протяжність авторського відступу не має жодного фіксованого характеру.

Проаналізувавши фактичний матеріал, можна сказати, що нижньою межею є вбудований відступ, виражений частиною речення, а верхня межа – це власне авторський відступ, який за своїм обсягом представлений абзацом. Обсяг авторського відступу залежить від задуму й інтенції адресанта. Деякі автори відступають від свого оповідання на декілька слів, але є й такі відступи, які утворюють цілі абзаци. Міру протяжності авторського відступу не можна встановити за допомогою жодного загального правила, це може зробити сам адресант, оскільки він краще за інших відчуває смисловий ритм свого тексту, тобто обсяг авторського відступу багато в чому залежить від ідейного задуму та естетичної інтенції автора.

Структура авторських відступів різноманітна й неоднорідна. Дослідження авторських відступів з точки зору їх структурних особливостей послужило основою для встановлення таких синтактико-стилістичних типів авторських відступів, які класифікуються нами як конвергентні і дивергентні.

У сучасній лінгвістиці поняття конвергенція (зосередження) і дивергенція (роз'єднаність) розглядаються як способи організації текстових повідомлень і мовних засобів реалізації їхніх функцій у художньому тексті. Термін і поняття конвергенції були введені в лінгвістичний обіг М. Риффатером [14], який розумів конвергенцію як акумуляцію в одному місці тексту декількох різних стилістичних прийомів, експресивність яких утворюється в процесі виконання загальної стилістичної функції. М. Є. Обнорська [7] розмежовувала поняття стилістичної і синтаксичної конвергенції, стверджуючи, що стилістична конвергенція формується на основі синтаксичної конвергенції. І. В. Арнольд [1] відносить конвергенцію до одного з типів висунення, які фокусують увагу читача на окремих елементах повідомлення. У контексті нашого дослідження конвергенцію розглядаємо як зосередження синтаксичних конструкцій в одному місці тексту, що характеризується експресивністю і створюється відповідними тропами і фігурами мовлення. Поняття конвергенції і дивергенції є антиподами, тому, як відзначається в дослідженнях в аспекті когнітивної поетики (Р. Цур [15], Л. И. Белехова [2]), конвергенція призводить до розщеплення фокусу перспективізації, а дивергенція сприяє інтеграції фокусу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Як відзначалося раніше, конвергенцію розуміють як акумуляцію в одному місці декількох різних

стилістичних прийомів, експресивність яких створюється в процесі реалізації загальної стилістичної функції (М. Риффатер). Екстраполюючи ідеї М. Риффатера, М. Є. Обнорської, І. В. Арнольд, у нашому дослідженні конвергенція розуміється як скупченість різних стилістичних прийомів (тропів, паралельних синтаксичних конструкцій, повторів), які створюють емоційно-експресивний вплив на читача.

Так, наприклад, у текстовому фрагменті з роману Г. Гріна «Тихий американець», який наводиться нижче, за допомогою авторського відступу експлікуються міркування адресанта про особисте / неособисте в звичайному житті людини:

" I shall think of a way to remain. Ordinary life goes on – that has saved many a man's reason. Just as in an air – raid it proved impossible to be frightened all the time, so under the bombardment of routine jobs, of chance encounters, of impersonal anxieties, one lost for hours together the personal fear. The thoughts of the coming April, of leaving IndoChina, were affected by the day's telegrams..." [10, p. 111].

Підкреслений авторський відступ маніфестує філософський роздум, змістовний план якого розгортається у двох поширених ускладнених реченнях, локалізованих в одному місці оповідання. Конвергентність авторського відступу відволікає увагу адресата від основної фабули тексту і стимулює до роздуму над моральними цінностями, такими, як турбота про життя, страх щось втратити. Форма узагальненого, безособової оповіді, у якій маркер особи оповідача відсутній, створює експресивно-емоційну дію на читача. На мовному рівні це виражено зосередженням лексичних одиниць для позначення емоційного стану (*frightened, anxieties, fear*), перерахуванням однорідних членів речення (*of routine jobs, of chance encounters, of impersonal anxieties*). Графічний знак паузації (тире між частинами першого речення авторського відступу) сприяє більшій концентрації уваги адресата на інформації, яка подається в авторському відступі.

У фрагменті з роману «Вулиця Ангела» Джона Бойнтона Прістлі ми виділили конвергентний авторський відступ, у якому інтенція автора полягає в узагальненні і в додатковій характеристиці героя. Тут автор-оповідач філософствує про соціальний статус героїв. Ланцюг означальних підрядних речень, що вводяться автором, акцентує увагу на здібностях героїв і їхніх утрачених можливостях. Але говорить він про них із симпатією, про що свідчить ідентифікуюче означальне речення:

"In spirit, however, he went on to the university and thus he became one of those men who are haunted by a lost Oxford or Cambridge career. These are not the scholars or the brilliant athletes who have been denied their chance of distinction, but simply the fellows who have been robbed of an opportunity of acquiring more striped ties, college blazers, and tobacco jars decorated with college coats – of – arms, in short, the fervent freshmen who never had the freshman nonsense knocked out of them. They it is who turn into the essential public school "old boys". Dersingham was a tremendous "old boy..."" [13, p. 41].

Цей конвергентний авторський відступ складається з двох складнопідрядних речень. У цьому прикладі інтенцією автора виступає необхідність включення в хід оповідання додаткової характеристики про образ-персонаж Дерсингем. Отже, за допомогою узагальнено-особового займенника *one* у реченні *one of those men who are.*, і за допомогою вживання означеного артикля перед лексемами *the scholars or the brilliant athletes. but simply the fellows*, які виконують функцію узагальнення, ми дізнаємося, що головний персонаж не єдиний, хто опинився в такій ситуації, людей, з позбавленими умовами і з такими, як у головного героя, соціальним статусом багато.

У наступному прикладі конвергентний авторський відступ є філософським роздумом про життя:

"Then there are others, like Margot, who sit as far out as they can and hold on for dear life and enjoy that. But the whole point about the wheel is that you needn't get on it at all, if you don't want to. People get hold of ideas about life, and that makes them think they've got to join in the game, even if they do not enjoy it. It does not suit everyone.

People do not see that when they say "life" they mean two different things. They can mean simply existence, with its physiological implications of growth and organic change. They can not escape that – even by death, but because that's inevitable they think the other idea of life is too – the scrambling and excitement and bumps and the effort to get to the middle, and when we do get to the middle, it's just as if we never started. It is so odd. Some months later..." [16, p. 194].

Структурною особливістю цього конвергентного авторського відступу є те, що перша його частина включена в абзацний текст основного оповідання, а друга частина оформлена в самостійний абзац. Лексична зв'язність цих розділених частин авторського відступу забезпечується повтором лексеми *People*, яка ініціює обидві частини авторського відступу. Авторська інтенція відступу полягає у філософських роздумах про загальноприйняті життєві пріоритети, про любов: *People get hold of ideas about life... People do not see that when they say "life" they mean two different things. They can mean simply existence... They can not escape that*, за допомогою яких адресат глибше розуміє позицію героя і його світогляд.

Розглянемо конвергентний тип авторських відступів, виражених абзацом. Дослідники художніх текстів вважають абзац текстотвірною одиницею з чіткою маркованістю меж лексичними, лексико-граматичними, смисловими, а також інтонаційними засобами делімітації. Ґрунтуючись на положеннях науковців, ми розуміємо абзац як тематично закінчений відрізок, який служить просуванню основної думки оповідання. Абзацом автор оформлює певний смисловий відрізок тексту, з інтенцією та індивідуальною творчою манерою, у якому автор-оповідач виражає ту чи іншу інтенцію, вкладає певний сенс, підкреслює, маркує в тексті ті моменти, які він хотів би бачити виділеними. Для абзацу, як текстотвірної одиниці, характерна зв'язність і цілісність, що є свідченням його змістовної і смислової впорядкованості.

Так, наприклад, у фрагменті з роману Р. Кіплінга «Світло згасло» ми виділили конвергентний авторський відступ-філософське міркування, виражене абзацом:

"Then they've been cheating you ever since, that's all. I know their nice ..little ways.

A woman may love one man and despise another, but on general feminine principles she will do her best to save the man she despises from being defrauded. Her loved one can look to himself, but the other man, being obviously an idiot, needs protection.

"I don't think Mr. Beeton cheats much", said Dick [11, p. 212].

Оформлений абзацом, конвергентний авторський відступ складається з двох речень. У цьому відступі автор-оповідач уточнює і роз'яснює своє бачення того, як жінки ставляться до любові і до об'єктів цієї любові – чоловіків. *A woman may love one man and despise another.* Цей відступ адресант відносить на адресу героїні – Дратуй; тобто в розмову персонажів включається точка зору автора, яку він і виділяє в окремий абзац. Абзац – це в першу чергу настанова на увагу читача [113]. Ця частина тексту виділена в окремий абзац, має смислову насиченість, виражає оцінну інтенцію адресанта.

Враховуючи сучасні підходи до класифікації типів абзаців, ми розрізнятимемо ввідні, розвитку, перехідні і підсумкові абзаци. Кількісний аналіз частотності названих типів абзаців, у які сформований текст авторського відступу, показав, що найпоширенішими є абзаци-розвитки.

Так, наприклад, у фрагменті з роману С. Моема «Місяць і мідяки» ми виділили конвергентний авторський відступ, виражений абзацом-розвитком:

"Stroeve sighed a little and was silent. His thoughts dwelt among pictures of what might have been, and the safety of the life he had refused filled him with longing.

"The world is hard and cruel. We are here none knows why, and we go none knows whither. We must be very humble. We must see the beauty of quietness. We must go through life so inconspicuously that Fate does not notice us. And let us seek the love of simple, ignorant people. Their ignorance is better than all our knowledge. Let us be silent, content in our little corner, meek and gentle like them. That is the wisdom of life".

To me it was his broken spirit that expressed itself, and I rebelled against his renunciation. But I kept my own counsel..." [12, p. 125].

Наведений як приклад конвергентний авторський відступ, що складається з 8 речень, ми відносимо до абзацу-розвитку. Цей авторський відступ має смислову структуру і не залежить від контексту. У цьому авторському відступі автор-оповідач міркує про життя, долю, людське призначення (*The world is hard and cruel. We are here none knows why., We must be very humble. We must see the beauty of quietness. Fate does not notice us. Their ignorance is better .. That is the wisdom of life*), що вербалізовано такими синтаксичними засобами, як лексична анафора *We are here... We go none... We must... We must see... We must go.*

У фрагменті з роману С. Моєма «Місяць і мідяки» конвергентним авторським відступом адресант закінчує абзац і мікротему в тексті. Його інтенцією є підсумувати усе сказане, узагальнити:

"For the most part, they keep their various activities in various compartments, and they can pursue one to the temporary exclusion of the other. They have a faculty of concentration on that which occupies them at the moment, and it irks them if one encroaches on the other. As lovers, the difference between men and women is that women can love all day long, but men only at times.

With Strickland the sexual appetite took a very small place. It was unimportant. It was irksome. His soul aimed elsewhere. He had violent passions, and on occasion desire seized his body so that he was driven to an orgy of lust, but he hated the instincts that robbed him of his self – possession..."[12, p. 162].

Коли авторський відступ починає абзац, це допомагає адресатові увійти до курсу справ. Так, наприклад, у фрагментах роману Р. Кіплінга «Світло згасло» конвергентні відступи розташовані на початку абзацу і виражають основну думку того абзацу, до якого вони входять. У цих прикладах основною авторською інтенцією є ввести, підготувати, налаштувати читача на такі події:

"To each man is appointed his particular dread – the terror that, if he does not fight against it, must cow him even to the loss of his manhood. Dick's experience of the sordid misery of want had entered into the deeps of him, and, lest he might find virtue too easy, that memory stood behind him, tempting to shame, when dealers came to buy his wares..." [11, p. 111].

"There are few things more poignantly humiliating than being handled by a man who does not intend to strike. The head of the syndicate began to breathe heavily. Dick walked round him, pawing him, as a cat paws a soft hearth – rug. Then he traced with his forefinger the leaden pouches underneath the eyes, and shook his head..." [11, p. 56].

У наступному прикладі з роману «Вулиця Ангела» Джона Бойнтона Прістлі конвергентний авторський відступ, включений до абзацу, виконує узагальнювальну функцію:

"The outward changes in Turgis, already noticed by Miss Matfield and Mr. Smeeth, were only tiny scattered hints and clues, and by no means in proportion to the changes within, for during these last seven weeks, ever since that night when Lena Golspie had failed to keep her appointment with him, his life had been like a bad dream. There are some dreams, trembling on the edge of nightmare, in which the dreamer goes rushing frantically through dismal reeling phantasmagoria of familiar scenes and places trying to find a lost somebody or something..." [13, p. 371].

У цьому прикладі інтенцією адресанта є підсумувати, зробити висновок про події, що відбуваються.

Місце авторського відступу усередині абзацу не має певних закономірностей. Його розташування залежить від інтенцій автора. Розташовуючи авторський відступ усередині абзацу, автор-оповідач акцентує увагу на ключовому факті. Так, наприклад, в уривку з роману Івліна Во

«Занепад і руйнування», авторський відступ знаходиться в медіальній позиції в межах абзацу, до якого він включений:

"Old friends, said Grimes and his voice was charged with emotion you see a man standing face to face with retribution. Respect him even if you cannot understand. Those that live by the flesh shall perish by the flesh. I am a very sinful man, and I am past my first youth. Who shall pity me in that dark declivity to which my steps inevitably seem to tend? I have boasted in my youth and held my head high and gone on my way careless of consequence, but ever behind me, unseen, stood stark Justice with his two – edged sword..." [16, p. 109].

Виділений нами авторський відступ (*Those that live by the flesh shall perish by the flesh*. Хто в гріху живе, той у гріху і загине) займає медіальну позицію усередині абзацу, несе в собі основне смислове навантаження – виражає волевільну інтенцію автора.

У наступному прикладі, як і в попередньому, авторський відступ розташований усередині абзацу:

"It is you and me, unborn, asserting our presence. All we are is a manifestation of the impulse of family life, and if by chance we have escaped the itch ourselves, Nature forces it upon us another way. Flossie's got that itch enough for two. I just have not. I am one of the blind alleys off the main road of procreation, but it does not matter. Nature always wins. Oh, Lord! Oh, Lord!" [16, p. 110].

Цей конвергентний авторський відступ має узагальнювальний характер, на що вказує суб'єкт дії, виражений займенником *All (All we are)* з дескриптором, вираженим означальним підрядним реченням. Відбувається зрушення дійктичного центру як у реченні перед авторським відступом, так і в реченні після авторського відступу: *you, me* міняються на *we* у відступі, який у реченні після самого відступу міняється на *I*. Авторський відступ є смисловим центром цього абзацу, виконуючи композиційно-смислову функцію.

Рідше трапляються відступи, виражені підсумковим абзацом, як у прикладі з роману С. Моема «Місяць і мідяки»:

"But I knew it was not kindness that prompted the offer. It is not true that suffering ennobles the character; happiness does that sometimes, but suffering, for the most part, makes men petty and vindictive..." [12, p. 77].

У цьому авторському відступі автор аналізує вплив страждань на становлення людського характеру. Автор починає відступ із твердження, факту: *It is not true that suffering ennobles the character*, він не погоджується із загальноприйнятою точкою зору, висловлює свою думку *but suffering, for the most part, makes men petty and vindictive*. У цьому підсумковому абзаці-відступі на перший план автор висунув власну оцінку, критичне ставлення до зображуваного, що вербалізовано такими лексичними засобами вираження, як протиставлення: *suffering – happiness, ennobles – makes petty and vindictive*.

Висновки. Отже, проведене дослідження дозволило встановити такий синтактико-стилістичний тип авторських відступів, як конвергентні відступи.

Конвергентні авторські відступи характеризуються експресивністю, такі відступи відволікають увагу адресата від основної фабули тексту і стимулюють адресата до роздуму. Конвергентні авторські відступи представлені в аналізованих художніх текстах переважно у формі філософських роздумів.

Перспективи подальших розвідок ми вбачаємо в дослідженні когнітивного аспекту авторських відступів у різножанрових художніх текстах англійської й американської прози.

Література

1. Арнольд И. В. Оценочность комментария в устной речи и в тексте. *Межуровневая организация текста в естественном языке* : межвуз. сб. науч. тр. Челябинск : ЧГПИ. 1987. С. 3–10.
2. Белехова Л. І. Образний простір американської поезії: лінгвокогнітивний аспект : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. філол. наук : спец. 10.02.04 „Германські мови”. К., 2002. 34 с.
3. Виноградов В. В. О теории художественной речи. М. : Наука, 1971. 396 с.
4. Женетт, Ж. Повествовательный дискурс. *Фигуры III. Работы по поэтике*. М. : Изд-во Сабашниковых, 1986. С. 60-276.
5. Жирмунский В. М. Задачи поэтики. *Вопросы теории литературы : Статьи 1916—1926*. Л., 1928. С. 17 – 88.
6. Кухаренко В. А. Интерпретация текста. М. : Просвещение, 1988. С. 100-192 с.
7. Обнорская М. Е. Синтаксические конвергенции. *Стилистика Романо-германских языков: уч. записки ЛГПИ им. Герцена*. Л., 1972. Т. 491. С. 78-86.
8. Тураева З. Я. Лингвистика текста. *Текст : структура и семантика*. М. : Просвещение, 1986. 127 с.
9. Шмид В. Нарратология. М. : Языки славянской культуры, 2003. 312 с.
10. Green G. *The Quiet American*. М. : Менеджер, 2004. 176 p.
11. Kipling R. *The Light That Failed*. Moscow : Progress Publishers, 1975. 286 p.
12. Maugham W. S. *The Moon and Sixpence*. Moscow : Progress Publishers, 1972. 250 p.
13. Priestley J. B. *Angel Pavement*. Moscow : Progress Publishers, 1974. 504 p.
14. Riffaterre M. *Criteria for Style Analysis Text. Essay on the Language of Literature*. N.Y., 1967. 339 p.
15. Tsur R. *Toward a Theory of Cognitive Poetics*. Amsterdam : Elsevier Science Publishers, 1992. 549 p.
16. Waugh E. *Prose. Memoirs. Essays*. Moscow : Progress Publishers, 1988. 445 p.

Анотація

Архіпова І.М. Конвергентний тип авторських відступів в англомовних художніх прозових текстах ХІХ-ХХ ст.

Робота присвячена виявленню лінгвостилістичних характеристик авторських відступів в англомовних художніх прозових текстах ХІХ-ХХ ст. З позиції когнітивної лінгвістики схарактеризовано синтактико-стилістичні властивості авторських відступів, до яких віднесено конвергентний, дивергентний і конвергентно-дивергентний способи їхньої організації в художньому просторі тексту.

Ключові слова: авторський відступ, конвергентність, дивергентність, художній текст.

Аннотация

Архипова И. М. Конвергентный тип авторских отступлений в англоязычных художественных прозаических текстах ХІХ-ХХ вв.

Работа посвящена определению лингвостилистических особенностей авторских отступлений в англоязычных художественных прозаических текстах ХІХ-ХХ вв. С позиции когнитивной лингвистики охарактеризованы синтактико-стилистические свойства авторских отступлений, к которым отнесены конвергентный, дивергентный и конвергентно-дивергентный способы их организации в художественном пространстве текста.

Ключевые слова: авторское отступление, конвергентность, дивергентность, художественный текст.

Summary

Arkhipova I. Convergent Type of Author's Digression in English Literary Prose of the ХІХ-ХХ centuries.

This article focuses on revealing structural and syntactic properties of author's digression in English literary prose of the ХІХ-ХХ centuries. Convergent and divergent types of inserting author's digression into literary space of the text have been distinguished based on syntactic and stylistic analysis.

Key words: author's digression, convergent, divergent, literary text.

УДК [811.111:811.161.2]'255.4:791.43

Бакутіна Поліна Віталіївна,

викладач кафедри англійської філології та перекладу

Горлівський інститут іноземних мов

ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»

м. Бахмут. Україна

E-mail: polinabakutina45@gmail.com

ПЕРЕКЛАД АНГЛОМОВНОЇ ФІЛЬМОПРОДУКЦІЇ: СУБТИТРУВАННЯ ТА ДУБЛЮВАННЯ

Постановка проблеми. Актуальність дослідження зумовлена тим, що за умов імпортування кіноматеріалів важливо надавати їм якісний переклад державною цільовою мовою з урахуванням типових помилок, причин їхнього виникнення та способів їх уникнення, зокрема на основі зіставлення різномовних версій та аналізу ступеня адекватності кіноперекладу. Кінцева мета – наголосити на наявності й важливості якісного кіноперекладу в Україні.

Аналіз передумов дослідження. Від середини 30-х років ХХ століття виникла потреба у дублюванні та субтитруванні кіноматеріалів, що розширило спектр прикладних аспектів перекладознавства та дозволило перекладачам розвивати свої здібності у творчому професійному напрямку.

Становлення кіноперекладу в Україні відбулося значно пізніше, ніж у західноєвропейських країнах. В Україні кінопереклад розпочався у 60-х роках ХХ століття, коли його осередком стала кіностудія імені Олександра Довженка для озвучення фільмів російською мовою.

Пізніше, наприкінці 70-х років, коли у м. Києві за ініціативою генерального директора кіностудії імені Олександра Довженка Миколи Павловича Мащенка було сформовано студію кіноперекладу «Синхрон» (1978-2002), фільми для озвучення почали перекладати українською мовою, хоча і з наслідуванням дубляжу радянського та російськомовного [3].

На сьогодні в Україні існує понад десяток сучасних студій дублювання та субтитрування фільмів, а саме: AdiozProduction, Postmodern Postproduction, Tretyakoff Production, Kiev Postproduction, AAASOUND Студія дубляжу каналу 1+1 (працює на базі студії ім. Довженка). На початку ж 2009 року відкрилася студія Le Doyen Studio Ле Дуаєн, що стала першою українською студією дубляжу, що отримала сертифікат «Студія Dolby Premier».

Розвиток кіноперекладу в Україні насамперед залежав від державного законодавства. Найперша версія закону України «Про кінематографію» від 13 січня 1998 року, а саме стаття 14, передбачає обов'язковий дубляж або озвучку чи субтитрування державною мовою або мовами національних меншин [1]. 2006 року Постанова Кабінету Міністрів скасувала обов'язковий переклад кіно державною мовою. Однак 24 грудня 2007 року Конституційний Суд України постановив, що імпортовані в Україну кінострічки повинні в обов'язковому порядку бути перекладені державною мовою. Хоча у редакціях закону «Про кінематографію» від 10 серпня 2012 року та в його версії від 12 грудня 2012 року вимогу про обов'язковий переклад імпортованого кіно державною мовою було вилучено [2].

Наслідки усім відомі: медійна продукція російськомовного перекладу заповнила вітчизняні кінотеатри та домашні телеекрани, і це спричиняло закономірне обурення з боку громадських діячів та митців. На сьогодні, відповідно до статті 23 Закону України «Про засади державної мовної політики», пункт 4 проголошує, що все ж таки виготовлення копій фільмів іноземного виробництва здійснюється українською мовою [2].

Об'єкт нашого дослідження становлять фільмоматеріали, як-от: кінотексти, фільмоніми, ненормативна лексика, сюжетні пісні та поезія у перекладі з англійської мови українською та у зіставленні з російською.

Предметом постають перекладацькі труднощі при субтитруванні й дублюванні фільмів різних жанрів та трансформації, які є типовими й актуальними при перекладі кінострічок.

Мета дослідження – визначити способи розв'язання проблем лінгвостилістичної та соціокультурної адаптації та проаналізувати сутність прагматичної адаптації для забезпечення якісного кіноперекладу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Кінотекст відрізняється від типових об'єктів перекладу, маючи дві основні складові – вербальну та невербальну. Вербальний план вираження (ВПВ) кінотексту зведений переважно до діалогів і монологів (наприклад, внутрішній монолог героя, що описує події або відбиває внутрішній конфлікт, переживання). Невербальний план вираження (НПВ) – це візуалізація картини на рівні зі звуковими ефектами, створення ситуацій та цілого довколишнього світу. Оскільки візуальні образи сприймаються комплексно, миттєво та зрозуміліше за опис, то можна стверджувати, що НПВ є змістовнішим за ВПВ.

Сучасні технології, безумовно, допомагають у створенні та редагуванні перекладу, зокрема аудіовізуального. По-перше, існують електронні довідники та можливості для пошуку інформації й отримання професійних консультувань в інтернет-мережі чи за допомогою інших засобів комунікації. По-друге, оргтехніка уможлиблює зручність набору, коригування, редагування й друку тексту та переведення його у бажаний формат.

Сучасні технології допомагають легко розробляти субтитри та синхронізувати їх із репліками акторів у кадрі на основі розмітки за часом (timing). Деякі програми можуть видобувати таймінг із відео, інші реалізують функцію розмітки, форматування й редагування тексту. Однією з таких програм є AEGISUB. Дуже зручна у використанні та зрозуміла для початківців.

Редагування – останній, але вагомий етап перекладу. Саме на цьому етапі «створюється» фільм мовою перекладу. Саме тут відбувається фінальний ступінь адаптації перекладеного тексту до цільової аудиторії. Перекладачі, які забезпечують цей процес, несуть неабияку відповідальність, бо саме вони удосконалюють і адаптують текст кінофільму та готують його для дублювання.

Переклад як своєрідний тип міжмовної та міжкультурної комунікації може оцінюватися з різних точок зору: з позиції відповідності оригіналу, з точки зору комунікативного ефекту, досягнутого за допомогою перекладу, у плані прагматичної адекватності.

Компетентний перекладач повинен перекласти текст фільму якнайближче до оригіналу, але максимально зрозуміло для цільової аудиторії.

Розглянемо приклади соціокультурної (і, певною мірою, інформаційної та лінгвостилістичної) адаптації у кіноперекладі.

<p><i>“In fact, I’ll be here for my whole life. Three hundred and and sixty-five days a year, including Christmas, Hanukkah, Halloween Kwanzaa.”</i></p>	<p><i>– Я тут цілий тиждень. І пробуду тут усе своє життя. 365 днів на рік. Навіть на Хануку, на Різдво, на Хелловін і на 8 березня.</i></p>
--	--

Кванза (також Кваанза, Кванзаа, англ. Kwanzaa) – один із афро-американських фестивалів, що триває з 26 грудня (тобто відразу після католицького Різдва) по 1 січня щороку. Свято проводиться з метою підтримки, розвитку і збереження африканських традицій, які раби принесли у Північну Америку (США).

Міжнародний жіночий день (англ. International Women's Day) – щорічне свято жінок, що відзначається 8 березня. Можемо зробити висновок, що в українському перекладі вдало використано розмовну назву свята «8 Березня». Саме його ми і святкуємо щороку, а Кванза не має жодного відношення до української культури.

<i>Like pixie horse...</i>	<i>Мов Горбоконики...</i>
----------------------------	---------------------------

У цьому прикладі в українському перекладі згадана казка «Горбоконики» (рос. «Конёк-Горбунок») – класичний твір російської дитячої літератури у віршах Петра Єршова, написаний у 1830-х роках. Переклад є доречним, адже в англійському тексті також йдеться про коника. Причиною для використання цих казок слугувала їхня популярність у пострадянських країнах.

Наступні приклади є проявом прагматичної адаптації (це зміни, які вносяться до тексту перекладу з метою домогтися певної реакції з боку одержувача, зокрема забезпечити здатність тексту перекладу створювати комунікативний ефект подібно до тексту оригіналу). Під час прагматичної адаптації враховуються соціальні, культурні та психологічні розбіжності між одержувачами тексту оригіналу та тексту перекладу.

Розглянемо приклад із кінофільму «Training Day» (укр. «Тренувальний день», рос. «Тренировочный день»), діалог між двома поліцейськими, один із яких – підлеглий. Він висловлює своє небажання перебувати на роботі, патрулюючи у пекельну спеку влітку: “*I will like not being in a hot black-and-white all summer.*” Важливим аспектом перекладу та об’єктом прагматичної адаптації стало складне слово синтаксичного типу *black-and-white*, що для реципієнта перекладу українською мовою звучить як – Не хотілося б усе літо паритися у бобику. Переклад здійснено таким чином, аби уникнути нерозуміння з боку глядача. В англійській мові застосовано *black-and-white*, бо американські поліцейські машини мають чорно-білий окрас. Для україномовної аудиторії дослівний переклад зазначених кольорів є ані актуальним, ані безпосередньо зрозумілим, адже поліцейські машини (до 2015 року взагалі бобики (УАЗ-469)) у державі реципієнта пофарбовані інакше. Відповідно, у ході редагування та адаптації тексту було прийнято рішення не зазначати колір, а конкретизувати метонімію – уточнити, що йдеться про поліцейський автомобіль. Наголошуємо, що фільм 2001 року, відповідно і переклад того часу, тож можемо спостерігати неактуальність слова «бобик».

Прагматична адаптація зустрічається і при перекладі назв фільмів з метою зробити такі назви зрозумілими для культури цільових глядачів. Наприклад, американський фільм «21 Jump Street» в українському перекладі має назву «Мачо і ботан», і зрозуміло чому. Сюжет фільму висвітлює дружні стосунки між привабливим, але «недалеким» юнаком (він стежить за своєю зовнішністю, і всі дівчата хочуть піти з ним на випускний: він – мачо) та розумним і пухленьким матусиним синком (він сором’язливий, нерішучий, відсторонений від соціуму та цілком занурений у навчання – ботан). Американська назва має власне пояснення: після невдалого затримання

злочинців обох головних героїв відправляють працювати під прикриттям. Головний секретний офіс поліції, куди відправили хлопців, знаходиться на Jump Street, 21, у будівлі колишньої церкви із зображенням корейського Ісуса. Jump – назва вулиці, 21 – номер будівлі (церкви).

На нашу думку, прагматична адаптація є спорідненою із соціокультурною. В обох випадках існує необхідність відмовитися від дослівного перекладу оригіналу. Постає проблема пошуку смислового еквівалента у цільовій мові таким чином, щоб уникнути втрати або комічності, або трагізму в словах, або певного метафоричного посилення від автора через героїв.

Наведемо приклад: на початку фільму «Мачо і ботан» Мортон Шмідт (ботан), якого грає Джона Гілл, з'являється під саундтрек «The Real Slim Shady» американського репера, продюсера, автора пісень і актора Маршалла Брюса Метерза III, переважно відомого як реп-виконавець під псевдонімом Емінем (Eminem). Він постає в образі самого співака, однак це єдине, що пов'язує його зі справжнім Slim Shady (як Eminem називає себе). Сім років потому цей персонаж – ботан – на прийомі до поліцейської академії зустрічає шкільного мачо – Грега Дженко (якого грає Ченнінг Татум). При зустрічі Грег звертається до Мортонна фразою “*Not-so Slim Shady, what's up?*” Бачимо, що запропонований на початку образ цього головного героя підтримується й надалі. Розглянемо ж переклади українською та російською мовами. В українському варіанті маємо: – *Гладкий Емінем, яким вітром?* Спостерігається прийом прагматичної адаптації: Slim Shady – Емінем, адже не кожен знає другий псевдонім виконавця, тому перекладачі конкретизували метафору. Російський варіант – *Здорово, ботан, и ты здесь?* – показує, що перекладач/редактор вирішив пропустити наявність такої метафори. Відтак ми бачимо, що Slim Shady було замінено на ботан з метою конкретизувати лише соціально визначений метафоричний образ персонажа.

Ми дослідили переклад фільму «Playing by Heart» («Превратности любви») російською мовою, оскільки української версії немає. Проте ми пропонуємо власний переклад відповідних реплік українською мовою. Так, одразу на початку фільму дві подружки спілкуються після закінчення робочого дня. Джейн (Келлі Уеймаєр) запитує Мередіт (Джилліан Андерсон) про її особисте життя: “*No Mr. Right, Ms. Right?*” Звертаємо увагу, що *Mr. Right* означає «другу половинку», партнера для життя: наприклад, якщо хтось знайшов свою «другу половинку», то може сказати: “*I've found my Mr./Ms. Right.*” Відповідно Джейн запитує: – *Чи є в тебе друга половинка?* або – *Знайшла вже собі супутника життя?* Однак у російському перекладі ми маємо: – *Так как, мистер Справедливость? А, мисс Справедливость?* Тобто, перекладач пропонує дещо буквальный варіант, незрозумілий для глядача. *Mr. Right* та *Ms. Right* було перекладено, незважаючи на тему розмови, тому глядачам важко зрозуміти зміст сказаного без аналізу кінотексту-оригіналу.

Ще однією скринькою перекладацьких помилок є серіал «Friends» («Друзі»). Так, в одному з фрагментів наявний культурологічний аспект. Йдеться про англійську назву книги, перекладний відповідник якої є

відомим завдяки популярному однойменному психологічному трилеру 1980 року. Персонажі кіносеріалу говорять про книгу Стівена Кінга, відому під назвою «Сяйво» (рос. «Сияние»): “*Why do you have a copy of The Shining in your freezer?*” “*Well, I was reading it last night and I got scared.*” “*Are you safe from it if it is in the freezer?*” Далі назва книги декілька разів згадується у діалозі. Перекладачі серіалу пропонують таку російськомовну версію: – *Почему у тебя в морозильнике лежит «Шайнинг»? – Я его вчера вечером читал, испугался – вот и...* Надалі у перекладі назва зазначається так само. Така послідовність є правильною. Однак, якщо цей епізод дивиться людина, яка не знає англійської мови, вона не може зрозуміти, що йдеться про книгу Стівена Кінга.

Що ж до українського перекладу, то він досить вдалий і логічний: – *Стівен Кінг. «Сяйво». – А чого ти тримаєш цю книгу в морозильнику? – Я вчора її читав і так злякався... – А в морозильнику вона тебе не лякає?*

Отже, помилки кіноперекладу можуть бути різними, і вони можуть легко зіпсувати чи знівелювати навіть шедевр медійного світу.

Типовою помилкою при перекладі аудіовізуальної продукції є нехтування невербальним планом вираження, коли перекладається лише написане, без урахування контексту, який може критися у навколишній обстановці. Так, проаналізуємо матеріал кінофільму «Head in the Clouds» («Голова у хмарах»). Українські субтитри цього фільму свідчать про необізнаність перекладача з кінопостановкою; відтак продукт перекладу є досить неякісним, оскільки субтитри багато в чому несумісні з відеорядом.

1. “*Bonjour, madame. How much for a reading?*” // – *Добридень, пані. Скільки у вас тут коштує почитати?* На перший погляд, жахливих помилок не помітно, однак щойно ми почнемо дивитися відповідний епізод кінострічки, то зрозуміємо, що три подружки вирішили дізнатися про своє майбутнє і пішли до ворожки. І вони запитували про оплату сеансу ворожіння, а не читання.

2. “*What do you see?*” // – *Що ти бачиш?* У цей момент ворожка дивиться на долоню дівчини, і та її запитує. Загальновідомо, що займенник *you* в англійській мові використовується у таких значеннях: 2-ї особи однини (ти), 2-ї особи множини (ви) та ввічливого звертання (Ви). Ми бачимо, що ворожка – літня жінка, а дівчині років 14. Оскільки у фільмі описуються події за часів першої половини ХХ століття, то, тим більше, дівчина не дозволила б собі звертатися до ворожки на «ти».

3. “*I see your 34th year.*” // – *Я бачу, що вам 34 роки.* Так, у тексті субтитрів жінка відповідає юній героїні, якій на момент діалогу аж ніяк не 34 роки, тому переклад репліки звучить абсурдно. Доречно сказати: – *Бачу 34-й рік твого життя.* До речі, тут займенник *твого* є припустимим, адже доросла жінка звертається до дівчинки, яка їй онучка за віком.

Інший тип помилок зумовлений банально безвідповідальним ставленням перекладача до своєї роботи. Прикладом є такі недоліки перекладу (на матеріалі кінофільму «Head in the Clouds» // «Голова у хмарах»):

1. “*The ones at Yale are like monks’ cells.*” // – *Ті, що в Єл, схожі на мавп’ячі клітки.* Розмова йде про кімнати у гуртожитках Кембриджа та Єльського університету. Героїня каже хлопцеві, що тут, у Кембриджі, кімнати для першокурсників розкішні, а в Єльському вони схожі на клії монахів. Безумовно, не йдеться про клітки тварин, тим паче мавп.

Щоб запобігти негативному впливу помилок та втрат у перекладі на враження від готової медіапродукції, перекладачеві потрібно не припускатися їх. Варто бути уважним, виконувати переклад та редагування сумлінно, враховувати ефект перекладу на цільового глядача, і тоді вірогідність надати влучний, якісний та популярний переклад зросте до максимального рівня.

Також хотілося б приділити увагу перекладацьким трансформаціям, які ми було виявлено у перекладі нового мультфільму «Тролі». Існує два професійних переклади російською та українською.

Український варіант перекладений ближче до оригіналу, а російський – більш «одомашнений» для цільової аудиторії. Вважаємо обидва переклади відносно якісними та цікавим для перекладацького дослідження.

1. *Каждый год в один и тот же день...* У російськомовному перекладі бачимо змінений порядок слів та конкретизацію із додаванням (*в один и тот же день*); в україномовному перекладі *раз на рік* – калькування та вилучення *every year* з метою уникнення повтору словом *щороку*.

2. В оригіналі зазначено вигадане свято Trollstice. Слово комбіноване з двох іменників: *trolls* – *тролі* та *tice* – *приманка* (заманювання): тобто у самій англomовній назві свята вже йдеться про те, що Бергени заманили Тролів до пастки і прагнуть влаштувати собі щорічне свято з поїданням Тролів. У російськомовному варіанті перекладу бачимо транслітерування першої частини слова і логізацію другої. Щодо українського перекладу, то *Das Fest* у перекладі з німецької – свято, святкування. Тобто Трольфест може сприйматися як свято Тролів. Такий варіант є оманливим, бо це свято Бергенів з поїдання Тролів, а для останніх – це жахливий день. Водночас, в обох варіантах перекладу має місце семантична модуляція.

Російський варіант наголошує на тому факті, що Тролі – лише їжа для Бергенів, від якої вони нібито стають щасливими. *Extra-special – деликатес*: такий переклад було запропоновано з метою наголосити на важливості певного Троля для принца. Переклад обома мовами засвідчує застосування еквівалентної заміни, однак із пропуском префікса *extra-* в українському примірнику та з диференціацією значення у російськомовному варіанті.

Калькування переважає в українському перекладі, із транслітеруванням власних іменників. У російськомовному – еквівалентна заміна та конкретизація, що виявляється в уточненні характерної риси (окрасу) короля – *розовий* – та, у другому реченні, характерної поведінки кожного представника племені – *не бросит*.

Висновки. Отже, було висвітлено поширені помилки при перекладі та адаптуванні кінотексту, причини їх виникнення та способи їх уникнення, а також виявлено й обґрунтовано приклади адекватного перекладу. При цьому

варто пам'ятати, що неузгодженість перекладу із технічними параметрами субтитрування та дублювання може також призводити до неадекватного або ускладненого розуміння кінотексту-перекладу.

Загалом ми намагалися лише окреслити сутність проблем кіноперекладу та наголосити на наявності й важливості якісного кіноперекладу в Україні.

Перспективами вважаємо практичне застосування сформульованих положень, аналітичних зауважень та рекомендацій у власній перекладацькій діяльності, а також перекладознавче дослідження з поглибленою увагою до лінгвостилістичної адаптації при аудіовізуальному перекладі.

Література

1. Закон України «Про кінематографію». URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/9/98-вр>.

2. Становище української мови в Україні в 2012 році. *Рух добровольців «Простір свободи»*. 2012. URL: dobrovol.org/files/2012/stan_movu_2012.doc.

3. Терентьев В. Легенды дубляжа. Вып. № 4. URL: https://www.youtube.com/watch?v=V_w1KKXvmts.

Анотація

Бакутіна П. В. Переклад англomовної фільмопродукції: субтитрування та дублювання.

У статті розглянуто розвиток кіноперекладу в Україні як окрему складову перекладознавства. Проведено розрізнення понять «аудіовізуальний переклад», «кінопереклад», «субтитрування», «дублювання», «закадровий переклад». Окреслено сучасні пріоритети та власне схему «створення» фільмів мовою цільової аудиторії в Україні. Висвітлено типові помилки при перекладі та адаптуванні кінотексту, причини їхнього виникнення та способи їх уникнення, а також виявлено й обґрунтовано приклади адекватного перекладу.

Ключові слова: аудіовізуальний переклад, кінопереклад, субтитрування, дублювання, закадровий переклад.

Аннотация

Бакутина П. В. Перевод англоязычной фильмопродукции: субтитрование и дублирование.

В статье рассмотрено развитие киноперевода в Украине как отдельную составляющую переводоведения. Проведено различие понятий «аудиовизуальный перевод», «киноперевод», «субтитрование», «дублирование», «закадровый перевод». Определены современные приоритеты и собственно схема «создание» фильмов на языке целевой аудитории в Украине. Освещены типичные ошибки при переводе и адаптации кинотекста, причины их возникновения и способы их избежания, а также выявлены и обоснованы примеры адекватного перевода.

Ключевые слова: аудиовизуальный перевод, киноперевод, субтитрования, дублирования, закадровый перевод.

Summary

Bakutina P. V. Translation of English-language films: subtitling and dubbing.

The article discusses the issue of the film translation development in Ukraine as a separate component of translation studies. The specified concepts are “audiovisual translation”, “film translation”, “subtitling”, “dubbing”, and “voiceover translation”. The study outlines the contemporary priorities and the process of “making” films in the target language in Ukraine. The issues that are analysed and substantiated in the article include common mistakes in the

translation and adaptation of cinema texts, causes of such mistakes and ways of their avoidance, as well as examples of adequate translation.

Keywords: audiovisual translation, film translation, subtitling, dubbing, and voice-over translation.

УДК 81'42

Безсонова Анна Сергіївна,
викладач кафедри германської філології
Горлівський інститут іноземних мов
ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»
м. Бахмут, Україна
e-mail: annabessonova902@gmail.com

ФУНКЦІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ КОМЕНТАРЯ У СТРУКТУРІ НАУКОВО-ПОПУЛЯРНОГО ЛІНГВІСТИЧНОГО ДИСКУРСУ

Постановка проблеми. Постійна зацікавленість сучасних дослідників в галузі лінгвістики проблемами вивчення дискурсу зумовила актуальність досліджень різних типів дискурсу загалом, а також характерних особливостей окремо взятих дискурсів, їхньої будови, складових частин, жанрів, що входять до їх структури.

Аналіз останніх досліджень. Коментар поширений у науці, журналістиці, літературознавстві та інших галузях знань. Кожне конкретне застосування накладає на коментар свої характерні особливості в залежності від сфери його застосування. Актуальність вивчення цього жанру в структурі науково-популярного лінгвістичного дискурсу зумовлена постійним інтересом сучасної науки до проблем його вивчення і побудови. Дослідження жанру коментаря сучасними лінгвістами та літературознавцями присвячені вивченню його змісту та завдань (Ю.М. Лотман), структури (Е.С. Абелюк), мети та впливу автора (В.І. Коньков), функцій (Маріза Георгалу), функціональних особливостей та взаємодії з іншими жанрами (С.В. Бершадская).

Мета та завдання. Мета статті полягає в аналізі існуючих поглядів на коментар як жанр, вивченні функціональних особливостей реалізації цього жанру в науково-популярному дискурсі. Поставлена мета передбачає розв'язання таких завдань: визначити зміст поняття «коментар», розглянути особливості функціонування жанру коментаря в науково-популярному дискурсі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Словник української мови розглядає коментар як: 1) пояснення тлумачення до якого-небудь тексту, 2) роз'яснювальні або критичні зауваження з приводу яких-небудь подій явищ [1].

Енциклопедичний словник-довідник «Культура русской речи», на відміну від тлумачних словників, виділяє три значення коментаря: 1) жанр аналітичної журналістики; 2) як синонім пояснення або докладного

повідомлення / розповіді про що-небудь; 3) пояснення, зауваження в різних сферах діяльності [5, с. 250].

Як зазначає Ю.М. Лотман, коментар виконує дослідні та просвітницькі завдання. І справді, коментар до літературного твору надає читачеві інформацію, необхідну (з точки зору автора) для адекватного сприйняття і усвідомлення художнього твору, додаткову інформацію, яка також може впливати на сприйняття адресата. До такої інформації можуть належати дані про епоху створення твору, особистість автора, історичні умови, деталі побуту тощо. Таким чином, в залежності від обсягу необхідної інформації, жанр коментаря в літературних творах може являти собою як макрожанр (коментарі, викладені на кількох сторінках або в цілих книгах), так і мікрожанр (короткі зауваження, зазвичай наводяться в дужках з позначкою: «прим. автора»).

Оскільки досліджуване нами поняття може бути розглянуто як жанр аналітичної журналістики, можемо припустити, що тут поряд із викладом фактів буде існувати думка й оцінки автора, його аналіз з можливою метою вплинути на сприйняття читача. Ряд дослідників в галузі журналістики виділяють такі його характеристики, як полемічність і оцінність.

В.І. Коньков зазначає, що основні мовні наміри автора коментаря спрямовані на вираження своєї думки, свого ставлення, своїх оцінок. Суттєвою особливістю він називає полемічність. Отже, комунікативна мета може бути визначена як впливаюча. Об'єктом коментаря може стати будь-який елемент життя суспільства, який сприймається цим суспільством неоднозначно. Авторами подібних коментарів зазвичай стають журналісти-публіцисти, відомі громадські та політичні діячі [4, с. 90].

Е.С. Абелюк у своїй статті зазначає, що коментар (від лат. *commentarius*) - це замітки, тлумачення до якого-небудь твору, не обов'язково художнього [2, с. 12]. Звичайно, передусім дослідниця вказує на поширення такого жанру для наукової літератури поряд із художньою. Також, аналізуючи розвиток жанру філологічного коментаря, дослідниця зазначає, що в процесі свого становлення він мав ряд різновидів: схолії (короткі замітки на полях рукописів древніх авторів), глоси (переклад або тлумачення незрозумілого слова або виразу, переважно в древніх пам'ятках писемності), маргіналії (позначки на краях книги або рукопису).

Маріза Георгалу (*Mariza Georgalou*), вивчаючи критичний дискурс на матеріалі спортивних коментарів, виділяє 4 типи висловлювань, що входять до складу коментаря в залежності від їхніх функцій: оповідання, оцінка, детальний розбір і резюмування / підбиття підсумків. Дослідниця зазначає, що в ході коментування зазначені вище функції можуть бути реалізовані за допомогою різних мовних засобів [7].

Крім того, ряд дослідників зауважують, що з розвитком суспільства, медіа та технологій, жанри можуть опинитись під впливом так званої дифузії внаслідок міжжанрової взаємодії [3,4].

Відштовхуючись від наведених вище досліджень у галузі вивчення коментаря, ми можемо зазначити, що в його основі може лежати пояснення,

історична або етимологічна довідка, авторська рефлексія й оцінка. Цей жанр може бути реалізований як за допомогою розгорнутого викладу, так і досить стислих висловлювань (до декількох фраз / слів), що, в свою чергу, також може зумовити його композицію. Отже, жанр коментаря може функціонувати в науково-популярному дискурсі як мікрожанр та як макрожанр, під впливом дифузії може частково набувати функцій інших жанрів.

У межах науково-популярного дискурсу жанр коментаря може одночасно поєднувати деякі риси всіх названих історично сформованих різновидів, а також здобувати нові.

Так, наприклад, тут може міститися коротке звернення до епохи виникнення того чи іншого поняття, лінгвістичного явища, тієї чи іншої історичної особистості.

«The verb ending used in the present tense with plural forms such as we and they also varies: it is- es in Northern and the northern parts of the East Midlands; -eth in Southern, Kentish, and the southern parts of the West Midlands; and -en elsewhere »(None of these endings has survived in Modern English) (Закінчення дієслова, що використовується в теперішньому часі, у множині, такому як ми (we), і вони (they) також різняться: - es - в північній і північній частинах Іст-Мідлендса; -eth на Півдні, в Кенті і південній частинах Уест-Мідлендса; i-en в інших місцевостях. (Жодне з цих закінчень не зберіглося в сучасній англійській)) [8, С. 50].

«The 19th century saw a massive increase in American immigration, as people fled the results of revolution, poverty and famine in Europe ...» (19-е століття стало свідком масового зростання американської імміграції, оскільки люди бігли від наслідків революції, бідності і голоду в Європі ...) [8, С.94].

Отже, коментар може бути заснований на історичній / етимологічній довідках та частково виконувати їх функції, налічувати від декількох слів / цифр, наведених в дужках, до повноцінних абзаців, що дають уявлення про лінгвістичне явище, особистість або подію.

На відміну від жанру пояснення, коментар, як правило, містить додаткову інформацію, яка може потребувати тлумачення в ході викладу основного матеріалу. Відсутність пояснення не дозволить зрозуміти і засвоїти матеріал, в той час як відсутність коментаря, можливо, позбавить читача додаткових відомостей, просторово-часових орієнтирів, історичної зумовленості, розуміння авторської позиції щодо викладеного матеріалу, проте не завадить засвоїти основний матеріал. Таким чином, здійснюється додаткове пояснення адресату-неспеціалісту.

«..Might run to 20 lines. In the early period, such sentences often appear incomplete or ill-formed to modern eyes (failing in concord, for example, or displaying an unattached subordinate clause); but it is important to appreciate that at the time such variability was normal» (... могли досягати 20 рядків. У ранній період такі речення часто виглядають неповними або погано сформованими для сучасних очей (наприклад, з відсутністю узгодження або з

неприв'язаним підметом); але важливо розуміти, що в той час така мінливість була нормальною) [8, с.70].

Основним завданням автора в цьому випадку є надання додаткової інформації, що відноситься до теми, але не є необхідною.

Надаючи інформацію в доступній формі, простими словами, автор коментаря наводить у дужках термін, що позначає явище або поняття, яке, можливо, вже було витлумачене раніше. Такий коментар-синонім дозволяє продемонструвати читачеві-неспеціалісту більш складний термін, проте завдяки такій своєрідній інтегрованості він уже не викликає труднощів. Ще однією можливою причиною використання таких коментарів може бути просто відсутність необхідності вдаватися в деталі і детально описувати складні терміни реципієнту-неспеціалісту.

«... relating to several linguistic dimensions: when it came into English (the historical dimension), how it is formed (the structural dimension) ...» (які належать до окремих лінгвістичних вимірів: коли це увійшло в англійську мову (історичний вимір), як це сформовано (структурний вимір) [8, с.170].

Крім того, коментар може супроводжувати ілюстрації, надаючи тим самим необхідну інформацію для належного розуміння зазначеного. Так, наприклад, в енциклопедії англійської мови містяться такі дописи до ілюстрацій.

"A strained-glass feature in Johnson's house, 17 Gough Square, off Fleet Street, London, where he lived from 1748 to 1759 and thus where most of the Dictionary was compiled. The house was rescued from demolition in 1911 refurbished during the 1980s, and is now a Johnson museum" (Зображення вітража в будинку Джонсона, 17 Гоф-сквер, недалеко від Фліт-стріт в Лондоні, де він жив з 1748 по 1759 рік і, таким чином, де була складена велика частина словника. Будинок був врятований від знесення в 1911 році, відреставрований у 1980-х роках і сьогодні є музеєм Джонсона) [8, с. 75].

«The American statesman and scientist, Benjamin Franklin (1706 - 90), had a keen interest in the English language, and especially in its typography (having been a printer in his youth). In a letter to Noah Webster he mourns the passing of the age of noun capitalization». (Американський державний діяч і вчений Бенджамін Франклін (1706 - 90) виявляв великий інтерес до англійської мови, і особливо до його друкацтва (будучи друкарем в молодості). У листі Ноа Вебстеру він оплакує проходження ери капіталізації (написання з великої літери іменників) [8, с. 68].

«A reconstruction of Anglo-Saxon huts at West Stow, Suffolk. Each hut is some 15-20 feet (5-6 m) in length» (Реконструкція англосаксонських хатин в Вест Стоу, Стаффорд. Кожна хатина довжиною 15-20 футів (5-6 м)) [8, 8].

«The homelands of the Germanic invaders, according to Bede and the direction of their invasions» (Батьківщина німецьких загарбників, згідно Халепа і напрямки їх вторгнення) [8, с. 6].

Супроводжуючи зображення відповідними коментарями, автор надає пояснення, обґрунтування або просто повідомлення з метою спростити

сприйняття реципієнтом-неспеціалістом. Отже, коментар частково набуває ілюстративної функції.

Висновки. Отже, проаналізувавши приклади функціонування жанру коментаря в науково-популярному лінгвістичному дискурсі, можемо відзначити, що цей жанр досить поширений і варіативний, може гуртуватися на інших жанрах (історична / етимологічна довідка, пояснення, ілюстрація), і, як наслідок, частково набувати їх функцій. Такий жанр безумовно сприяє адресатно-адресантній взаємодії, розширенню кругозору читача-неспеціаліста.

Перспективи подальших розвідок Перспективи подальших досліджень в області жанрової будови науково-популярного дискурсу полягають у можливості створення розгорнутих класифікаційних моделей його жанрової структури.

Література

1. Словник української мови. URL: <https://www.slovnuk.ua/index.php?swrd=коментар>
2. Абельюк Е.С. Лингвистика для всех. *Летние лингвистические школы 2005 и 2006* / Ред.-сост. Е. В. Муравенко, О. Ю. Шеманаева. М.: МЦНМО, 2008. 440 с.: илл.
3. Бершадская С.В. Жанровые особенности агрессивного текста. *Коммуникация в современном мире: материалы Всероссийской научно-практической конференции*. Воронеж, 2008. С. 4–5.
4. Коньков В. И. Речевая структура газетных жанров. СПб. : Роза мира, 2004. 221 с.
5. Культура русской речи. Энциклопедический словарь-справочник / под ред. Л. Ю. Иванова, А. П. Сковородникова, Е.Н. Ширяева и др. М. : Флинта ; Наука. 2003. 840 с.
6. Словарь литературных терминов URL: <http://litterms.ru/k/113>
7. Mariza Georgalou. Scoring a hat trick: Nation, football, and critical discourse analysis. *Rice Working Papers in Linguistics* 139 vol. 1, February 2009
8. The Cambridge encyclopedia of the English language. Cambridge University Press, 2004. 499 p.

Анотація

Безсонова А.С. Функціональні особливості жанру коментаря в структурі науково-популярного лінгвістичного дискурсу.

У статті розглянуто погляди сучасних науковців на проблеми вивчення різних аспектів жанру коментаря (зміст, функціонування, взаємодія з іншими жанрами тощо). На прикладі зразків науково-популярного дискурсу розглянуто особливості його функціонування в цьому типі дискурсу.

Ключові слова: науково-популярний лінгвістичний дискурс, жанр, коментар

Аннотация

Бессонова А.С. Функциональные особенности жанра комментария в структуре научно-популярного лингвистического дискурса.

В статье рассмотрены взгляды современных ученых на проблемы изучения различных аспектов жанра комментария (содержание, функционирование, взаимодействие с другими жанрами и др.), На примере научно-популярного дискурса рассмотрены особенности его функционирования в данном типе дискурса.

Ключевые слова: научно-популярный лингвистический дискурс, жанр, комментарий

Summary

Bezsonova A. Functional features of the commentary genre in the structure of science popular linguistic discourse.

The article examines the views of modern scholars on the problems of studying various aspects of the genre of commentary (content, function, interaction with other genres, etc.). Based on the examples of science popular linguistic discourse its functional peculiarities have been studied

Keywords: science popular linguistic discourse, genre, commentary

УДК 811.161.1'42

Габидуллина Алла Рашатовна,

доктор филол. наук, профессор

Горловский институт иностранных языков

ГВУЗ «Донбасский государственный педагогический университет»,

г. Бахмут. Украина;

allagabidullina54@gmail.com

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧЕСКОЕ ПОЛЕ «ЛЮБОВЬ» В ПРОИЗВЕДЕНИЯХ М. ШИШКИНА

Любовь неоднократно становилась предметом исследования отечественных и зарубежных лингвистов [1-8]. В произведениях писателя-эмигранта, автора многочисленных литературных премий Михаила Шишкина этот концепт является одним из основных. Цель статьи – показать особенности реализации названного в заглавии лексико-семантического поля в романах «Венерин волос» и «Письмовник».

Ядром поля в романах писателя являются такие виды любви, названные еще древними греками, как эрос и филия, на периферии – людус, прагма, агапе и филатия.

Любовь – это **эрос**. Он основан на взаимной симпатии и половом влечении (сексуальной страсти и желании), включает в себе счастье и страдание.

Эрос имеет несколько стадий: от влюбленности до настоящей любви-дружбы. Первая стадия – влюбленность, связанная со страстью, влечением, тяготением, желанием: *А еще стала замечать, что повторяю твои жесты. Говорю твоими словами. Смотрю твоими глазами. Думаю, как ты. Пишу, как ты* («Письмовник»).

Объекты поклонения героини романа «Венерин волос» молоденькой Белы – гимназическая преподавательница французского языка, старшеклассница Нина Рокотова, князь Юсупов (точнее, его фотография: «в белых брюках, с теннисной ракеткой в руке, с ослепительной улыбкой»; Бела называет его *избранником, рыцарем*), братья подруг. Потом приходит первая юношеская любовь к более взрослому партнеру по любительскому спектаклю Алексею: он погибает во время первой мировой войны, и это

становится большим потрясением для юной души – и источником вдохновения. Знаменитая певица, наставница будущей эстрадной звезды, утверждает, что настоящее творчество начнется лишь тогда, когда горе постучит в ее дверь: «... *нужно всё пережить и всё узнать – и то, что не нужно знать – тоже*». Мало того, хорошей актрисе любовь ни к чему: «*Если хочешь стать великой актрисой – нужно знать всё о любви и уметь жить без нее*».

Эрос – первый сексуальный опыт: *Вообще все вдруг изменилось – можно было все трогать, что еще только что было недоступным, не моим. Только что было чужое – а теперь свое, будто мое тело увеличилось, срослось с твоим. Я и себя-то теперь чувствовала только через тебя. Моя кожа существовала только там, где ты ее касался. <...> Лежали и не могли друг от друга отцепиться – а потом полукруг от моих зубов на твоём плече («Письмовник»).*

Влюбленность может проявляться в странных ситуациях. Подруга толмача (главного персонажа романа «Венерин волос»), работающая в виварии, топит щенков в ведре с водой. Девушке их жалко, она плачет, а возлюбленный утешает: «*Ну что ты, не плачь! Все это можно будет потом куда-нибудь вставить, в какой-нибудь рассказ*». И вот реакция юной женщины: «*Ты сказал такую несурезицу, что меня всю внутри пронзила такая острая жалость, такая любовь к тебе, что захотелось твою голову прижать к груди, затискать, как ребенка*». Нелепое утешение, несурезная реакция! Для читателя, но не для автора, который устами одного из персонажей утверждает, что вся наша жизнь – это и есть рассказ, в котором важна «*каждая мелочь, брякающая в кармане, каждое проглоченное ветром слово, каждое молчание*».

Любовь не всегда взаимна. Бела из романа «Венерин волос» называет ее *ненужной*. Правда, оговаривается: *любовь ненужной не бывает*. Она желает счастья увлеченному ею человеку и страдает от его мучений.

Вторая стадия – сторге, или семейная любовь. На смену влюбленности приходит **привыкание, становление пары**. Восторженность сменяется обыденностью. Это этап насыщения. Персонажи романов Михаила Шишкина принимают такие важные решения, как начать жить вместе, вступить в брак или родить ребёнка.

Для них любовь – это домашний уют, запах глажки, милые записочки в кармане «*Я тебе сегодня приснюсь*», это возможность проснуться рядом с любимым человеком, «*взять ее руку и положить себе на глаза*», смотреть, как возлюбленная сушит волосы феном, «*разгребая их пальцами*». Толмач только после развода понимает, как важна для поддержания отношений каждая «мелочь»: *смазать комариный укус на ее ноге, поцеловать щиколотку, погладить пятку...* («Венерин волос»).

Автор устами своих героев утверждает, что любовь всегда правдива. Ложь бывает только в словах.

Третий этап – пресыщение. Герои романов чувствуют разочарование и отчуждение, что нередко приводит к расставанию. Это

чувство можно измерить. Если любви слишком много, она душит. Один умирает от тоски, а другой уклоняется от встреч, вешает трубку. *«Ты не понимал, что мне всего-то было нужно услышать: «Я тебя люблю». И все, я бы больше не звонила» («Венерин волос»).*

Для этого этапа характерны ссоры, бурные выяснения отношений, отвращение, развод. Люди расходятся, считая, что с другим партнером им повезет больше, хотя, как правило ситуация повторяется: *Они скандалили, будто не знали, что злые слова нельзя взять назад и забыть. Не знали, что люди ругаются на полную, а мирятся наполовину, и так каждый раз от любви отрезается, и ее становится все меньше и меньше («Письмовник»).*

Есть любовь-мания. Человек хочет любить и быть любимым, но это чувство делает его навязчивым и ревнивым: *«И если кого-то любят, то всегда будет тот, кого никто не любит».* Женщины, потерявшие любимого, долго не верят в случившееся, пытаются вытеснить любовь из своего сознания. Рассказчик восклицает: *«... о, как похожи все одинокие брошенные женщины, глушащие ярость сопением в телефонную трубку!».*

В этот домен входит понятие потери. Оно описывается с помощью лексем *страх, пустота, одиночество.* Одна из героинь романа «Венерин волос» ассоциирует себя с *выброшенным на зимнюю ночную помойку чулком.* Женщину, от которой ушла любовь, Бела сравнивает с «Кубической Венерой» Пикассо. Она представляется ей чудовищной, тяжелой, состоящей из углов.

Эрос – это измена, которая передается в обоих произведениях через восприятие детей, чувствующих свою вину в разрыве брака родителей. Они тяжело переживают появление в семье чужих людей. Так, Володя из романа «Письмовник» принимает любовь матери и слепого отчима, только становясь взрослым, участвуя в страшных событиях русско-японской войны 1904-1905 года.

Обратная сторона эроса – похоть и разврат. Сцены изнасилований сменяют друг друга в изображении разных стран и эпох. Вот директор детдома отвозит воспитанников на дачу к городскому начальству. Все напиваются и разбирают детей по комнатам. Вот римские палачи насилуют ребенка, чтобы потом осудить его (в истории этого государства прецедента казни маленькой девочки не было). Вот солдаты персидского шаха Ага-Мохамеда в захваченном Тифлисе подрезают на правой ноге сухожилия обесчещенным женщинам, чтобы пометить их количество («Венерин волос»).

Иногда любовь-эрос сродни распущенности. Один из многочисленных персонажей романа «Венерин волос» рассказывает о любовниках своей матери, утверждая, что *«она их всех любила».* И даже не ездила на юг, чтобы заводить курортные романы, потому что привязывалась. Подруга другого собеседника толмача объясняет наличие нескольких любовников одновременно так: *«любовь — такая большая, что она не может существовать сама по себе, что она, как апельсин — цельная, но состоит из отдельных долек. Надо любить и того, и другого, и третьего,*

чтобы в целом как раз и выходила та большая любовь — просто люди, которых любишь, намного меньше твоей любви, она в них не помещается».

Следующая стадия любви-эроса – терпение и смирение: *Когда живешь вместе, то чувства к этому человеку нужно каждый день драить песком и пемзой, а ни сил, ни времени на это нет («Письмовник»).*

Последняя стадия эроса – служение, любовь-дружба. Хочется делать приятное просто так, потому что человек дорог, потому что к этому уже готова душа. Служение происходит сознательно и добровольно и приносит удовольствие обоим. Супруги проявляют друг к другу уважение, понимание, потому что через многое прошли, знают характеры и привычки друг друга. Никто из героев романа не дошел в своих отношениях до этой стадии и не познал истинной любви, которая не прекращается и не ослабевает со временем.

Вторая разновидность любви – **филия**, или глубокая дружба, которую греки ценили гораздо больше, чем сексуальную основу Эроса. Она возникает между братьями по оружию или между родителями и их детьми.

Запоминается история Серого из романа «Венерин волос» – армейского «деда», издевавшегося над новобранцами. Картины пыток ужасают. Однако у Михаила Шишкина нет однозначных оценок. Беженец, автор истории, утверждает, что Серый – хороший. Попав со своим взводом в Афганистан, он делает все, чтобы его подопечные выжили: *Серый мне там, на войне, как братом стал. И жратву делили, и зимой ночью в один ковер завертывались.* А потом ценою своей жизни этот жестокий человек спас молодого солдата. Кстати, в момент гибели Серый называет паренька Енохом. Этот ветхозаветный персонаж после вознесения в рай (за благочестие) стал «небесным писцом» — ангелом Метатроном, главой ангелов.

В потоке сознания толмача (альтер-эго автора) формируется мысль о том, что Богу неопределимо дорог каждый человек, потому что, в отличие от людей, он видит не только лицо, но прежде всего сердце человека. Из тела Серого, убитого под Бамутом, он сделал землю, из черепа - небосвод, волосы стали пожухлой травой... *«И вот Бог создал себе ребенка, чтобы его любить: Ниневию»* - ассирийский город грешников, где *«помимо здравого смысла, есть еще другой, нездравый, который сильнее, где даже снег — любовь, и человек там, где его тело».* Господь уничтожает этот город, потому что любит. Хотя Бог – это любовь, ненависть тоже включена в этот концепт. И иногда трудно разобрать, где любовь, а где ненависть, где добро, а где зло.

Жертвуют своей жизнью и другие персонажи романа «Венерин волос». Бывший афганец служит телохранителем у известного журналиста, собирающего компромат на сильных мира сего. Он ставит своей целью обличить Зверя и мировое зло (оно находится в *чемоданчике*, а внутри - *заяц, а в зайце утка, а в утке яйцо, а в яйце игла*). Журналиста убивают, а телохранитель пытается найти исчезнувший дипломат. Он уговаривает армейского друга сходить к вдове и выяснить судьбу собранных материалов. Тот понимает всю опасность поручения, но ради дружбы идет на риск. В

квартире обнаруживает труп женщины, но уйти не успевает: его арестовывают и обвиняют в убийстве. Бывший телохранитель идет служить в милицию, чтобы бороться со злом. Его непосредственный начальник, бывалый оперативник, прекрасно понимает, что систему не переломить. Он пытается спасти неподкупного офицера, которого любит, как сына, отправляет в командировку, но тот внезапно возвращается. И тогда Папашка принимает удар на себя: *«из окна на него свалились огромные часы. Белый мраморный медведь с циферблатом на пузе»*. А положительного героя все равно осуждают, сажают в тюрьму, на зоне «опускают». В конце концов, он ломается и начинает играть по правилам Зверя. Становится «нормальным» человеком, досрочно выходит из тюрьмы, устраивается на престижную работу. Жертва и армейского друга, и Папашки оказывается напрасной.

Романы Михаила Шишкина рассказывают о материнской любви, бескорыстной, жертвенной. В одной из историй мать, которая в свое время воспитывалась в детдоме и потом тяжело работала, чтобы вырастить детей, отказывается от путевки в Египет, которую в кои веки предлагает ей состоятельный отпрыск: *«Толичка, сыночек, ничего мне не надо, у меня уже все есть. Раз у тебя все хорошо, мне больше ничего не надо!»* («Венерин волос»). Сострадаешь матерям солдат, пропавших в Чечне. Никому они не нужны. На последние деньги приезжают в чужой, враждебный край, бродят по деревням в поисках своих детей, но натываются на агрессию местных жителей: *«Не видела ли ты, мать, моего ребенка?»*. А они на карточках все одинаковые. *«Видела, — отвечает, — это тот, кто моего сына убил»*.

Бела пересказывает легенду о Божьей Матери Треручнице, которая, спасая Христа от Ирода, пытается с маленьким ребенком переплыть реку. Грести одной рукой невозможно, поэтому она умоляет своего сына дать ей третью руку. Младенец выполняет ее просьбу и таким образом спасает обоих. Всю свою жизнь певица горюет о безвременно умершем сыне («горошинке»), о том, что больше не может родить. Рассуждая о непорочном зачатии, она приходит к выводу, что рождение от девы и духа Божия такое же чудо, как и появление ребенка от обыкновенных мужчины и женщины. Шишкин с большой долей сарказма описывает смерть столетней певицы в собственных фекалиях, когда она представляет себе, что рождает, как ветхозаветная Сарра. Для автора рождение - это смерть, смерть - это рождение, все непрерывно, все перерождается, чтобы жить дальше. Один из персонажей сравнивает могилу с маткой, а погружение в нее - с совокуплением, оплодотворением земли человеком. То, что для родственников похороны, для покойника - свадьба: недаром его моют и наряжают.

А вот любовь сына к матери может иметь парадоксальное содержание: *Думаю много о матери. <...> Вдруг пришло в голову, что по-настоящему смогу ее любить, только когда она умрет. Кто это сказал, что кровное родство - самое далекое? Как жестоко и верно!* («Письмовник»).

Филиа - это любовь отца и сына. Для толмача важно жить в ней просто, изо дня в день, вращая друг в друга, чтобы *«сын на день рождения*

нарисовал каракули и приписал нетвердым почерком огромными буквами: «ПАПЕ», потому что эта каля-маля, может, и есть в жизни самое важное» («Венерин волос»).

Людус – это любовь-игра. Чувства поверхностны, обязательства минимальны. Так, няня Белы постоянно заигрывает то с полицейскими, то с матросами, играющими на гармошке. Но предпочтение отдает полотерам, с которыми раз в месяц флиртует (за что они ей усердно натирают полы), а потом щедро угощает.

Людус – это ухаживания. У сестры Белы роман с гимназистом. Девочка помогает в передаче записок-«секреток» (это тоже элемент игры). Она ощущает себя служительницей любви.

Прагма – это любовь по расчету, поэтому о глубоких чувствах говорить не приходится, хотя в таких отношениях бывают теплота и надежность. Она поддается рассудочному контролю. Бела выходит замуж за своего импресарио Иосифа (Осю) потому, что тот может организовать ей гастроли в Париже. Она устала от *переездов, поездов, вагонов, в которых дует, пахнет сырым бельем, от вокзалов, гостиниц, ужасных кроватей, бессонных ночей*. Певица уговаривает себя любить этого человека, рождает от него ребенка, который умирает в младенчестве. Со временем отношения заканчиваются, брак превращается в фикцию: Ося изменяет Изабелле со всеми подряд, включая горничную *«с глазами удивленного ребенка»*. Бела пишет в своем дневнике: *«Я ревную? Ничуть. Как можно ревновать там, где ничего больше нет, только пепел»*. Слово любовница она называет *гадким*. Певица не осуждает мужа, она платит ему тем же: заводит многочисленные романы, потому что это помогает ей чувствовать себя молодой, сильной и легкомысленной. Свои ощущения Бела сравнивает с током от батарейки на языке.

Агапе, или вселенская любовь, благотворительность, забота о незнакомых людях, братская любовь, любовь к животным и т. д.

Любовь к животным имеет в романе «Венерин волос» своеобразную интерпретацию. Обыгрывается прецедентный текст о попе и собаке «с человеческими глазами». Убийство происходит потому, что псина отгрызла своим щенкам головы. Рассказчик задает риторический вопрос: *«Что можно ждать от страны, где матери убивают своих детей?»*

Агапе – это самопожертвование. В романе Михаила Шишкина мы находим множество примеров проявления этой любви.

Гимназическая подруга Белы, Мишка, отказывается от возлюбленного потому, что об этом просит его мать: он, мол, станет стыдиться ее, будет несчастен, семья запутана в долгах, а красавица невеста – богачка, светская барышня...

В Вавилоне все женщины, знатные и простые, в храме Милитты обязаны были иметь раз в жизни сношение с мужчиной: будь он бродягой, уродом или калекой. Таким образом они жалют тех, у кого нет любви, ласки и жалости. По мнению Белы, в этом заключается высшее целомудрие, чистота, святость, настоящая любовь к ближнему.

Любимый герой учительницы биологии Гальпетры – Януш Корчак, польский педагог, который во время второй мировой войны отказался от предложенной гитлеровцами в последнюю минуту свободы и предпочёл остаться с детьми, чтобы принять с ними смерть в газовой камере.

А вот братская любовь описана в романе как отношения Авеля и Каина. В романе упоминается князь Василько, которого ослепил Святополк, обвинив в убийстве брата. Приводится легенда орочей о первой женщине, провалившейся в берлогу и родившей двух детей: медвежонка и мальчика. Когда дети подрастают, один убивает другого.

Агапе – это любовь к искусству. Бела пишет в дневнике: *«Вдруг подумала: что я на самом деле делаю на сцене? Я люблю. Люблю тех, кто пришел, добиваясь их любви. У меня любовь с целым залом, с сотнями мужчин и женщин. Я умею сделать их счастливыми на один вечер»*.

И, наконец, **филатия** – любовь автора к писателю в себе, любовь персонажа к слову. Михаил Шишкин – мастер слова. Книги написаны великолепным русским языком. Здесь *«камни размножаются крошением»*, *«яблоки в траве спят голова к голове»*, а *«в каждом подъезде заготовили по лестнице, но нет Иакова»*.

Любовь в романе персонифицирована в прецедентных именах и высказываниях: Левкиппа и Клитифонт, Пирам и Фисба, Толмач и Изольда, Дафнис и Хлоя.

В воспоминаниях переводчика фигурируют Тристан и Изольда. Читатель не сразу понимает, кто же они такие: герои рыцарского романа 12 века или наши современники: девочка, плачущая над щенками, которых сама же топит, или жена толмача, *такая привычная, каждодневная и незнакомая одновременно*. Тристан – первый муж Изольды, к которому мучительно ревнует ее толмач (тот погиб в автокатастрофе), потом сам переводчик. Кто они? Какие они? Какие побеги пустили те самые корни давней любовной истории?

Дафнис и Хлоя – это сироты из детского дома, которым то какая-то дама из дорогой машины молча сунет в руку кольцо и уедет, то кто-то положит на сберкнижку кучу денег, а потом начнутся реформы, и всё превратится в труху. Дафнис – это возлюбленный Белы Алеша, погибший в первую мировую войну. Он же эмигрант, бросивший Хлою, бежавший *за тридевять земель, в швейцарский «рай», забившись за коробки в трейлере, наглотавшись снотворных таблеток, в обнимку с пластмассовыми бутылками — одна попить, другая для мочи*. В другой истории Хлоя превратится в *постельную акробатку*, которая уведет мужа из семьи, а потом бросит ради нового увлечения. Или трусливая возлюбленная милиционера – борца за справедливость: *это ведь она кричала, что у нее мозгов нет, но есть матка и поэтому она хочет родить ребенка в любви*. Хлоя - *это та самая, у которой соски торчали, как две крыжовинки, и которая в кафе выковыривала незаметно грязь из-под ногтей и подкладывала в мороженое. И всякий раз, когда думает, что вот, любимый, дорогой, единственный, храплюшечка моя, в ее объятиях, Дафнис оказывается Паном, который*

любит Питию, любит и Сирингу и вечно пристаёт к дриадам лесным, не даёт прохода нимфам. А соблазнительница Ликэнион, научившая Дафниса азам любви, это медсестра с козлиными копытцами.

"Если любовь была, её ничто не может сделать небывшей" - таков главный лейтмотив произведений Михаила Шишкина. Она основное средство бытия человека и его ощущения мира. Любовь многообразна и многолика, но слова недостаточны для её выражения, хотя только ими и можно что-то сказать.

Литература

1. Возненко Н. В., Розова А. Ю. Особливості відтворення концепту «коханья» у перекладі новели С. Цвайга «Письмо незнайомої» українською мовою. *Наукові записки Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя. Філологічні науки.* 2017. Кн. 1. С. 141-144. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzfn_2017_1_31.
2. Воркачев С. Г. Любовь как лингвокультурный концепт: монография. М. : Гнозис, 2007. 288 с.
3. Курцева Д. О. Концепт Love в художественной литературе (на материале произведений У. С. Моэма). *Филология и лингвистика.* 2018. №1. С. 8-11.
4. Лобкова Е. В. Образ-концепт "любовь" в русской языковой картине мира : дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.01. Омск, 2005. 288 с.
5. Нефедов И. В. Концепт «любовь» в лирике Вадима и Глеба Самойловых. *Известия Южного федерального университета. Филологические науки.* 2013. №2. С. 103-110
6. Русинова Л. В. Концепт любовь в современной женской прозе (на материале текстов В. Токаревой, Л. Улицкой и Н. Горлановой): автореф. дисс. ... канд. филол. наук: 10.02.01. М., 2012. 32 с.
7. Семененко Л. Н. Концепт коханья в ліричних творах Олександра Олеся. *Філологічні студії.* 2015. Вип. 13. С. 345-350
8. Соловьева Т. В. Концепт «любовь» и его лингвистическая репрезентация в лингвокультурном аспекте: автореф. дисс. ... канд. филол. наук: 10.02.01. Челябинск, 2009. 23 с.

Анотація

Габидуллина А. Р. Лексико-семантичне поле «любов» у творах М. Шишкина

Мета статті – показати особливості реалізації лексико-семантичного поля «любов» в романах «Венерине волосся» і «Письмовник».

Ядром поля у творах є ерос і філія, на периферії знаходяться людус, прагма, агапе і філатія. Любов-ерос заснована на взаємній симпатії і статевому потязі (сексуальної пристрасті і бажанні), містить в собі щастя і страждання. Має кілька стадій: від закоханості до справжнього коханья-дружби. Філія – глибока дружба. Вона виникає між братами по зброї або між батьками та їхніми дітьми. Людус – це любов-гра. Прагма – це любов за розрахунком. Агапе – вселенська любов, благодійність, турбота про незнайомих людей, братська любов, любов до тварин і т. д. Філатія-любов автора до письменника в собі, любов персонажа до слова.

Ключові слова: лексико-семантичне поле, ерос, філія, людус, прагма, агапе, філатива.

Аннотация

Габидуллина А. Р. Лексико-семантическое поле «любовь» в произведениях М. Шишкина

Цель статьи – показать особенности реализации лексико-семантического поля «любовь» в романах «Венерин волос» и «Письмовник».

Ядром поля в произведениях являются эрос и филиа, на периферии находятся людус, прагма, агапе и филатия. Любовь-эрос основана на взаимной симпатии и половом влечении (сексуальной страсти и желаний), включает в себе счастье и страдание. Имеет несколько стадий: от влюбленности до настоящей любви-дружбы. Филиа – глубокая дружба. Она возникает между братьями по оружию или между родителями и их детьми. Людус – это любовь-игра. Прагма – это любовь по расчету. Агапе – вселенская любовь, благотворительность, забота о незнакомых людях, братская любовь, любовь к животным и т. д. Филатия – любовь автора к писателю в себе, любовь персонажа к слову.

Ключевые слова: лексико-семантическое поле, эрос, филиа, людус, прагма, агапе, филатия.

Annotation

Gabidullina A. R. The lexical-semantic field “love” in the works of M. Shishkin

The purpose of the article is to show the peculiarities of the implementation of the lexical-semantic field “love” in the novels “Venus’ Hair” and “Writer” (Pysmovnyk).

The core of the field in the works is made by eros and philia, on the periphery there are ludus, pragma, agape and philatia. Love-eros is based on mutual sympathy and sexual desire (sexual passion and desire), embodies happiness and suffering. It has several stages: from falling in love to true love-friendship. Philia is a deep friendship. It occurs between brothers in arms or between parents and their children. Ludus is love-game. Pragma is love of convenience. Agape is universal love, charity, caring for strangers, brotherly love, love for animals, etc. Philatia is the author’s love towards the writer in himself, the character’s love towards a word.

Keywords: lexical-semantic field, eros, philia, ludus, pragma, agape, philatia.

УДК 81’22

Дьячок Наталья Васильевна,

доктор філологічних наук, доцент

Днепровский национальный университет имени Олеся Гончара

Ивко Александр Сергеевич

кандидат филологических наук, преподаватель

Кременчугский педагогический колледж имени А. С. Макаренко

E-mail dyachok74natalya@gmail.com

ПРИЧАСТИЯ И ДЕЕПРИЧАСТИЯ КАК РЕЗУЛЬТАТ ОСОБОГО ВИДА УНИВЕРБАЦИИ

Постановка проблемы. Вопрос об идентификации языковых единиц и их речевых и текстовых реализаций остается одним из основных в области лингвистического описания. Поэтому актуальным является определение некоторых модификационных особенностей номинатемы типа «словосочетание + эллиптический глагольный универб», а именно определение статуса причастий и деепричастий, имеющих соответствующие дублетные словосочетания (*вызолотив – покрыв золотом, проспиртованный – пропитанный спиртом*).

В связи с этим **цель** данной работы – презентация так называемых глагольных форм (причастий и деепричастий) в качестве универбов особого типа.

Анализ последних исследований. Мы считаем, что рассматривать каждый такой дериват следует рассматривать как универбализованный (вербализованный) эквивалент словосочетания, «то есть слово, которое возникло в результате словесной интерпретации словосочетания, имеет абсолютно тождественные словосочетанию лексическое и грамматическое значение и синтаксическую функцию» [3, с. 134], а данная словесная интерпретация возникла благодаря процессу эллиптической универбации. В целом же каждую конкретную исследуемую нами единицу мы определяем как номинатему типа «словосочетание + эллиптический универб». Она входит в разряд структурных разновидностей номинатемы с доминантой-словосочетанием, то есть является единицей, семантически тождественной словосочетанию. Номинатема вообще – это некая абстрактная языковая единица, реализующаяся в вербальных формах (глоссах, дублетах), причем в данном конкретном случае дублетами одной номинатемы выступают словосочетание и семантически и грамматически тождественное ему слово, например, *коммунальная квартира* и *коммуналка*, *дочь царя* и *царевна*, *настойка валерианы* и *валерьянка* и т.д.

Так, возникший универб является дублетом соответствующего словосочетанием и наряду с ним – речевой реализацией номинатемы, включающей в свой состав оба эти компонента. «Само же преобразование словосочетания в слово должно быть определено не как деривация и не как лексикализация, предполагающая семантическое саморазвитие речевой реализации исходной номинатемы и распад ее актуального тождества» [4, с. 68], а как универбализация, которая характеризуется не изменением, а сохранением семантики словосочетания в новообразовании – слове.

Следовательно, под универбом нами понимается семантически и грамматически тождественное определенному словосочетанию слово, могущее стилистически отличаться от этого самого (эквивалентного) словосочетания наличием черт разговорности, сленговости либо стилистически совпадать с ним, являющееся наряду со словосочетанием дублетом одной номинатемы.

Структурные разновидности номинатемы с доминантой-словосочетанием представлены всеми семантически тождественными единицами, отождествляемыми на уровне словосочетания, а именно:

1) идиоматизированное словосочетание, то есть коллокация, которая видится как «лексико-семантический тип словосочетания, по своей внутренней семантической структуре стоящий между свободным и фразеологическим сочетанием» [4, с. 97] (*жевательная резинка*, *железная дорога*, *грудная жаба*);

2) фразеологизированное словосочетание, возникновение которого обусловило идиоматизированное словосочетание и которое представляет собой «постоянное и повторяемое употребление свободного сочетания слов

не в прямом, а в обобщенном, образно-переносном значении» [4, с. 92] (*красная строка, сизифов труд, темна вода во облацех*);

3) сочетание со служебным словом (*со знаменитой певицей*) и аналитические лексико-семантические варианты (*красивая знаменитая певица*);

4) универбализованный (вербальный) эквивалент словосочетания – слово, возникшее в результате вербальной модификации словосочетания, тождественно словосочетанию в лексико-грамматическом аспекте, то есть демонстрирует тождество лексического, грамматического значений и синтаксической функции.

Последняя структурная разновидность номинатемы, в свою очередь, представлена следующей видовой иерархией.

1. Случай, когда словесная интерпретация номинатемы с коллокативной доминантой «создается путем эллипсиса, сокращения сочетания слов в слово, которое по своей природе является его компонентом» [4, с. 135]:

а) эллипсис в направлении зависимого слова (*рабочий человек – рабочий, гостиная комната – гостиная*);

б) эллипсис в направлении главного слова (*электрическая плитка – плитка, детская площадка – площадка*);

в) эллиптическая универбация, результатом которой могут быть
- существительные (*грудной ребенок – грудник, молотильная машина – молотилка, жена генерала – генеральша, женищина-библиотекарь – библиотекарша, пять пальцев – пятерня*);

- прилагательные (*очень добрый – добрейший, крайне сложный – наисложнейший, самый красивый – красивейший, очень опасный – опаснейший*);

- глаголы (*укладывать асфальт – асфальтировать, перевести в цифровой формат – оцифровать, выдать диплом – одипломить, сделать кандидатом наук – окандидадить*);

- причастия (*пропитанный спиртом – проспиртованный, пропитанный маслом – промасленный, покрытый краской – покрашенный, покрытый пудрой – припудренный*);

- деепричастия (*сделав черным – вычернив, покрыв золотом – вызолотив, покрывая золотом – вызолочивая, выделив чертой – очертив, делая белым – выбеливая*);

- наречия (*слишком остро – острейше, невероятно тонко – тончайше, невероятно сложно – наисложнейше*);

- междометия (*огромное спасибо – спасибоще, маленький привет – приветик*).

Изложение основного материала. Традиционно отношения между словесными реализациями соответствующих номинатем трактовались как 1) деривационные, если квалифицировать причастие или деепричастие как новое слово по отношению к производящему глаголу; 2) реляционные, если

считать причастие и деепричастие особыми формами соответствующих глаголов. Однако, мы убеждены, что эти трактовки требуют уточнений.

Итак, основным признаком функционирования универба как вербальной реализации номинатемы исследуемого типа является функционирование в устной и письменной речи соответствующего словосочетания. Только в случае его отсутствия возникают причины говорить о явлении деривации или словоизменения в рамках одной номинатемы с доминантой-словом. Единицы, появляющиеся в результате этих двух упомянутых процессов (дериваты и соответствующие глоссы) квалифицируются как имеющие общую структуру образования с омонимичными аффиксами (структурные омонимы) по отношению к универбам, обладающим таким же структурным составом. Другим признаком дифференциации номинатем и их вербальных реализаций – универбов – является морфемное оформление последних: так называемые причастные и деепричастные формы маркируются типичными словообразовательными средствами (-в-, -я- со значением признака глагола по действию, -ущ-, -нн-, -енн- со значением признака действия), что противоречит принципам формообразования в традиционном их понимании, но не отрицает возможности универбации.

Формирование и функционирование приведенных образований мы трактуем традиционным в рамках нашего исследования образом.

WCom

Nom

U,

где **Nom** – номинатема, **WCom** – поливербальная ее реализация (дублет-словосочетание), **U** – вербальная ее реализация (дублет-универб).
Например:

сделав черным
номинатема 1
(сделав черным)
вычернив;

сделать черным
номинатема 2
(сделать черным)
вычернить.

*И речь идет о нежелании лицемерно скрыть это недовольство, **сделав** постное лицо практически **черным** и изобразив всяческое понимание (Максим Соколов. Постное выражение лица // Известия, 2013.11.19; Национальный корпус русского языка) – Сами постройку были сделаны на совесть, но время износило их, **вычернив** когда-то красный кирпич (Михаил Елизаров. Pasternak (2003); Национальный корпус русского языка).*

*Чудная мысль Ибрагимова правнука **сделать черным**. Отлить его в чугуне, как природа прадеда отлила в черной плоти (М. И. Цветаева. Мой Пушкин (1937); Национальный корпус русского языка) – Ей не под силу было*

вычернить фасады и редкие светящиеся окна (Андрей Ефремов. Любовь и доблесть Иоахима Тишбейна // «Октябрь», 2002; Национальный корпус русского языка).

пропитанный спиртом
номинатема 1
(*пропитанный спиртом*)
проспиртованный;

пропитать спиртом
номинатема 1
(*пропитать спиртом*)
проспиртовать;

Они ловили струю ладонями, глотали снег, **пропитанный спиртом**, подставляли котелки и шапки (А. И. Алдан-Семенов. Красные и белые (1966-1973); Национальный корпус русского языка) – Но тогда не ясно, каким образом насквозь **проспиртованный** мозг мог родить столь сложную схему ухода от ответственности (Ярослава ТАНЬКОВА, Фото из семейного альбома Кулагиных. Брянская трагедия Часть 1: Убив 9-месячную дочку Аню, ее отец отомстил за свои детские обиды? // Комсомольская правда, 2012.04.16; Национальный корпус русского языка).

Он сказал, что вата от телогреек, годится, но ее нужно **пропитать спиртом** минут а пять, потом отжать (Анатолий Жигулин. Черные камни (1988); Национальный корпус русского языка) – Казарма и тюрьма нас поломали... Нас зататуировали и **проспиртовали** на кораблях, а вы нам сознательную кашку хотите дать... (В. В. Вишневский. Оптимистическая трагедия (Пьеса в трёх актах) (1933); Национальный корпус русского языка).

Семантические рамки номинатом исследуемого типа определяют соответствующие особенности. О словообразовании говорить некорректно, сопоставляя словосочетание и универб как наименования одной и той же реалии. В этом случае речь идет только об имитации словообразовательного акта. В первую очередь сущность этого явления отражается в понятии мотивации, о чем упоминалось ранее.

Мотивированность причастных и деепричастных образований также представлена традиционной для таких универбов моделью: $\underline{\quad 1 \quad} + 2 = \underline{\quad 3 \quad}$, где $\underline{\quad 1 \quad}$ – основа зависимого элемента исходного словосочетания, имитирующая производящую, 2 – суффикс, имитирующий словообразовательный, в который синтезировался главный элемент исходного словосочетания, 3 – основа вербализованного эквивалента исходного словосочетания, имитирующая производную. Например, *пропитанный спиртом – проспиртованный*: 1 – *спирт-* + 2 – *про-, -ованн-* = 3 – *проспиртованн(ый)*.

Их появление в речи и языке соответствует основному правилу образования универбов любой частеречной принадлежности: производящим является зависимый элемент словосочетания, а главный элемент синтезируется в словообразовательный аффикс универбального характера.

Например, вербализованный элемент *вызолотив* является эквивалентным словосочетанию *покрыв золотом*; базой имитации словообразовательного процесса является основа представленного слова / формы слова *золото* – *золот-*, а семантическая загрузка слова *покрыв* синтезируется в конфликте *вы-* + *-в-*.

Выводы. Явление универбации системно, поскольку позволяет сформулировать ряд правил в рамках исследуемого направления. В отношении причастий и деепричастий следует подчеркнуть, что они могут квалифицироваться как универбы в случае параллельного функционирования с оными соответствующих им словосочетаний. То есть единицы исследуемого типа, имеющие такие соответствия, не рассматриваются как отглагольные производные. Однако их количество невелико по сравнению с массивом глагольных универбов.

Литература

1. Дьячок Н. В. Основы универбации: структурно-семантический критерий. Слов'янськ : Вид-во Б. І. Маторіна. 2019. 346 с.
2. Івко О. С. Дієслівна універбація в російській мові: структурно-семантичний аналіз: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.02. Дніпро, 2018. 236 с.
3. Теркулов В. И. Еще раз об основной единице языка. Вісник Луганського національного педагогічного університету ім. Т. Г. Шевченка : «Філологічні науки» : зб. наук. праць. Луганськ : Альма-матер, 2006. № 11 (106). С. 127 – 137.
4. Теркулов В. И. Композиты русского языка в ономаσιологическом аспекте : дисс. ... доктора філол. наук : 10.02.02. Горловка, 2008. 404 с.

Аннотация

Дьячок Н. В., Івко А. С. Причастия и деепричастия как результат особого вида универбации.

Актуальность статьи заключается в определении некоторых модификационных особенностей номинатемы типа «словосочетание + эллиптический глагольный универб», а именно определении статуса причастий и деепричастий, имеющих соответствующие дублетные словосочетания. Цель данной работы – презентация так называемых глагольных форм (причастий и деепричастий) в качестве универбов особого типа. Мы пришли к выводу, что явление универбации системно, поскольку позволяет сформулировать ряд правил в рамках исследуемого направления. В отношении причастий и деепричастий следует подчеркнуть, что они могут квалифицироваться как универбы в случае параллельного функционирования соответствующих им словосочетаний. То есть единицы исследуемого типа, имеющие такие соответствия, не рассматриваются как отглагольные производные.

Ключевые слова: глагольная универбация, универб, причастие, деепричастие, словосочетание.

Анотація

Дьячок Н. В., Івко О. С. Дієприкметники та дієприслівники як результат окремого різновиду універбації.

Актуальність статті полягає у визначенні деяких модифікаційних особливостей номінатем на зразок «словосполучення + еліптичний дієслівний універб», а саме у визначенні статусу дієприслівників та дієприкметників, що мають відповідні дублетні словосполучення. Метою цієї праці постала презентація так званих дієслівних форм (дієприслівників та дієприкметників) як універбів особливого зразка. Ми дійшли

висновку, що явище універбації є системним, оскільки дозволяє сформулювати низку правил у межах досліджуваного напрямку. Щодо дієприслівників та дієприкметників потрібно зазначити, що їх доцільно кваліфікувати як універби у разі паралельного функціонування відповідних словосполучень. Це означає, що досліджувані одиниці, які мають полівербальні відповідники, не можна розглядати як віддієслівні похідні.

Ключові слова: дієслівна універбація, універб, дієприслівник, дієприкметник, словосполучення.

Abstract

Diachok, N. V., Ivko, O. S. The participle as a result of a special kind of univerbalization.

Topicality of the paper is in determining certain modification features of the nominatheme of the “word combination + elliptic verbal univerb” type, i.e. in specifying the status of participles and adverbial participles, which have corresponding doublet word combinations. Objective of the paper is presentation of so-called verbal forms (participles and adverbial participles) as special-type univerbs. We have concluded on the fact that the phenomenon of univerbalization is of systematic nature as it helps formulate a set of rules within the frameworks of the research. In terms of participles and adverbial participles, it should be emphasized that they may be qualified as univerbs in case of parallel functioning of their corresponding word combinations. It means that units of the type under consideration, having the same correspondences, are not analyzed as verbal derivatives.

Key words: verbal univerbation, univerb, participle, adverbial participle, word combination.

УДК 81'373.21

Жарикова Марина Володимирівна,

кандидат філологічних наук, доцент

Горлівського інституту іноземних мов

ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»

zarikova.marina76@gmail.com

ОЙКОНІМОТВІРНА АПЕЛЯТИВНА ЛЕКСИКА ТА ОЗНАКИ НОМІНАЦІЇ В ОЙКОНІМІЇ ДОНЕЧЧИНИ XVIII – першої половини XX ст.

Постановка проблеми. Вивчення ойконімії України в плані синхронії і діахронії давно досягло пріоритетних напрямків української ономастики, яка в наші дні має досить високий рівень розвитку. Ойконіми, більш ніж інші розряди географічних назв, відображають природні, соціально-історичні та етно-лінгвальні особливості регіону і здатні дати найбільш достовірну інформацію про причини називання географічних об'єктів (їхню **етиологію**), допомогти з'ясувати мотивацію вибору апелятивних і онімних слів та словоеlementів (передусім для творення нових іменувань селищ), стимули їх історичних змін.

Такі дослідження дуже важливі в контексті тих змін, що відбуваються сьогодні в соціальному та політичному житті нашої держави, оскільки зі зміною парадигми мислення у XXI столітті більшість з назв набули не просто мовного значення, а сприймаються як певні соціокультурні феномени.

Аналіз останніх досліджень. З-поміж робіт із топоніміки особливе місце посідають роботи, присвячені топонімії (зокрема ойконімії) різних регіонів України: Д.Г. Бучко (Покуття), Н.М. Герета (Хмельниччина), І.С. Гонца (Черкащина), М.М. Торчинський (Поділля), С. Черняхівська (Львівщина); А.В. Лисенко (Полтавська область), Ю.А. Абдула (Харківщина) тощо.

Метою дослідження передбачена характеристика ойконімотвірної апелятивної лексики та ознак номінації в ойконімії Донеччини XVIII – першої половини ХХ ст.

Виклад основного матеріалу дослідження. Загальна спрямованість розвитку апелятивної твірної бази ойконімії регіону зазначеного періоду характеризується розширенням кола тематичних груп лексем всередині використовуваних тематичних груп.

У XVIII ст. безпосередньо твірними постають такі групи апелятивів: а) назви типів поселень – *город, городок, городище, садок, слобода, слобідка, посад, новосілка, рота: Рай-городок, Рай-городка, Райгородська, Садок, Слобода, Слобідка, Посад тощо*; б) слова, які містять якісну характеристику позначуваних ними естетичні, етичних та інших категорій та понять – *веселий, хороший, красний, прелесний, ясний, добрий, Рай, райський, відрада, привільне, вірний*; ойконіми: *Веселе, Весела, Весела Гора, Хороше, Хороший Яр, Райське, Райська, Райгород, Райгородок, Райгородка, Яснорайська, Ясна Гора, Прелесне, Красноілля, Отрада, Вірне*; в) назви деяких просторових понять – *верхній, верх, нижній, середній* – ойконіми: *Верхнє, Середня, Верхівка, Нижній Лиман*; г) етноніми – *бесараб, німець, слов'яни: Бесарабиха, Німецька, Слов'янськ* тощо.

Слід відзначити, що в переписних документах тип реєстрованого поселення позначається лексемами *город, слобода, хутор, шанц* [7, с. 138-145], *село, сельце, станиця, деревня, пустош, дача* [там само, с. 146-179], отже, зазначені вище назви типів поселення були наділені онімотвірною функцією.

У першій половині ХІХ ст. використовується апелятивна лексика тих само груп, що і у XVIII ст. Розвиток ойконімотвірного процесу йшов шляхом залучення до кола твірних одиниць нових лексем, а також послаблення і втрати ойконімотвірної функції іншими. У тематичній групі такими новими лексемами стають: *дворики, новоселівка, новоселиця, новосілля, новинка, заїмка, станиця, зимовник: Ольховатські Дворики, Михайлівські Дворики, Новоселівка, Новоселиця, Новосілля, Новоселівський Нікольський, Новинська, Заїмівка, Станично-Луганське, Аул* [12, с. 110-120, 121, 23, 28]. Терміни *зимовник* 'тимчасовий, переважно зимовий притулок, де бездомні козаки проводили зиму в шалашах та землянках' [10, с. 244-245] та *станиця* 'поселення козаків' були використані на території, яка входила до складу Облaсті Війська Донського. Продовжують використовуватися лексеми *город, двір, новосілка – Підгірне, Підгірний, Новодворівка, Новодворське, Новосілка* [12, с. 122, 414]. Уводиться в ойконімотворення прикметник *городовий* – *Гродівка* [там само, с. 49], твірне від лексеми *город* (поселення заснували

городові козаки). Разом із тим втрачають ойконімотвірну функцію лексеми *городок* та *рота*, які відображали військово-сторожове призначення поселень. Перша з них була актуальна тоді, коли південний кордон російської держави проходив по землях, які прилягали до Сіверського Дінця. Саме тут і тепер функціонує ойконім *Райгородок*, Слов. Від початку XVIII ст. городки починають втрачати роль військових заслонів, унаслідок цього заглушається ойконімна актуальність відповідної лексеми. Але військові поселення продовжували виникати на території регіону і у XVIII ст., тільки змінився принцип їх організації і заселення: до вже існуючого поселення прикріплюлася певна рота гусарського полку [7, с. 139-140]. Це створило умови для розвитку в іменнику *рота* переносного значення 'поселення, в якому розташована рота гусарського полку'.

Виходять із ойконімотворення й терміни *слобода*, *посад*, *садок*. Однак термін *город* зберігає свою актуальність і в 2-й половині XIX ст., і на початку XX ст. За його допомогою утворюються одиниці різної структури – *Городське*, *Підгірна*, *Підгородяно-Бодяньський*, *Новий Город/Новгород*. Високої продуктивності набуває лексема *новоселівка*, використовувана для створення ойконімних форм *Новоселівка* (в 20-ті роки XX ст. простежується 15 таких назв), *Новоселівський*. Примітно, що в перші десятиріччя XX ст. ця лексема використовується і при найменуванні виселків: *Новоселівка 1-а*, *Новоселівка 2-а*, *Новоселівка 3-я*, *Новоселівка 4-а* [13, с. 121-122].

На початку XX ст. починає використовуватися лексема *посьолок*. Як правило, вона вводиться до складу описових конструкцій типу *Робітничий посьолок № 32*, *Робітничий посьолок № 11* та ін. [там само, с. 104, 201]. Цей спосіб позначення поселень зберігається в регіоні до кінця 30-х років, при цьому зароджується тенденція урізноманітнювати семантику прикметників, поєднаних із цим терміном у складі назви, наприклад, *Солдатський посьолок* [там само, с. 105]. Інновацією також є використання у ролі твірних лексем слів *каюта* 'землянка з дахом із землі та сміття із земляною долівкою та дощаними стінами', *балаган* 'довга приземиста будівля з декількома жилими приміщеннями', *будиночки*, *виселок*, наприклад: *Каютино*, *Балаган*, *Італійські будиночки*, *Козачі будиночки*, *Виселки* [там само, с. 12, 21, 44, 56].

До середини XX ст. назви типів поселень втрачають ойконімічну продуктивність. У складі ойконімії регіону зберігаються ті одиниці, які виникали до цього часу.

Оцінна лексика почала використовуватися в ойконімії регіону в ході поміщицької колонізації, тобто з 2-ї половини XVIII ст., при найменуванні рангових дач. Звернення до такої лексики спиралося на традицію, яка сформувалася на територіях більш раннього східнослов'янського заселення. Як зазначав А.М. Селіщев, такі назви вийшли із поміщицького середовища і давалися поміщицьким селам: «немає жодного казенного села з такою назвою» [11, с. 66-67]. У донецькій ойконімії ці назви виконували передусім рекламну роль, але в деяких випадках їх поява є результатом емоційної реакції на навколишній ландшафт: *Привільне*, *Прелесне*, Слов. Уже в першій половині XIX ст. спостерігаються випадки перейменування поселень із

використанням оцінних лексем: *Привільне* (кол. *П'ята Рота*), *Хороше* (кол. *Дванадцята Рота*).

Наділення оцінної лексики ойконімотвірною функцією має свої особливості. Якщо при використанні географічних термінів та інших лексичних груп, пов'язаних із відображенням природного середовища, велику роль відігравала топонімічна стадія, а також міцний зв'язок апелятива з номеном при створенні назв типу *Крива Лука*, *Вербова Балка*, *Государів Боєрак* та ін., то при використанні оцінних лексем домінувальною стає безпосередня взаємодія ойконімії із загальною лексикою без посередництва онімних структур.

Семантика апелятивів найтісніше пов'язана із загальною ідеолого-культурною орієнтованістю номінаційної свідомості у той чи інший період. У XVIII-XX ст. нерідко обиралися лексеми, які мали значення 'позбавлений турбот, тихий, спокійний' (*райський, безтурботний, мирний, тихий, затишшя, притулок, схованка*), 'той, що несе благо, багатство' (*благо, благодать, благодатний, добрий, щедрий*), 'той, що викликає веселість, задоволення, щастя' (*веселий, відрода, відрадний*), 'той, що приносить задоволення, гарний, красивий' (*вдалий, гарний, приємний, прелесний, золотий, красний, пригожий*), 'даний Богом', 'той, що викликає любов' (*улюблений, бажаний*), 'вільний, широкий простір' (*привілля, привільний, роздолля, вільний*). У післяжовтневий період із ойконімотворення виключаються лексеми, пов'язані з вираженням ідей 'позбавлений турбот, тихий, спокійний', 'даний долею' 'дарований Богом' (*улюблений, бажаний*), оскільки вони не відповідали духові нової соціально-ідеологічної доктрини. У ряді випадків це призводило до перейменувань поселень, пор.: *с.Беззаботівка Друга* → *с.Високопілля*, Олдр.; *с.Убіжище* → *с.мт. Прибрежне*, Єнакієв.м/р. Інші лексеми виявилися наділеніми новою смисловою орієнтацією: стосовно людської діяльності, життя колективу. До них належать апелятиви *благо, благодать, благодатний, обільний, добрий*. Зазначена переорієнтація сприяла зближенню з ними нових лексем. Так, з лексемою *обільний* поєднується укр. *заможний*, остання була використана в 40-ві роки XX ст. – *Заможне*, Тлм., що стало можливим після переходу до розряду історизмів іменника *незаможник*. З лексемами *благодатний, обільний, заможний* через сему „багато” пов'язується лексема *врожайний*, прикметник від іменника *врожай* у значенні 'велика кількість хліба', засвоєна в 40-50-ті роки XX ст., – *Урожайне*, Внс. Паралельно використовується й апелятив *зерновий* – *Зернове*, Стбш., Тлм.

Довгий час зберігала ойконімічну актуальність лексема *веселий*. Тільки в 50-ті роки вона перестала використовуватися для створення нових назв. Аналогічну еволюцію пережила лексема *відрадний*.

Важливою тенденцією у XX ст. є скорочення кола засвоєних раніше лексем. Наприклад, для перейменування були використані такі апелятиви: *обільний* (*Обільне*, кол. сел. 3-го відділу радгоспу „Бахчовик”, Тлм.); *відрадний* (*Відрадне*, кол.сел. 1-го відділу радгоспу „Богатир”, Внс.); *роздольний* (*Роздольне*, кол.сел. 2-го відділу зернорадгоспу „Богатир”, Внс.);

розкішний (Розкішне, кол.сел. 3-го відділу радгоспу ім. Артема, Кнст.); *світлий* (Світле, кол.сел. радгоспу „Гірняк” № 2, Дбрпл.; Світле, кол.х. Карачуріне, Стбш.); *урожайний* (Урожайне, кол.сел. 1-го відділу радгоспу „Максторой”, Внс.); *ясний* (Ясне, кол.сел.орсу Миронівської ГРЕС, Влнв.) [1, с.123-131].

Друга тенденція – уводити в ойконімотворення лексеми, семантично більш близькі до ідеологічно забарвлених. Так, у радянські роки ойконімотвірними стали апелятиви *розквіт, відродження, бойовий, сміливий, виносливий, молодецький, завітний, привітний, відродження, весняний*.

Апелятив *мирний* почав використовуватися у значенні 'той, хто прагне миру', 'той, хто закликає до миру' (*Мирне*, кол.сел. Донецького рибокомбінату, Слов.; *Мирне*, кол.сел. Каранського кар'єроуправління, Тлм.).

Упродовж усього часу використання оцінної лексики діяли такі закономірності, які зумовлювали її відбір: а) при створенні назв використовувались нейтральна та книжна лексика, на відміну, наприклад, від мікротопонімії та урбанонімії, де розмовних лексем було більше; б) перевага надавалась загальноживаним словам із позитивним емоційним забарвленням; в) у відборі лексем реалізовувались синонімічні зв'язки вже засвоєних апелятивів і практично не використовувались антоніми, що зумовлювалось попередньою обставиною. Нечисленні ойконіми пейоративного характеру виникали в дорадянську епоху в ході ойконімізації топонімів (пор., наприклад, назви балок *Гнила, Дурна, Вонюча, Вошива, Дрянна, Гірка, Собача, Вовча* [6, с.52] або антропонімів – пейоративних прізвиськ мешканців, наприклад, *Злодійка*, Крлм.; *Солодуни*. Останні назви були замінені в 50-ті роки ХХ ст. назвами *Зелена Долина* та *Патріотичне*.

У донецькій ойконімії оцінні лексеми черпаються із тих самих лексико-семантичних груп, що і в ойконімії суміжних територій України. Це пояснюється схожими умовами заселення [5, с.18], а також номінаційною модою.

В ойконімотворенні можуть використовуватися лексеми, які позначають просторові поняття. Ця лексична група не була наділена високою продуктивністю упродовж усього періоду існування ойконімії краю, хоча й тут у ХХ ст. проявляється тенденція до розширення кола твірних апелятивів: *Серединівка*, Внс.; *Вершинівка*, Тлм.; *Низинне*, Арт. Основним же напрямком використання лексем *верхній, середній, нижній* є їх сполучення практично у функції топоформанта з гідронімами: *Верхній Кут*, Шахт.; *Верхньокаменське*, Арт.; *Верхньоторецьке*, Ясин.; *Верхня Кринка*, Єнакієв.м/р, Макіївськ. м/р.; *Середнє*, Крлм.; *Нижнє Лозове*, Арт.; *Нижньокринське*, Амвр.; *Нижня Кринка*, Макіївськ. м/р. Також виключені з офіційної ойконімії *Нижнє*, Амвр.; *Нижні Бірюки*, Донецьк. м/р. Наслідком ойконімічної актуалізації семантичних зв'язків аналізованих апелятивів є використання лексем *дальній, ближній, високий* – *Ближнє*, Влнв.; *Дальня Орловка, Дальня Диліївка*, Кнст.

Невисока продуктивність характерна і для етнонімів. У XVIII ст. в ойконімах набувають відображення етноніми *черкас, німець, бессараб, слов'янин*, у XIX ст. до них додаються *угорець, молдаванин, грек, кацап, татарин, болгарин, хохол, малоросіянин, росіянин, італієць, латиш*. Використання етнонімної лексики є закономірним для поліетнічних територій, де простежується ефект перенесених топонімій [4, с.178-180], однак словотвірна інтерпретація таких ойконімів становить великі труднощі, оскільки на базі етнонімів, а також нових переносних значень, що в них розвиваються, сформувалася певна частина прізвищ. Пор. прізвища Греков, Італьянцев, Латишов, Молдаванов, Німцев, Татаринов, Хохлов, Українцев, Циганов, Німецький, Татарський та ін. [14, с.113]. Вони збігаються у своїх основах з ойконімами *Черкаське, Італьянка, Грекове, Латишеве, Молдаванівка, Німецька, Ново-Татарка, Хохлацький, Русько-Орловка*, які побутували в Донбасі у 20-ті роки XX ст. Назва, яка містить етнонімну основу, може бути утворена на базі ергоніму. Так утворилися ойконіми *Український*, сучасн. *Українка*, Внс.; *Українка*, Крарм. м/р; *Українець*, сучасн. *Українське*, Наз.

Генетично неоднорідними є ойконіми з основою *слов'ян-*: *Слов'янськ, Слов'яногірськ* (сучасн. *Святогірськ*); *Слов'янка*, Внс.; до них підключається й назва *Слов'яносербськ* у сусідній Луганській області. Відапелятивними з-поміж них є назви *Слов'янськ* та *Слов'янка*. Ойконім *Слов'яногірськ*, як вважає Є.С.Отін, являє собою результат штучної контамінації ойконімних основ *Слов'янськ* та *Святогірськ* (місто розташоване за 12 км від Слов'янська; сьогодні йому повернено первинне ім'я *Святогірськ*). Ойконім *Слов'яносербськ* – відтопонімного походження, це твірний топонім – від хороніма *Слов'яносербія*.

Окрім перелічених груп апелятивів, у донецькій ойконімії як твірні слова використовувалися лексеми, які відображали адміністративно-територіальні та господарсько-економічні реалії та поняття. Загальна спрямованість номінаційного розвитку на цій ділянці полягає в переході від лексики, яка вказує на адміністративно-територіальний статус поселення, економічне становище населення, господарські об'єкти, до назв професій та різновидів виробничої діяльності: *Рубіжне* < рубіж, *Перевізна* < перевіз; *Переїзна* < переїзд, *Попасна* < попас, *Мостки* < міст, *Артельна* < артель; *Казенне* < казенний, *Металіст* < металіст, *Гірняк* < гірняк, *Шахтне* < шахта, *Доломітне* < доломітний (завод), *Будівельник* < будівельник та ін. Зазначеному переходу сприяв широко застосований у Донбасі до середини XX ст. прийом адресації поселення через вказівку на суміжний господарсько-виробничий об'єкт, при якому створювалося й існувало поселення; цей прийом – прямий наслідок того, що промислові об'єкти в Донбасі виконували градотвірну роль. Важливою проміжною ланкою у процесі відзначеного переорієнтування твірної лексичної бази у XX ст. були ергоніми – назви шахт, рудників, заводів, сільгосп підприємств тощо.

Використання в ойконімії загальних назв, які позначають види професійної діяльності, має певну традицію [2, с. 34, 46]. До початку XX ст.

основи відповідних апелятивів потрапляли в донецьку ойконімію через антропоніми, значна частина яких сформувалася на базі аналізованої лексичної групи [5, с.190; 14, с. 84; 15, с.92-103], наприклад, *Кузнєци*, Наз.; *Чумаки*, Стбш., *Шахт*. Від середини 20-х років минулого століття починається вплив на цій ділянці ойконімотворення ергонімії: з'являються назви артілей, еквівалентні ойконімам: *Червоне Знам'я Труда*, *Спільний труд*, *Знам'я Труда*, *Свободний Труд* та ін. Серед назв сільськогосподарських підприємств було немало створених на базі лексем, які називають конкретні різновиди праці: *Хлібороб*, *Гірняк*, *Орач*, *Шахтар*, *Сіяч*, *Плугатар*, *Землероб* та ін. Перенесення ергонімів до ойконімії створювало основу для безпосереднього використання в ойконімотворенні назв професій, актуальних для цього регіону. Наприклад, на такій апелятивній базі створені ойконіми *Гірняк*, Селідов.м/р; *Гірняцьке*, Шахт.; *Молодий Шахтар*, *Шахтарськ*, Шахт.; тоді як форми *Шахтарське*, Внс.; *Вугляр*, Макіївськ. м/р виникли на базі назв радгоспів „Шахтар” та „Вугільник”.

У радянський час функціонування аналізованої апелятивної групи здійснювалося в такому соціально-ідеологічному контексті, який сприяв збереженню або розвитку в назвах професій у їхньому переході в онімну сферу конотації 'слава людині праці', завдяки якій ойконіми сприймалися і як символи нового суспільства. Останнє сприяло суттєвому зближенню таких ойконімів з ідеологічно забарвленими.

Лексеми, які позначали об'єкти господарського призначення, у XVIII – 1-ій половині XIX ст. використовувалися рідко, наприклад, *Старий Млин*, *Паром Булацеля* [12, с. 44, 117]. З початком бурхливого економічного розвитку краю активізується ойконічне використання відповідної лексики, яка уводилася до складу описових найменувань населених пунктів: *Механічний завод*, *Рудник № 8*, *Ольховські копії*, *Коксові печі* і т.д. Особливо активно такі номінативні одиниці виникають у 2-ій половині 20-х і в 30-ті роки XX ст.; найбільшу повторюваність мали в цей час форми зі словом *шахта*. У середині 30-х років було понад 100 таких позначень, щоправда, слід враховувати, що значна частина таких найменувань була закріплена за селищами, адміністративно не самостійними, які входили до складу інших великих населених пунктів.

До 40-их років XX ст. формується модель створення ойконімів за формою відносного прикметника – від назви господарського об'єкта – *Шахтне*, Шахт.; *Залізничне*, *Кошарне*, Амвр.

Інновацією стало використання для ойконімотворення позначення об'єкта, який ще будується: *Водобуд*, *Шахт.*, *Каракубстрой* (сучасн. Комсомольське), Стбш.; *Кураховгресстрой* (сучасн. Курахове), Мар.; пор. також *Лісхімстрой* (сучасн. Северодонецьк, Луг.).

Лексика, пов'язана з тими чи іншими ідеологічними явищами та поняттями, використовується упродовж всього існування ойконімії регіону. У дожовтневий період це були онімні одиниці (як правило, агіоніми, хрононіми (геортоніми), антропоніми, а в післяжовтневий період почала активно використовуватися і апелятивна лексика. Як і в попередньому

випадку, наділення аналізованої лексико-семантичної групи ойконімотвірною функцією стало результатом взаємодії ойконімії з ергонімією. Про це свідчить лексичний паралелізм ойконімів та ергонімів, який зберігався упродовж 20-90-х років ХХ ст.: колгосп „Маяк” (с. Зелене, Амвр.; с. *Вільне Поле*, Внс.); с. *Маяк*, Дбрпл.; радгосп „Дружба” (с. *Верхньокам'янське*, Арт.; с. *Новоандріївка*, Влнв.; с. *Зелене Поле*, Внс.) – с. *Дружба*, Держинськ. м/р; колгосп „Перемога” (с. Петропавлівка, Внс.) – с. *Перемога*, Амвр., Мар., Стбш, Шахт. Загалом же в зазначений час використовувалися такі лексико-семантичні групи апелютивів: а) лексика, яка виражала ідеї соціалістичної революції, патріотизму, інтернаціоналізму, миру, дружби, свободи, прогресу, – *красний, червоний, знам'я, прапор, зоря /заря, звезда, зірка, луч, промінь, кумачевий, новий, передовий, авангард, прогрес, перебудова, восход, дружба, дружний, мирний*; б) лексика, яка характеризує державно-політичний устрій суспільства і соціалістичні виробничі відносини, – *комуна, республіка, радянський, радгоспний*; в) лексика, яка дає соціально-політичну оцінку особі, – *комунар, більшовик, пролетарій, піонер, комсомолец, челюскінець, партизан, орач, плугатар, сіяч, будівник, хлібороб*.

Перелічені лексеми вживаються як у прямих, так і в переносних значеннях, при цьому всі вони доповнюються символічним компонентом: *Красний робітник, Красний Шахтар, Красний Партизан, Нова Зоря, Авангард, Передове, Прогрес, Восход* та багато ін.

Активно використовується у цій сфері ойконімії лексема *красний* у значенні 'революційний, соціалістичний'. На цій же основі аналогічне значення отримує прикметник *кумачевий* – *Кумачове*, Стбш. (кол. Покрово-Кирєєве). Ідеологічні значення виникають і в українському прикметникові *червоний*: *Червоний Плугатар, Червоний Шлях, Червона Зірка*. Уже до кінця 20-х років ХХ ст. вони стали типовими. Про це свідчить факт уведення цих лексем до складу вже функціонуючих назв із метою їхнього ідеологічного осучаснення: *Краснодон* < Катеринодон, *Красний Лиман* < Лиман (пор. також *Красний Деркул* < Деркул, Луг.).

У нових значеннях, порівняно з попереднім часом, почали використовуватися лексеми *новий* та *мирний*. Перша з них актуалізується у значенні, близькому до 'соціалістичний', 'радянський': *Зоря Нового Життя, Нове Життя, Новий Шлях, Новий Труд, Новий Строй, Нова Зоря, Нова Україна*. Наведені назви функціонували у 20-ті-30ті роки ХХ ст. У кінці ХХ ст. вказані значення виділяються в ойконімах *Новий Труд*, Крарм.; *Новий Свет*, Стбш.; *Новий Донбас*, Дбрпл. У прикметникові *мирний* ойконімічно значущими стають семи 'миролюбивий, 'той, що прагне миру', 'наповнений дружбою, згодою'. Через останнє значення воно пов'язується лексемами *дружба, дружний, братський*, які стають ойконімотвірними у 30-ті – 40-ві роки ХХ ст. Сьогодні ці апелютиви відображені в ойконімах *Мирне*, Слов., Тлм., Крарм.; *Дружба*, Держинськ м/р; *Дружне*, Єнакієвськ.м/р, Тлм.

Як ідеологічно забарвлений використовується і російський іменник *победа* та український *перемога*. У 20-ті – 30-ті роки вони пов'язуються з

уявленню про перемогу соціалістичного ладу, а в 50-ті та в наступні роки – з перемогою радянського народу у Великій Вітчизняній війні. У дорадянський період зазначені апелятиви в донецькій ойконімії не використовувалися.

В аналізованому семантико-мотиваційному полі перебуває і прикметник *свободний*, пов'язаний з уже засвоєним у ХІХ ст. прикметником *вільний*: *Свободне*, Влнв., Тлм.

Ойконімічна актуалізація аналізованої категорії апелятивів тісно пов'язана з процесом переосмислення в російській та українській мовах старих слів, які виражають революційну символіку, різні етичні та світоглядні категорії.

Однією із особливостей розвитку твірної бази доценької ойконімії є залучення в ойконімотвірний процес тих апелятивів, основи яких накопичувалися у ній в ході використання інших топонімів і топонімічних апелятивів. Це виявляється при аналізі ойконімів, які співвідносяться з орографічними, гідрографічними, геологічними, ботанічними номенами і близькими до них загальними словами. До таких одиниць належать ГТ *гора*, *холм*, *яр*, *лиман*, *криниця*, *озеро*, *ставок*, *колодязь*. Першим ступенем їх засвоєння було створення назв за моделлю „ВН + ГТ” (*Ольховий Яр*, *Холодна Балка* тощо), другим ступенем – створення однокореневих назв (*Криничне*, *Підготовка*, *П'ятигорівка* та ін.) або назв-словосполучень, між компонентами яких немає зв'язку „власна назва – загальна назва” (*Весела Гора*, *Золоті Пруди*, *Золотий Колодязь*). Безпосередньо з апелятивної сфери в ойконімотворення були включені терміни *поле*, *степ*, *курган*, *долина*, *діл*, *лог*, *джерело* (*родник*), *ключ*, *річка*, *море*, *луг*, *поляна*, *левада*. Аналогічним є входження до ойконімії регіону лексем *рівний* та *високий*. У середині ХІХ ст. виникли два ойконіми *Рівнопіль*, Влнв., Внс., у 30-ті роки ХХ ст. – *Рівний*, Крарм., Шахт.; в 50-ті – *Високе*, Макіївськ.м/р. Зазначені лексеми існують в одному семантичному полі з термінами *поле*, *степ*, *гора*, що могло сприяти їхній ойконімічній актуалізації.

До аналізованих слів приєднуються іменники *рубіж* та *межа*. Перше з них використовувалося у ХVІІ-ХVІІІ ст. для називання об'єктів, які розташовувалися на кордоні земель донських, запорізьких та слобідських козаків. Таке походження назви села *Рубіжне*, Дбрпл. У результаті реалізації лексико-парадигматичних зв'язків цієї лексеми в 30-ті роки ХХ ст. ойконімічною функцією наділяється лексема *межа*: сел. *Межове*, Макіївськ.м/р (розташоване між селищами Холмисте та Високе); с. *Межова*, Внс. (знаходиться недалеко від кордону з Дніпропетровською обл.); с. *Межова*, Ясин. (розташоване біля кордону Ясинуватського району).

Із апелятивної сфери взяті лексеми *верхній*, *середній*, *нижній*, які приєднуються до ойконімічних структур, як правило, відонімного характеру: *Верхня Кринка*, *Нижня Кринка*, *Верхньоторецьке* тощо. У ХVІІІ ст. їх використовували і для творення однослівних назв: *Нижнє*, *Середнє*, Крлм. Унаслідок актуалізації їх семантичних зв'язків до ойконімотворення були включені і лексеми *дальній* та *ближній* – *Дальня Орловка*, Шахт., *Дальня Диліївка*, Кст., *Ближнє*, Влнв.

У результаті накопичення відонімних твірних ойконімотвірним стає й апелятив *камінний*. У кінці ХХ ст. в ойконімії регіону функціонувало 10 назв *Камянка*, частина з яких має відтопонімне, а частина – відапелятивне походження. Шляхом реалізації лексико-парадигматичних зв'язків зазначеної лексеми були створені ойконіми *Гранітне*, Тлм., Влнв.; *Кременівка*, Внс.; *Щебінка*, Єнакієв.м/р.

Аналогічний є й розвиток твірної бази для ойконімної лексеми *Піщане*. Пор.: *Піщаний* при ставку *Піщаної балки*; с. *Піщане*, офіц. – *Петрівка*, при р.Бахмутці [12, с. 55, 48]. У ХХ ст. спостерігається використання цієї форми при називанні або перейменуванні поселень, розташованих на піщаних ґрунтах: с. *Піщане*, кол.Мар'їна Пустош, Крарм.; с. *Піщане*, кол.х. Сар-Яр, Стбш. Слід відзначити, що, окрім місцевого геологічного ландшафту, в актуалізації аналізованої лексеми важливу роль відігравала і її незвичайна продуктивність у спільнослов'янському топонімічному просторі [9, с. 24]. У такому ж напрямку розвивалося використання основи *глин-*. Спочатку вона відобразилася у відгідронімному твірному *Глиняна Балка*, Кст.(він проіснував до кінця 70-х років ХХ ст.), а потім був використаний апелятив – *Біла Глина* [13, с. 82], *Глинка*, неофіц. *Глинки*, Стбш. У різний час зверталися і до апелятивів *сіль*, *солоний*: *Солоний* (*Соляний городок*), неофіційна назва м.Тора (сучасн. м.Слов'янськ), *Сіль*, смт., Арт. < зал. ст. *Сіль* (20-ті роки ХХ ст). У 40-ві роки до ойконімії входить термін *мідна руда* – с. *Мідна Руда*, Арт. Апелятив *вугілля* став ойконімотвірним у 50-ті роки ХХ ст: *Вуглегірськ*, кол. Хацапетівка; *Вугледар*, *Вуглеяр*. Відобразилося в ойконімії і одне з найменувань антрациту – *алмаз*: *Алмазне*, Макіїв.м/р. У переносних якісних значеннях були використані лексеми *золотий* та укр. *срібний* – *Золота Нива*, Внс., *Золотий Колодязь*, Дбрпл.; *Золоті Пруды*, Олдр.; *Срібне*, Крарм. Щодо стосується ойконіма *Серебрянка*, Арт., то він має відгідронімний характер. Гідронім же, на думку Є.С. Отіна, відображає факт виявлення в цьому місці покладів срібних руд.

У позначеному напрямку розвивається також використання ботанічної лексики: загальний термін *ліс*; лексеми, які позначають тип лісу залежно від розміру, розташування на місцевості, порід дерев, - *гай*, *роща*, *байрак*, *дубрава*, *рідкодуб*; лексеми, які позначають конкретні види деревних порід, кущів, плодкових дерев, - *береза*, *абрикос*, *виноград*, *вишня*, *яблуня* та ін. Апелятив *ліс* у ХVIII-ХІХ ст. використовувався у складі дрімонімів, які зазнавали ойконімізації: *Извозний Ліс*, *Рай-Ліс*, *Кам'яний Ліс* [13, с. 47, 98, 106]. Ці структури проіснували до початку 30-х років минулого століття, однак сама модель втратила свою продуктивність уже в ХІХ ст. На зміну їй прийшли суфіксальні похідні від цього терміна: *Лісовка*, *Підлісне*, *Залісне*, *Ліски* [там само, с. 24. 86, 45]. Паралельно з'являються назви у формі відносного прикметника – *Лісовий*. Їхнє формування у 30-ті роки ХХ ст. пов'язане або з трансформацією ойконімічних еквівалентів на зразок *Лимарське Лісництво*, *Азовське Лісництво*, або з використанням безпосередньо апелятива. У цей період до ойконімотворення залучається і семантично пов'язаний із ним апелятив *сад*.

Використання лексеми *роща* та *байрак* розвивалося аналогічно до використання лексеми *ліс*. Пор.: *Георгіївська Роща* [12, с. 117], *Черіхова Роща* [13, с. 42] та *Зарощенське, Шахт., Нова Роща*, Внс. (обидва ойконіми виникли в 50-ті роки ХХ ст.); *Государів Боєрак, Лисичий Боєрак* [12, с. 117] і *Байрак, Байраки* [1, с. 141]. Лексема ж *гай* в ойконімії регіону від самого початку використовується як типова, про що свідчить лексична її сполучуваність у складі ойконімної форми: *Зелений Гай*, Внс., Тлм., Влнв.; *Веселий Гай*, Мар. Лексеми *дїброва* (рос. *дубрава*), *рідкодуб* в ойконімах з'являються у ХІХ ст., зараз із ними співвідносяться назви *Дїброва*, Арт., Крлм., *Дїбровка*, Шахт., *Рідкодуб*, Крлм., Шахт., Єнакіївськ.м/р.

Особливістю використання назв деревних порід та кущів є те, що вони від самого початку засвоєння краю паралельно постають твірними одиницями як в гідронімії, хоронімії, так і в ойконімії. До зазначених одиниць відносяться номени *берест*, *бузина*, *граб*, *дуб*, *вільха*, *калина*, *комиш*, *клен*, *лоза*, *горіх*, *осика*, *терен*, *тал*, *ясень*. Топоніми з цими основами часто ставали базою для створення назв поселень. Це призводило до значної повторюваності деяких із цих основ. З 2-ої пол. ХІХ ст. в ойконімотворенні починають використовуватися нові фітолексеми: *в'яз*, *береза*, *борщ*, *липа*, *груша*, *вишня*, дещо пізніше – *виноград*, *малина*, *сосна*, *тополя*, *яблуня*.

У тематичному полі „рослинність” функціонує і прикметник *зелений* у значенні 'озеленений, такий, що має рослинність', який активізувався з 2-ої половини ХУІІІ ст.. Сьогодні збереглися назви *Зелене*, Олдр., Амвр., Дбрпл., Крарм., Стбш.; *Зеленівка*, Мар.

Згідно із загальною тенденцією до розширення кола твірних слів у межах засвоєних лексико-семантичних та тематичних груп до ойконімії проникають апелятиви *ягода*, *суниця*, *плід*, *овочі*, *овес*, *просо*, *пшениця*. Ойконім *Ягідне* виникає у той же час, що й *Вишневе*, *Малинівка*, *Виноградний* – у 20-ті роки ХХ ст.; ойконіми *Плодове* – у 50-ті роки ХХ ст. Їх виключення із ойконімікону в кінці 70-х років ХХ ст. було викликане власне зовнішніми факторами (поселення були зняті з обліку у зв'язку з переселенням їх мешканців).

В ойконімії Донбасу, як і на інших територіях України, практично не використовуються загальні назви квітів та трав; немає збірних іменників на зразок *березняк*, *осинник*, *єльник*, на відміну від ойконімії інших східнослов'янських земель [2, с. 88]. Останнє пояснюється, можливо, тим, що в регіоні деревні насадження порівняно рідкісні і відносно однорідні за складом [8, с. 68]. Крім того, тут могла скластися традиція створення ойконімів-плюративів на зразок *Берестки*, *Лози*, *Терники*, *Терни*, близьких за своєю ономасіологічною природою до іменників зі збірним значенням.

Отже, здійснивши дослідження, ми можемо дійти висновку, що становлення донецької ойконімії в ХVІІІ ст. і подальше її розвиток здійснювалося при постійній взаємодії двох тенденцій: 1) відображення в назвах селищ місцевої географічного середовища; 2) впливу продуктивних структурних типів і способів створення ойконімів.

Перспективи подальших розвідок ми вбачаємо у дослідженні сучасної ойконімотвірної апелятивної лексики Донецького регіону.

Умовні скорочення

Амвр. – Амвросіївський р-н Донецької обл.; **Арт.** – Артемівський р-н; **Влнв.** – Волноваський р-н; **ВН** – власна назва; **Внс.** – Великоновоселківський р-н; **ГТ** – географічний термін; **Дбрпл.** – Добропільський р-н; **Енакієв. м/р** – Енакієвська міська рада; **зал. ст.** – залізнична станція; **Крарм.** – Красноармійський р-н; **Крлм.** – Краснолиманський р-н; **Кст.** – Костянтинівський р-н; **Луг.** – Луганська обл.; **Мар.** – Мар'їнський р-н; **м/р** – міська рада; **Наз.** – Новоазовський р-н; **Олдр.** – Олександрівський р-н; **Селидів.м/р** – Селидівська міська рада; **сел.** – селище; **Слов.** – Слов'янський р-н; **Стбш.** – Старобешівський р-н; **Тлмн.** – Тельманівський р-н; **х.** – хутір; **Шахт.** – Шахтарський р-н; **Ясин.** – Ясинуватський р-н

Література

1. Донецька область : Адміністративно-територіальний поділ на 1 березня 1988 р. Донецк : Донбасс, 1988. 183 с.
2. Морозова М. Н. Имена собственные русского языка (географические названия). М. : Изд-во МГУ, 1977. 96 с.
3. Населенные пункты Донецкой области. Список в административных границах на 1 января 1936 года. К., 1936. 134с.
4. Нерознак В. П. Перенесенная топонимия Западной Сибири (к постановке проблемы). *Восточнославянская ономастика. Исследования и материалы.* М., 1979. С. 175–184.
5. Никонов В. А. География слов в топонимии Украины. *Питання сучасної ономастики.* К., 1976. С. 11–14.
6. Отин Е. С. Каталог рек Северного Приазовья. *Повідомлення Української ономастичної комісії.* Вип. 10. К., 1975. С. 16–72 ; вип. 12. К., 1975. С. 10–54.
7. Пірко В. О. Заселення Донеччини у XVI-XVIII ст. Донецьк : Східний видавничий дім, 2003. 180 с.
8. Рева М. Л. Антропогенные ландшафты Донбасса. *Географические исследования в Донбассе.* Донецк, 1975. – С. 62–70.
9. Роспонд С. Структура и стратиграфия древнерусских топонимов. *Восточнославянская ономастика. Исследования и материалы.* М., 1978. С. 9–90.
10. Рубцова З. В. Из истории донской топонимии. *Историческая ономастика.* М. : Наука, 1977. С. 217–250.
11. Селищев А. М. Из старой и новой топонимии : избранные труды. М., 1968. С. 45–96.
12. Списки населенных мест Российской империи. Екатеринославская губерния с Таганрогским градоначальством. СПб., 1863. Т. XIII. 131 с.
13. Список населенных пунктов Донбасса. Итоги сплошной подворной переписи Донецкой губернии. Январь – февраль 1923 года. Т. 6. Харьков : Донбасс, 1924. 512 с.

14. Суперанская А. В., Суслова А. В. Современные русские фамилии. М. : Наука, 1981. 174 с.

15. Унбегаун Б. О. Русские фамилии. М. : Прогресс, 1989. 443 с.

Анотація

Жарикова М.В. Ойконімотвірна апелятивна лексика та ознаки номінації в ойконімії Донеччини XVIII – першої половини XX ст.

У статті розглядається розвиток апелятивної твірної бази ойконімії Донеччини XVIII – першої половини XX ст. Автор аналізує тематичну приуроченість основ ойконімів донецького регіону і ознаки номінації в ойконімії зазначеного періоду.

Ключові слова: ойконімія, апелятив, ойконім, топонім

Аннотация

Жарикова М.В. Ойконимообразовательная апелятивная лексика и признаки номинации в ойконимии Донетчины XVIII – первой половины XX ст.

В статье рассматривается развитие апеллятивной производящей базы ойконимии Донетчины XVIII – первой половины XX в. Автор анализирует тематическую отнесенность основ ойконимов донецкого региона и признаки номинации в ойконимии данного периода.

Ключевые слова: ойконимия, апеллятив, ойконим, топоним

Summary

Zharikova M.V. Oiconimbuilding apeliateve lecture and signs of nomination in the oiconomy of Donetsk region XVIII – the first part of XX century.

The article deals with the development of common noun of formative base of the oykonimia Donetsk area XVIII - the first half of XX of century. An author analyses thematic value bases of oikonymy and signs of nomination in oykonimii of the noted period.

Key words: oykonimiya, common noun, oikonym, toponym.

УДК 811. 111. 81'42

Зоз Олена Анатоліївна,

кандидат філологічних наук, доцент

Горлівський інститут іноземних мов

ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»

м. Бахмут. Україна.

E-mail: zolena@mail.ru

СЕМАНТИЧНА ЗВ'ЯЗНІСТЬ ЯК ФАКТОР СТВОРЕННЯ ЦІЛІСНОСТІ ПОЕТИЧНОГО ТВОРУ

Постановка проблеми. У художньому творі найбільш чітко реалізується загальний принцип мистецтва: відтворення цілісного світу в кінцевій та завершній естетичній єдності художнього цілого. Своє призначення – бути естетичним знаком, впливати на людину – художній твір здійснює лише як неподільне ціле.

Поняття цілісності художнього твору є однією з основних ідей системно-функціонального підходу у вивченні літератури, в основі якого лежить розуміння художнього (зокрема, поетичного) твору як функціональної системи, елементи якої можна зрозуміти і пояснити лише у їх зв'язку з цілим.

Аналіз останніх досліджень. Цілісність розглядається багатьма ученими як одна з провідних текстово-дискурсивних категорій, яка обумовлена єдністю змісту тексту-дискурсу і цільнооформленістю його одиниць [13, с. 201].

Такий погляд на сутність художнього твору збігається поширеним у сучасній лінгвістиці розумінням цілісності тексту як категорії психолінгвістичної, що характеризує текст як смислову єдність [6; 7; 10; 12].

Метою цього дослідження є аналіз ролі семантичної зв'язності у створенні цілісності віршованого твору. Мета зумовила основне завдання дослідження – вивчення механізмів інтеграції загальнотекстової оціночно-емоційної тональності ліричного вірша, яка безпосередньо пов'язана з характером поетичного образу художнього твору. Актуальність вибору такої теми зумовлена необхідністю комплексного вивчення проблем художньої творчості на стику різних наук, а також необхідністю подальшої розробки теорії тексту, правил його побудови і функціонування в різних сферах комунікації, зокрема естетичній.

Виклад основного матеріалу дослідження. Цілісність – якість, притаманна усім об'єктам, які мають складну внутрішню структуру. Поняття цілісності означає інтегрованість, самодостатність і автономність об'єкту, які зумовлені притаманними йому специфічними закономірностями функціонування.

Основними факторами створення цілісності тексту визнаються способи смислової й формальної зв'язності, членування та інтеграції.

Інтеграція – невід'ємна категорія тексту, одне з найважливіших понять загальної теорії систем, яке означає стан зв'язності окремих диференційованих частин у ціле, а також процес, що веде до такого стану.

Інтеграція характеризує текст як складну цілісну систему. Поняття інтеграції відображає спосіб і направленість взаємодії одиниць різних рівнів в ієрархії системи тексту [7].

Вивчення текстової категорії інтеграції передбачає не тільки необхідність розглядання усього тексту як ієрархічної системи елементів різних рівнів, але й аналіз динаміки зв'язків цих елементів у структурі цілого, оскільки стосовно до тексту інтеграція – це скоріш процес, ніж його результат. Процес інтеграції, який веде до смислової та формальної єдності тексту, дуже складний і в різних текстах набуває різноманітних форм і прийомів [3, с. 124 – 126].

Цілісність тексту створюється на усіх структурних рівнях, і передусім на лексико-семантичному. Семантична зв'язність тексту є первинним корелятом єдності тексту. Смислова інтеграція елементів структури тексту визнається основоположним фактором створення його цілісності.

Відомо, що семантична зв'язність тексту забезпечується як синтагматичними, так і парадигматичними зв'язками лексичних одиниць. Причому для поетичного тексту, і особливо тексту ліричного вірша, характерною рисою якого є наявність «інтегрованого зверхзначення», упорядкованість згідно з парадигматикою визнається домінуючою [11].

Конотативні та асоціативні зв'язки, що виникають між словами, забезпечують семантичну єдність, створюють цілісну систему, що спроможна віддзеркалювати складні взаємозв'язки мови та мислення [2]. «Вертикальна» організація поетичного тексту розглядається як спосіб утворення «емоційного» образу вірша [5].

І.Р. Гальперін зазначав, що реалізація задуму автора досягається у результаті інтеграції смислів утворюючих текст елементів у загальну інформацію, яка закладена у творі, і що головним у процесі текстової інтеграції є доцентровість його частин [3].

Поетичний образ і є тим кінцевим результатом (тим центром), до якого прагне процес інтеграції у тексті ліричного вірша. І тому ми вважаємо, що дослідження загально текстових семантичних зв'язків лексичних одиниць може наблизити нас до розуміння механізмів інтеграції тексту, які ведуть до сприйняття цілісного поетичного образу твору.

Плідним у цьому плані вважаємо дослідження, які розглядають семантичний повтор як ознаку смислової зв'язності лексичних одиниць, засіб здійснення смислової зв'язності тексту [1], основу механізму лексико-семантичної інтеграції тексту [4; 5; 8].

Проблема лексико-семантичної організації тексту безпосередньо пов'язана з проблемою контекстуального перетворення лексичного значення. Дослідження закономірностей перетворення слова в поетичному контексті полягає у вивченні закономірностей взаємодії семантичної структури слова зі структурами інших слів тексту.

Особливу роль набуває контекст у ліричному вірші (Колшанський, 1980). Загальний інтегрований смисл художнього твору базується на семантичному взаємозв'язку лексичних одиниць, які об'єднані тематично або асоціативно в межах тексту. Дослідження семантичної зв'язності ліричного твору на основі аналізу парадигматичної упорядкованості лексики переконливо показало, що існує прямий взаємозв'язок між характером інтеграції загальної емоціональної тональності тексту та характером семантико-тематичної організації лексики досліджуваного тексту [4; 5].

Дослідження системних закономірностей семантичних відносин слів у тексті вірша розкриває деякі механізми інтеграції загальнотекстової семантичної тональності ліричного вірша, яка безпосередньо зв'язана з характером поетичного образу твору.

Проблема моделювання цілісного поетичного образу пов'язана з дослідженням структури та системних закономірностей семантичних відносин слів у тексті твору. Задля опису характеру семантичної організації віршів нами застосовувалась методика аналізу лексико-семантичної зв'язності лірики запропонована С.І. Гіндінін [4], яка полягає у виявленні семантичних повторів за допомогою ідеографічного словника Роже.

Перший етап аналізу полягає в характеристиці семантичних образів слів, під якими розуміється послідовність номерів рубрик, до яких входить слово. Другий етап аналізу полягає у виявленні семантичних повторів за допомогою порівняння семантичних образів слів тексту. Якщо семантичні

образи двох слів містять хоча б один спільний номер рубрики, то слова вважаються семантично пов'язаними. Наявність у семантичних образах слів більш ніж одного спільного номера рубрики використовується вже не для констатації наявності зв'язку, а для виміру її більшої або меншої сили. Останній етап аналізу полягає у складанні схеми смислової структури тексту [4, с. 242-283].

Виявлення семантичного зв'язку слів через їхню приналежність до одного понятійного поля дає змогу не тільки встановити смисловий зв'язок відрізків тексту, але й відобразити тематичне групування лексики тексту, закономірності розподілу в ньому тематичних елементів, визначити характер і закономірності семантичної орієнтації тексту, маючи при цьому об'єктивний засіб підходу до різних текстів.

Проте деякі інтуїтивно очевидні повтори не можуть бути зафіксованими на рівні рубрик (наприклад, антонімічний повтор, асоціативний повтор та інші). Їх можна виявити на рівні більших семантичних класів, ніж рубрики.

Тому методика С.І. Гіндіна [4] була розширена Д.К. Ісхаковою [5] у зв'язку з рівневою організацією лексики, ієрархією семантичних полів, що дозволяє диференціювати ступінь близькості семантики слів, які до них входять, і, як результат, описати характер лексико-семантичної інтеграції тексту, ступінь перетворення значення слова під впливом сітки контекстуальних семантичних зв'язків.

Факторами, які впливають на силу повторів та їх значення у структурі тексту, є кількість загальних семантичних ознак у слів – членів повтору, а також кількість членів повтору визначених семантичних ознак. Тому після суцільного аналізу лексики за цією методикою виокремлювались групи лексики, які володіють найбільшою функціональною значимістю – найбільш великі семантико-тематичні групи, яким притаманні внутрішньогрупові та міжгрупові зв'язки, які зумовлюють загальну контекстуально-конотативну забарвленість тексту вірша, безпосередньо пов'язану з характером поетичного образу твору.

Проаналізовані в ході дослідження тексти ліричних віршів є різними за характером їх семантичної зв'язності: вони містять різну кількість лексико-семантичних груп, неоднорідних за розміром та функціональною значимістю, що зумовлено характером і силою їх внутрішньогрупової та міжгрупової зв'язності.

Проте в цілому їх семантичній структурі притаманні характерні риси семантичної зв'язності лірики ХІХ століття. Великі семантичні групи лексики досліджуваних текстів віршів мають великий ступінь внутрішньогрупової зв'язності, що робить їх тематику експліцитною. Але великі семантико-тематичні групи лексики не є численними, а в деяких віршах взагалі відсутні.

Найбільш репрезентативними в аналізованих текстах є дрібні лексико-семантичні групи з невеликою кількістю членів (2-3) і зв'язків, які також мають тематичний характер і, зазвичай, виявляють велику кількість

міжгрупових зв'язків, що свідчать про зв'язність лексичних одиниць різних тематичних груп спільними оціночними компонентами. Такі міжгрупові зв'язки збагачують семантику слів, створюючи контекстуальні прирощення смислу, своєрідні семантичні обертони.

Експліцитність тематики, з одного боку, і високий ступінь взаємозв'язності лексико-семантичних груп, з іншого боку, зумовлюють наявність у досліджуваних ліричних віршах спільної семантичної забарвленості, яка є найвищим рівнем лексико-семантичної інтеграції тексту.

Аналіз лексико-семантичної зв'язності текстів віршів показує, що всі досліджувані тексти в залежності від характеру домінуючої базальної емоції умовно можна поділити на дві групи: тексти, оціночно-емоційна тональність яких може бути загалом охарактеризована як мажорна (домінуюча базальна емоція – «Радість»), і тексти, оціночно-емоційна тональність яких може бути охарактеризована як мінорна (домінуюча базальна емоція – «Смуток»). Дві інші базальні емоції – «Страх» і «Гнів» - не мають домінуючої ролі в жодному з досліджуваних текстів віршів.

При цьому зауважимо, що в межах лексико-тематичних груп «Радість» і «Смуток» іноді виявляються доволі значні розбіжності в загальній семантичній тональності віршів в плані характеру і ступеня вияву тих чи інших почуттів, емоцій, про що свідчить набір ознак, які характеризують загальну тональність конкретних текстів.

У мажорній групі загальна семантична тональність одних віршів описується ознаками «спокійний», «м'який», «тихий», «неяскравий», «ніжний», інших – ознаками в певному сенсі протилежними: «енергійний», «яскравий», «активний», «жвавий», «схвильований».

У мінорній групі віршів межі варіювання ознак, які характеризують їх загальну оціночно-емоційну тональність, також доволі широкі – від «тихого», «спокійного», «тьмяного», «сумного» до «похмурого», «тривожного», «гнітючого», «скорботного».

Висновки. Цілісність поетичного тексту створюється на всіх структурних рівнях, і передусім на лексико-семантичному. Семантична зв'язність тексту є первинним корелятом єдності тексту. Сміслова інтеграція елементів структури тексту визнається основоположним фактором створення його цілісності. Дослідження системних закономірностей семантичних відносин слів у тексті вірша розкриває деякі механізми інтеграції загальнотекстової семантичної тональності ліричного вірша, яка безпосередньо пов'язана з характером поетичного образу твору.

Перспективи подальших розвідок ми вбачаємо в типологічних дослідженнях, які дозволять встановити закономірні та сталі системні зв'язки між типологічно повторюваними ознаками змісту і форми трьох основних родів літератури – лірики, драми та епосу, що, в свою чергу, забезпечить практичне дослідження поетичного дискурсу як інтегративної сукупності поетичних текстів, обмеженого онтологічним (просторово-часовим) і жанровим контекстами.

Література

1. Апресян Ю.Д. Лексическая семантика. Синонимические средства языка. М.: Наука, 1974. - 251 с.
2. Баталова Т.М. Ассоциативные и коннотативные связи в художественном тексте как средство создания образности. *Лингвистические аспекты образности*: сб. науч. тр. / Моск. гос. пед. ин-т иностр. яз. им. М. Тореза. М., 1981. Вып. 174. С. 75-82.
3. Гальперин И.Р. Текст как объект лингвистического исследования. М.: КомКнига, 2007. – 186 с.
4. Гиндин С.И. Внутренняя организация текста: элементы теории и семантический анализ: автореф. дис. ... канд. филол. наук. М., 1972. 16 с.
5. Григорьева А.Д. Слово в поэзии Леонида Мартынова. *Языковые процессы современной русской художественной литературы. Поэзия*. М.: Наука, 1977. С. 295-391.
6. Дридзе Т.М. Язык и социальная психология. М.: Высшая школа, 1980. 224 с.
7. Жинкин Н.И. Речь как проводник информации. М.: Наука, 1982. 157 с.
8. Исхакова Д.К. Особенности семантической связанности текстов английских лирических стихотворений XVI, XIX и XX веков: автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04. М., 1983. 20 с.
9. Колшанский Г.В. Контекстная семантика. М.: Наука, 1980. 148с.
10. Леонтьев А.А. Признаки связности и цельности текста. *Лингвистика текста*: сб. науч. тр. / Моск. гос. пед. ин-т иностр. яз. им. М. Тореза. М., 1976. Вып. 103. С.60-70.
11. Лотман Ю.М. Анализ поэтического текста. Структура стиха. Л.: Просвещение, 1972. 271с.
12. Николаева Т.М. Лингвистика текста и проблемы общей лингвистики. *Известия АН СССР. Серия литературы и языка*. 1977. Т. XXXVI. № 4. С.304-313.
13. Селиванова Е.А. Основы лингвистической теории текста и коммуникации. К.: Фитосоциоцентр, 2002. 336 с.

Анотація

Зоз О.А. Семантична зв'язність як фактор створення цілісності поетичного твору

У статті розглядається роль семантичної зв'язності у створенні цілісності поетичного твору, на основі аналізу парадигматичної упорядкованості лексики досліджуються механізми інтеграції загальнотекстової оціночно-емоційної тональності ліричного вірша, яка безпосередньо пов'язана з характером поетичного образу художнього твору.

Ключові слова: цілісність тексту, семантична зв'язність, семантичний повтор, лексико-семантична група, смислова інтеграція, оціночно-емоційна тональність.

Аннотация

Зоз Е.А. Семантическая связность как фактор создания целостности поэтического произведения

В статье рассматривается роль семантической связности в создании целостности поэтического произведения; на основе анализа парадигматической упорядоченности

лексики исследуются механизмы интеграции общетекстовой оценочно-эмоциональной тональности лирического стиха, которая непосредственно связана с характером поэтического образа художественного произведения.

Ключевые слова: целостность текста, семантическая связность, семантический повтор, лексико-семантическая группа, смысловая интеграция, оценочно-эмоциональная тональность

Summary

Zoz O.A. Semantic coherence as a poetic work integrity factor

The article examines the role of semantic coherence in the creation of a poetic work integrity; the mechanisms of integration of the general textual evaluative - emotive tonality of a lyric poem, which is directly related to the character of the poetic image of an artistic work, are analyzed on the basis of paradigmatic ordering of the text lexis.

Key words: text integrity, semantic coherence, semantic repetition, lexico-semantic group, semantic integration, evaluative-emotive tonality.

УДК 82'42

Колесниченко Елена Леонидовна,

кандидат філологічних наук, доцент.

Горлівський інститут іноземних мов

ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»

E-mail el.ko14777@gmail.com

ПОНЯТИЕ ЗЕВГМЫ В СОВРЕМЕННОЙ ЛИНГВИСТИКЕ

Цель нашего исследования – описать основные подходы к изучению зевгмы в современной лингвистике.

Зевгмой называются самые разные речевые феномены. Существуют термины, синонимичные понятию «зевгма» («аттелага», «оказиональное сочинение» и др.), но они употребляются еще и в других значениях.

Система выразительных средств языка представлена тропами (фигуры слова) и фигурами (фигуры мысли). Несмотря на то, что эта классификация существовала еще во времена Древней Греции, полного и конечного варианта не существует. В системе выразительных средств языка наименее изучены стилистические фигуры. Недостаточно проясненными остаются вопросы, касающиеся их определения, места в системе элокутивных средств, особенностей функционирования в тексте.

Вопросами определения зевгмы как стилистической фигуры еще с античных времен занимались многие ученые. В риторических рекомендациях «Желающему говорить кратко» Анаксимен определяет зевгму как сопряжение и советует ораторам чаще использовать в речах такие сопряжения [1, с. 172]. Квинтилиан, называя зевгму фигурой краткой и оригинальной, отмечает, что в ней «к одному слову относятся несколько членов предложения, причем в каждом из них, взятом в отдельности, ощущалось бы отсутствие этого слова» [1, с. 286]. Итак, зевгма – это сопряжение, а одним из важных свойств зевгмы является отнесение к одному слову нескольких членов предложения.

Большая часть ученых выделяет зевгму как стилистическую фигуру. В исследованиях Н.В. Арнольд, В.И. Королькова, А.П. Сквородникова, Ю.М. Скребнева, И.В. Пекарской отмечается, что отличие фигуры от всех других выразительных языковых средств заключается в особой синтаксической организации. Так, И.В. Арнольд, разграничивая понятия тропа и фигуры, пишет: «Стилистическими приемами являются также синтаксические или стилистические фигуры, увеличивающие эмоциональность и экспрессивность высказывания за счет необычного синтаксического построения: разные типы повторов, инверсия, параллелизм, градация, многочленные сочинительные единства, эллипсис, сопоставление противоположностей и т.д.» [2, с.88].

В.И. Корольков отмечает: «<...>фигура есть явление прежде всего синтаксическое, относящееся не к смыслу, а к строю речи, к словесной организации высказывания» [7, с. 60-93]. Так как зевгма представляет собой определенную синтаксическую структуру, несомненно, она относится к классу фигур.

Иначе представляет зевгму Е.В. Клюев, определяя ее как троп, основанный на многозначности, который чаще всего рассматривают в качестве формы насильственного объединения слов при игнорировании того факта, что соответствующие слова чаще всего в силу их семантики вообще не имеют права стоять рядом [8].

Называя зевгму «ошарашивающим» речевым приемом, Е.В. Клюев отмечает, что «секрет» зевгмы заключается в возможности употребления слова, объединяющего в себе сразу два (потенциально - больше) значения, каждое из которых оказывается работающим в «свою сторону» и таким образом объективно «подходит» сразу к двум не сочетающимся между собой понятиям. В результате мы получаем не два не соотносящихся друг с другом понятия, а одно слово, предусматривающее семантическое соответствие двум не соотносимым друг с другом понятиям.

В классификации фигур особое значение имеет их анализ по двум принципам – семантико-стилистическому и структурному. Исходя из данного положения, «фигуры могут быть разделены на семантические и синтаксические. Фигуры семантические образуются соединением слов, словосочетаний, предложений или более крупных отрезков текста. К ним относятся климакс, антиклимакс, каламбур, антитеза, оксюморон.

Фигуры синтаксические образуются путем особого стилистически значимого построения словосочетания, предложения или группы предложений в тексте. По количественному составу синтаксических конструкций различаются «фигуры убавления» (эллипсис, апосиопеза, просиопеза, апокойну, асиндетон) и «фигуры добавления» (повтор, анадиспозис, пролепса, полисиндетон)».

Определяя зевгму как языковое явление, мы не можем говорить только о семантике, хотя семантический фактор в зевгме играет важную роль. Зевгма имеет определенную структуру, схему построения (один из основных признаков фигуры): опорное слово + цепочка семантически неоднородных

членов предложения или цепочка семантически неоднородных членов предложения без опорного слова.

Если взять это положение за основу, мы должны относить зевгму и к стилистическим, и к синтаксическим фигурам, поскольку воздействующий эффект зевгмы обусловлен и синтаксически (наличие определенной схемы построения), и семантически (нарушение семантической сочетаемости).

В современной риторике и стилистике под зевгмой понимается два различных языковых явления:

1. Зевгма – синтаксический прием экономии языковых средств, состоящий в том, что слово, образующее однотипные сочетания с несколькими разными словами, фигурирует в высказывании только один раз – в начале (протозевгма: *Вся Галлия разделена на три части, из которых первую **населяют** белги, вторую – аквитанцы третью – те, кого сам кельтский язык называет нашими галлами*). Цезарь), в середине (мегозевгма: *Когда умирают кони – дышат, / Когда умирают травы – сохнут, / Когда умирают солнца – **они** гаснут, / Когда умирают люди – поют песни*. Хлебников) или в конце (гипозевгма). Т.Г. Хазагеров считает зевгму одной из фигур убавления, стоящей в одном ряду с эллипсисом и силлепсисом [13].

В.П. Москвин относит зевгму к фигурам «сокращения», используемым с целью экономии речевых усилий. Он определяет зевгму как разновидность эллипсиса, состоящую в сокращении конструкции за счет «выноса за скобки» общего ее члена. Практическая ценность зевгмы, по мнению В.П. Москвина, заключается не только в речевой экономии, но и в том, что она «создает связи между мыслями» [10, с. 102], точнее – однородными понятиями.

Опираясь на данное определение, мы можем говорить о синтаксической (грамматической) зевгме, разновидности эллиптической конструкции, последовательно одинаково организованных высказываний, где общий для всех член предложения употребляется только один раз. В таком виде зевгма, обладая минимальной экспрессией, выступает как элемент компрессии, используется в риторике, разговорной речи с целью экономии языковых средств, в текстах художественного, публицистического стилей.

*«В каждом кризисе **кайзер** пасовал. В поражении – бежал; в революцию – **отрекся**; в изгнании заново **женился**»* (У. Черчилль)

Нужно отметить, что в этом значении зевгма дублирует термины «эллипсис», «силлепсис», и при рассмотрении зевгмы как стилистического явления целесообразнее было бы отказаться от первого (грамматического) понимания.

2. Чаще всего зевгма становится предметом исследования в тех случаях, когда анализируются приемы и средства создания комического эффекта. Второй подход к зевгме характеризует ее следующим образом: «зевгма – фигура речи, создающая комический эффект в силу грамматической или семантической разнородности или несовместимости сочетаний, образующихся при соединении языковых единиц: *«Он пил чай с женой, с лимоном и с удовольствием»* [3, с. 158]

Такой дефиниции зевгмы придерживается большинство исследователей (С.А. Лукьянов, Ю.М. Скребнев, Л.И. Мацко, О.М. Мацко, Н.Н. Романова, А.В. Филиппов), рассматривая ее как экспрессивную языковую единицу, воздействующий эффект которой основан на объединении семантически несовместимых компонентов в качестве однородных.

М.П. Брандес, относя зевгму к фигурам неравенства, определяет ее как «фигуру языкового комизма», которая представляет собой синтаксическое объединение двух семантически несовместимых членов предложения [6, с.45].

В.П. Ковалев квалифицирует зевгму как « <... > прием, состоящий в том, что в ряд синтаксически однородных членов предложения сводятся слова, семантически разноплановые, в языке обычно не соединяемые, а наблюдаемые прежде всего в художественной речи» [7, с.149]

В.З. Санников, рассматривая зевгму как разновидность языковой игры с использованием сочинительных конструкций, подчеркивает, что в «лексеме, подчиняющей сочинительную цепочку», объединяются разные значения и приводит следующий пример: «*Вместо него я получил золотую медаль и зонтиком по шее от его мамы на выпускном вечере*» (Ф. Искандер) [11, с.129].

Данное определение целесообразно употреблять, на наш взгляд, при изучении зевгмы как стилистического явления, при котором «наблюдается нарушение семантической однородности или семантического согласования в цепочке однородных членов предложения или целых предложений» [4, с. 64].

Классифицируя тропы и фигуры, Э.М. Береговская отмечает, что «зевгма находится между тропами и фигурами по степени обусловленности и семантически, и морфологически, и структурно. При разрушении этой тройной обусловленности стилистический эффект зевгмы пропадает».[4, с. 65].

Анализ большого количества дефиниций позволяет нам сделать вывод, что существует набор обязательных для зевгматических конструкций признаков, дающий возможность относить ее к стилистическим фигурам:

1. Наличие паратактического ряда – цепочки грамматически однородных членов предложения: «*Женщина может сделать из ничего три вещи: шляпку, салат и трагедию*».

2. Семантическая неоднородность этих грамматически однородных слов (совмещение в качестве однородных частично-пересекающихся понятий, понятий, находящихся в родо-видовых отношениях, понятий, именуемых словами, относящимися к разным стилям и к разным семантическим сферам («абстрактное – конкретное», «высокое – низкое», «одушевленное - неодушевленное», «человеческое – животное», «свободное – фразеологически связанное», «человеческое – вещественное», «масштабное - мелкое» и др.). В нашем случае наблюдается оппозиция «конкретное» - абстрактное»: *шляпка – трагедия*.

3. Наличие в конструкции ядерного (опорного) слова, не входящего в данный паратактический ряд и связанного гипотактического отношениями с каждым из его членов: *Сделать шляпку, сделать салат, сделать трагедию.*

4. Одновременная актуализация в многозначном ядерном слове минимум двух разных значений или смысловых оттенков.

Объединяя эти признаки, Э.М. Береговская предлагает следующее определение: «Зевгма – это экспрессивная синтаксическая конструкция, которая состоит из ядерного слова и зависящих от него однородных членов предложения, чаще равноценных грамматически, но семантически разноплановых, вследствие чего в многозначном ядерном слове одновременно актуализируются минимум два разных значения или смысловых оттенка» [5, с.63].

Далее представим морфологический состав зевгмы. Чаще всего в роли ядерного слова выступают глаголы: как переходные, так и непереходные: «*Коньяк расширяет не только сосуды, но и связи*»; «*На вечеринку она прибыла без настроения, макияжа, вечернего платья и мужа*».

К глагольным относятся также зевгматические конструкции, в которых в качестве опорного слова выступают причастия и деепричастия: «*...день и ночь стирающих белье испанской знати, погрязшей в роскоши, вине и женщинах*». (С. Альтов «Магдалина»); «*Я ушел, унося в себе все обиды и раннюю язву желудка, кариозные зубы, одну золотую коронку и нерастраченный темперамент*». (А. Житницкий «Едва Е-2»).

Достаточно часто в качестве опорного слова используются существительные, в том числе и отглагольные: «*Идеал мужчины – это уши, животик и толстый кошелек*» (М. Задорнов). Заметим, что в субстантивных зевгматических конструкциях звеньями управляемой цепочки являются существительные.

Помимо глагольных и субстантивных, встречаются адъективные зевгматические конструкции. В качестве зависимых элементов в управляемой цепочке используются существительные, субстантивированные прилагательные, существительные с зависимыми словами: «*Президентские выборы, необходимые Б.А. как хлеб, как воздух, как бронированный Мерседес*» («Карьера», 1998. №1).

Наречные зевгматические конструкции реже встречаются в текстах, в управляемой цепочке: «*Итак. Ближе к крестьянам и звездному небу над головой*» («Профиль». 2000. №8).

Зевгматические конструкции, в которых отсутствует опорное слово, определяются как конструкции с нулевым компонентом: «*Кыш, два портфеля и целая неделя*» (Ю. Алешковский)

Если говорить о синтаксических типах зевгматических конструкций, то они определяются по ядерному слову и элементам семантически неоднородного ряда. Наиболее частотны варианты, когда опорным словом является сказуемое, а управляемая цепочка – подлежащие, дополнения.

Определяя зевгму в исследуемом тексте, мы обращаем внимание на признаки, характеризующие тот или иной речевой прием. Для зевгмы это:

семантическая неоднородность членов предложения, занимающих одинаковую синтаксическую позицию, наличие опорного (ядерного) слова, в котором могут актуализироваться различные значения, грамматическая несочетаемость членов предложения, занимающих одинаковую синтаксическую позицию, и др.

Вместе с тем, мы встречаем в классификационной таблице стилистические фигуры, которые сближаются общими факторами: общностью структурных и семантических признаков, т. е. обусловленные семантически и структурно. Так, например, смежным с зевгмой по структурной обусловленности является перечисление, семантическая зевгма сродни каламбуру: и там, и там в одном слове одновременно реализуются два значения, хотя каламбур гораздо менее связан структурными факторами. Мы уже говорили о том, что зевгма близка с силлепсисом и эллипсисом.

На основании такого сближения А.Н. Смолина выделяет не только зевгму, но зевгматические конструкции, представляющие собой единство двух стилистических фигур. В своей диссертационной работе «Зевгматические конструкции в современном русском литературном языке» она дает следующее их определение:

«Зевгматические конструкции – стилистические фигуры, при построении которых наблюдается отступление от общепринятых норм русского литературного языка, выражающееся в том, что семантически неоднородные члены предложения, занимающие одинаковую синтаксическую позицию, объединяются как однородные: *«Индейцы босые, а если обуты, то во что-то не поддающиеся ни чистке, ни описанию»* (В. Маяковский).

При построении зевгматических конструкций в некоторых случаях, наряду с семантической неоднородностью, может наблюдаться грамматическая несочетаемость: *«В молодости своей он был и капитан, и крикун, употреблялся и по штатским делам, мастер был хорошо высечь, был и расторопен, и щеголь, и глуп»* (Н.В. Гоголь).

Наряду с зевгмой, выделяются следующие зевгматические конструкции: **зевгматическое перечисление** - стилистическая фигура, состоящая из цепочки семантически неоднородных членов предложения, занимающих одинаковую синтаксическую позицию (при отсутствии опорного слова): *«Любовь, дети, мобильные телефоны»*.

Аккумуляция – стилистическая фигура, состоящая из ряда семантически неоднородных элементов, занимающих одинаковую синтаксическую позицию. В аккумулятивном ряду сообщение выстраивается как ряд картин, которые с трудом можно объединить в целое, поскольку элементы следуют друг за другом беспорядочно с точки зрения логики изложения или хаотично: *«Безнадежная ситуация, громкая патриотическая музыка, герой, вдохновляющий толпу на подвиги, куча взрывов»*.

Зевгматическая градация – стилистическая градация – стилистическая фигура, состоящая из семантически неоднородных, но сопоставимых по какому-либо признаку членов предложения, занимающих

одинаковую синтаксическую позицию и расположенных в порядке их возрастающей или убывающей семантической и/или эмоциональной значимости: *«Он стоит (..), вооружая на себя дачу, гараж, земной шар и весь космос».*

Зевгматически трансформированный фразеологизм – стилистическая фигура, состоящая из семантически неоднородных членов предложения, занимающих одинаковую синтаксическую позицию, представляющих собой фразеологические сочетания или элементы фразеологических сочетаний: *«Что наша жизнь? Игра в кубики, на нервах, в ящик».*

Зевгматическое сравнение – сравнение, включающее в свой состав зевгматические перечисления:

Я счастлива жить образцово и просто:

Как солнце, как маятник, как календарь.

Зевгматические сопоставления – стилистическая фигура, состоящая из семантически неоднородных членов предложения, которые занимают одинаковую синтаксическую позицию и включаются в части предложения, содержание которых сопоставляется: *«Ее муж, в свою очередь, перестал трясти пепел в цветочные горшки, а свои экстравагантные мнения – на головы окружающих».*

Зевгматический анаколуп – стилистическая фигура, состоящая из опорного слова, семантически неоднородных и грамматически неоднородных членов предложения, занимающих одинаковую синтаксическую позицию: *«Делайте, что хотите, но чтобы через полчаса в лесу было сухо, светло и медведь»* [11, с. 36-39].

Анализируя данные конструкции, определяем, что основным признаком для них является семантическая неоднородность членов предложения при одинаковой синтаксической позиции.

Итак, представленный материал позволяет сделать выводы:

Зевгма – в синтаксической стилистике: семантическая фигура речи, разновидность эллиптической конструкции, последовательность одинаково организованных высказываний, где общий для всех член предложения употребляется один раз – в начале, в середине и в конце высказывания.

Зевгма – в лексической и синтаксической стилистике: стилистический прием, фигура речи, при которой наблюдается нарушение семантической однородности или семантического согласования в цепочке однородных членов предложения или целых предложений, создающее юмористический эффект, или эффект обманутого ожидания.

Основным принципом построения стилистической зевгмы является нарушение семантической однородности в ряду членов предложения, занимающих одинаковую синтаксическую позицию.

Основными признаками, характерными для зевгмы, являются следующие:

1. Наличие членов предложения, занимающих одинаковую синтаксическую позицию (два и более), которые, являясь семантически неоднородными, объединяются как формально (синтаксически) однородные.

2. Наличие опорного слова, в котором одновременно могут актуализироваться несколько значений или оттенков значений в силу того, что зависимые однородные члены предложения, объединенные одинаковым отношением к опорному слову, являются семантически разноплановыми языковыми единицами.

Литература

1. Античные теории языка и стиля (Антология текстов). СПб.: Изд-во «Алтейя», 1996. 363 с.

2. Арнольд И.В. Стилистика. Современный английский язык: учебник для вузов. М.: Флинта: Наука, 2002. 384 с.

3. Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов. М.: Сов. энциклопедия, 1966. 608 с.

4. Береговская Э.М. Проблемы исследования зевгмы как риторической фигуры. *Вопросы языкознания*. 1985. №5. С. 59-67.

5. Береговская Э.М. Экспрессивный синтаксис: учебное пособие к спецкурсу. Смоленск: Изд-во Смолен. гос. пед. ин-та, 1984. 92 с.

6. Брандес М.П. Стилистический анализ (на материале немец. яз.). М.: Высш. шк., 1971. 189 с.

7. Ковалев В.П. Язык и выразительные средства русской художественной прозы. Киев, 1981. 184 с.

8. Клюев Е.В. Риторика (Инвенция. Диспозиция. Элокуция): учебное пособие для вузов. М.: ПРИОР, 1999. 272 с.

9. Лукьянов С.А. О классификации зевгматических конструкций. *Филологические науки*. 1993. №1. С. 70-80.

10. Москвин В.П. Стилистика русского языка: Приемы и средства выразительной и образной речи (общая классификация): пособие для студентов. Волгоград: Учитель, 2000. 198 с.

11. Санников В.З. Русский язык в зеркале языковой игры. М.: «Языки славянской культуры», 2002. 525 с.

12. Смолина А.Н. Зевгматические конструкции в современном русском литературном языке: дисс. ... канд. филол. наук. Красноярск, 2004. 252 с.

13. Хазагерров Т.Г. Общая риторика: курс лекций. Ростов н/Д.: Феникс, 1999. 320 с.

Аннотация

Колесниченко Е. Л. К вопросу о классификации зевгмы в современной лингвистике

Статья посвящена исследованию зевгмы, являющейся спорным языковым явлением, несмотря на достаточно изученный материал. Представлены точки зрения, существующие в современной риторике и стилистике: зевгма как синтаксическая фигура, зевгма как стилистическая фигура, зевгма как стилистический прием для создания комического эффекта.

Описаны принципы построения стилистической зевгмы.

Наряду с зевгмой рассматриваются зевгматические конструкции.

Ключевые слова: эллиптические конструкции, зевгматические конструкции, ядерное слово, зевгматическое перечисление, аккумуляция, зевгматическая градация, зевгматическое сравнение, зевгматическое сопоставление, анаколупф.

Анотація

Колесніченко О. Л. До питання про класифікацію зевгми в сучасній лінгвістиці

Стаття присвячена дослідженню зевгми, що є спірним мовним явищем, незважаючи на досить вивчений матеріал. Представлені точки зору, існуючі в сучасній риторичі і стилістиці: зевгма як синтаксична фігура, зевгма як стилістична фігура, зевгма як стилістичний прийом для створення комічного ефекту.

Описано принципи побудови стилістичної зевгми.

Поряд із зевгмою розглядаються зевгматичні конструкції.

Ключові слова: еліптичні конструкції, зевгматичні конструкції, ядерне слово, акумуляція, зевгматична градация, зевгматичне порівняння, зевгматичне зіставлення, анаколупф.

Summary

Kolesnichenko E. L. On the classification of zeugma in modern linguistics

The article is dedicated to the studies of zeugma, which is a controversial linguistic phenomenon, despite sufficiently studied material. The frames of reference that exist in modern rhetoric and stylistics are: zeugma as a syntax figure, zeugma as a stylistic figure, zeugma as a stylistic method for creating a comic effect.

The principles of building a stylistic zeugma are being described.

Along with zeugma, this article considers zeugmatic constructions as well.

Keywords: elliptical constructions, zeugmatic constructions, nuclear word, zeugmatic enumeration, accumulation, zeugmatic gradation, zeugmatic comparison, zeugmatic correlation, anacoluthon.

УДК 811.111+811.161.2+811.161.1

Круть Олена Володимирівна,

кандидат філологічних наук, старший викладач

ГПМ ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»

м. Бахмут. Україна

E-mail: olenakrut1@gmail.com

ОНОМАСІОЛОГІЧНА СТРУКТУРА СЛІВ НА ПОЗНАЧЕННЯ АГРЕСІЇ: ЗІСТАВНИЙ АНАЛІЗ

Постановка проблеми. У мовознавстві сучасні розвідки обумовлюють інтерес науковців до вивчення когнітивних та комунікативних процесів у мові та мовленні, до виявлення результатів пізнання навколишньої дійсності, що ґрунтуються на основних засадах теорії номінації та на здобутках у визначенні ономасіологічної структури.

Аналіз останніх досліджень. Поняття ономасіологічної структури як номінативної структури мовних знаків базується на наукових поглядах, що інтегрують семіотичну концепцію Ч. Пірса і Ч. Морріса, структуралістку теорію довільності мовного знаку, вчення про внутрішню форму В. фон Гумбольдта [6], О. Ф. Лосева [10], О. О. Потєбні [14], здобутки сучасної

семасіології [17], ономасіології і концепції синтаксичної природи деривації [7; 13; 16], когнітивної лінгвістики [4; 8; 9; 11; 19] тощо.

Мета даної роботи полягає у зіставному аналізі ономасіологічної структури одиниць на позначення агресії.

Ця мета конкретизується в таких **завданнях**: 1) установити основні етапи зіставного аналізу ономасіологічної структури слова на позначення агресії; 2) визначити роль кожного етапу у формуванні ономасіологічної структури слова на позначення агресії.

Виклад основного матеріалу дослідження. Похідні та складні слова на позначення агресії характеризуються складністю семантики, що підтверджується на різних етапах аналізу. Семасіологічний, словотвірний та ономасіологічний аналіз семантики слова є послідовними етапами у процедурі дослідження ономасіологічної структури одиниць на позначення агресії та передують етапу когнітивного та комунікативно-функціонального аналізу таких одиниць.

Перший етап аналізу спрямовано на дослідження ономасіологічної структури одиниць на позначення агресії у взаємодії структури й семантики в англійській, українській та російській мовах. Відбір одиниць на позначення агресії здійснюється шляхом *суцільної вибірки*; структура ЛСП "Агресія" визначається за допомогою *методу компонентного аналізу*. В основі виокремлення лексико-семантичного поля (ЛСП) лежить система опозицій та компонентний аналіз. Термінології *методики компонентного аналізу* [5, с. 371] (*сема, архісема, диференційна сема*) є базовими для встановлення мікрополів (далі – МП) ЛСП "Агресія": МП "Напад", МП "Завдання шкоди", МП "Руйнування", МП "Привласнення", МП "Захист". Загальне значення одиниць на позначення агресії встановлюється шляхом зіставлення значень слів у складі ЛСП.

Синоніми дієслова з архісемою "агресія" [5] складають основу ЛСП "Агресія". Домінанта ЛСП "Агресія" (англ. *to attack*, укр. *напасти*, рос. *напасть*) визначається на основі високого ступеня її представленості в мікрополях ЛСП. Елементарні значення одиниць на позначення агресії утворюються за допомогою зв'язків, закладених у значенні слів, ядром яких є дієслово. Центральним компонентом агресивної дії є дієслівний предикат, до семантичної структури якого залучається суб'єкт [3], об'єкт, адвербіалія. **Значення** розглядається як комплекс семантичних ознак, найважливішими з яких вважаються архісеми та диференційні семи. Загальним компонентом у складі значення слова на позначення агресії, на основі якого слова об'єднуються у ЛСП, є архісема. Мікрополя у складі ЛСП "Агресія" визначаються на базі п'яти типів диференційних сем: "напад", "завдання шкоди", "руйнування", "присвоєння", "захист".

Методика проведення компонентного аналізу дозволяє встановити структуру значення базових дієслів як експонентів семантики ЛСП "Агресія" на основі наявних зв'язків у реальному світі, а саме: зв'язків дієслівного предиката з компонентами, що його оточують: суб'єкта, об'єкта та адвербіалії. При цьому, суб'єкт та об'єкт є базовими компонентами значення

дієслів. Наявність адвербіалії як додаткового компонента семантичної структури реалізується потенційними семами у значенні слова.

Словотвірний аналіз одиниць на позначення агресії дозволяє визначити *словотвірний тип, словотвірну модель, словотвірне значення* слова. Встановлення взаємозв'язку структури й семантики одиниць на позначення агресії здійснюється на основі відповідності словотвірного значення слова та його структурної організації за допомогою таких способів моделювання слова, як *афіксація, словоскладання, скорочення, субстантивація, конверсія*. Належність одиниць на позначення агресії до одного словотвірного типу зумовлена наявністю загальних характеристик: *загальна словотвірна модель, загальна твірна основа, формант (суфікс) як морфологічний показник*.

Словотвірне значення похідних одиниць на позначення агресії визначається шляхом співвідношення похідного слова з твірною основою за допомогою форманта. Похідні слова на позначення агресії (англ. *breaker* 'взломщик'; укр. *несун* 'дрібний злодій на виробництві'; рос. *кидала* 'член групи мошенників, наживаючихся на обмане, грабеже продавцов своих автомашин') характеризуються певною структурою *іменник = дієслівна твірна основа + суфікс* з відповідним семантичним відношенням словотвірного форманта (англ. *-er*, укр. *-ун*, рос. *-ал(а)*) й твірної основи (англ. *break*, укр. *нес(ти)*, рос. *кид(ати)*), що виокремлюється на основі систематизації словотвірних моделей (*іменник = дієслівна твірна основа + суфікс*) за певним словотвірним типом (афіксацією) [2, с. 5] та словотвірним значенням ('суб'єкт, що виконує дію, названу твірною основою').

Модель для зіставного аналізу складних одиниць на позначення агресії (англ. *dead-doing*, укр. *злочинницький*, рос. *смертоносный*) встановлюється на основі систематизації відношень між твірними основами (англ. *dead+do(ing)*, укр. *зло+чин(ницьк(ий))*, рос. *смерт+(о)+нос(н(ый))*) у словотвірній моделі композитів *прикметник (дієприкметник) = іменникова твірна основа + дієслівна твірна основа + суфікс* [2, с. 11] за певним словотвірним значенням ('виконуючий дію так, як названо першою та другою твірною основами'). Зіставний аналіз складних одиниць спрямований на визначення національних особливостей формування різних словотвірних типів, які є характерними для кожної із трьох досліджуваних мов [12].

Семантика похідних дієслів, прикметників та іменників формується завдяки функціональній здатності знака експлікувати значення дії, її ознаки, діяча за допомогою дієслівних та іменних твірних основ, які характеризуються здатністю до реалізації асоціативних синтагматичних зв'язків. Суфікси-форманти похідних / складнопохідних або друга частина складних одиниць завершують морфологічне оформлення нового слова та демонструють семантичне "зміщення" у значенні слова та його перехід у новий лексико-граматичний клас (далі – ЛГК) (дієслово, прикметник, іменник), або вказують, що у значенні слова здійснюється уточнення твірної основи.

Словотвірний аналіз вважається лише проміжним етапом дослідження та підготовлює підстави для дослідження слів як експонентів агресії на ономасіологічному та когнітивному етапах дослідження.

Другий, ономасіологічний етап аналізу мав на меті виокремлення елементів тернарної моделі одиниць на позначення агресії за допомогою ономасіологічного аналізу, який дозволив визначити номінативну природу елементів цієї моделі у співвідношенні з компонентами словотвірних моделей. В основі утворення *тернарної моделі* одиниць на позначення агресії лежить ономасіологічний базис, ономасіологічний предикат та ономасіологічна ознака.

Ономасіологічний базис як компонент тернарної моделі вважається "відображенням пізнавальної діяльності людини", що покладено в основу найменування та бере участь у породженні експонентів семантики слова [7, с. 11]. Базис як складовий компонент цієї моделі одиниць на позначення агресії є морфемним показником та індикатором ономасіологічної категорії [20]. Таке розуміння базису передбачає його аналіз із боку структурно-семантичної організації та потребує встановлення моделі для зіставного аналізу структурно-семантичної організації базисів слів на позначення агресії.

Структурно базиси представлено формантом-суфіксом у моделі похідного (пор. англ. *rob(b)-er* 'грабіжник', укр. *знищув-ач*, рос. *граби-тель*) або складнопохідного слова на позначення агресії (пор. англ. *(cold-blood)ed* 'жорстокий', укр. *(зло-пам'ят)-н-ий*, рос. *(зло-серд)-н-ый*) та уявляються частиною складного слова (пор. англ. *rotten-egg* 'подлий, ничтожний человек', укр. *брато-вбивство*, рос. *дето-убийство*). З боку семантики базиси виокремлюються в класи живої / неживої матерії, дії та стану. Форманти похідних та друга частина складних слів, що належать різним групам класів живої й неживої матерії – люди, частини тіла, тварини, артефакти, вогонь, – є показниками ЛГК іменників на позначення агресії та демонструють перехід до цього ЛГК. Базиси класу дії та стану є засобом найменування як дієслова, так й іменника та прикметника на позначення агресії.

В основі ономасіологічної структури слова на позначення агресії знаходиться "пропозитивна ментальна структура" [13, с.78-84], центральним компонентом якої є предикат, що включає усвідомлене співвідношення "мовленнєвих змінних" [18, с. 57] та репрезентує світ дійсності "подійно організованим". Методика для зіставного аналізу предиката визначається на основі систематизації результатів аналізу, отриманих на попередньому, словотвірному етапі дослідження відповідно до структурно-семантичної організації зони базису [7]. Предикат вказує на семантичні відношення між базисом та ознакою.

Імпліковані та експліковані типи предикатів, наприклад, предикат дії (англ. *robbery*; укр. *злочин*; рос. *воровство*), предикат належності (англ. *ill-natured*; укр. *злопам'ятство*; рос. *геморройник* 'вор-неудачник') та предикат існування (англ. *hedge-bird* 'вор, грабитель'; укр. *майданник* 'зłodій, що

здійснює крадіжки на вокзалі»; рос. *домушник* ‘квартирний вор’) виконують такі функції: 1) діагностують семантику одиниць на позначення агресії; 2) вказують на їхню ознакову зону; 3) установлюють "концептуальне місце" мотиватора в ономасіологічній структурі [16, с. 162] одиниць на позначення агресії.

Ономасіологічна ознака у тернарній моделі похідних та складних слів є "змінною величиною" [15, с. 61], яка уточнює основний зміст позначуваного, конкретизуючи або модифікуючи основу найменування. Аналіз ознакової зони одиниць на позначення агресії включає дослідження структурно-семантичної організації, у зв'язку з чим виникає необхідність вибору моделі для зіставного аналізу ознакової зони цієї лексики, якщо остання стимулюється предикатом, тобто вона є мотиватором значення таких одиниць. Відповідно до цього, модель для зіставного аналізу ознакової зони встановлюється на основі систематизації семантичних і структурних особливостей цієї зони, які виокремлено на попередньому, словотвірному етапі дослідження та є реалізацією відношення зони базису та предикату.

Зовнішньо- та внутрішньо-розрізнявальні ознаки (англ. *black-mailer* ‘шантажист’, укр. *темн-ил-о* ‘шахрай’, рос. *черн-ух-а* ‘обман’), якісні (англ. *ill-boding*, укр. *лих-о-віс-н-ий*, рос. *мерз-к-ий*) й локативні (англ. *bush-ranger* ‘разбойник’, укр. *буфет-нік-ов* ‘зłodій, що здійснює крадіжки з їдальні’, рос. *магазин-щик* ‘вор, совершающий кражу в магазине’), темпоральні (англ. *night-fighter* ‘ночной вор’, укр. *ден-ник* ‘зłodій, що здійснює крадіжки при світлі’, рос. *лун-а-тик* ‘вор-одиначка’) та інклінативні ознаки (англ. *trig(g)-er* ‘наемный убийца’, укр. *жив-о-їд* ‘вбивця’, рос. *мяс-ник* ‘убийца, палач’) сприяють реалізації асоціативних синтагматичних зв'язків ономасіологічної структури. Головна роль у формуванні його негативної оцінки належить групам зовнішньо-розрізнявальних та якісних ознак.

Результати ономасіологічного аналізу дозволяють розкрити додаткову змістову інформацію, яка міститься у зоні базисів, в ознаковій зоні через предикатну зв'язку. Звідси стає очевидним той факт, що ономасіологічний етап дослідження повинен передувати проведенню когнітивного аналізу одиниць на позначення агресії.

Третій етап аналізу, когнітивний, був спрямований на реконструкцію мотиваційної бази одиниць на позначення агресії за допомогою фреймового моделювання структури знань про позначуване і реконструкцію глибинної пропозитивної структури із визначенням предикатно-актантної рамки і семантичних ролей.

Дослідження ономасіологічної структури одиниць на позначення агресії потребує відповідної методики когнітивного аналізу, а саме: встановлення ролі конотації у формуванні ономасіологічної структури одиниць; встановлення базових *доменів* та структур фрейму, які завершують формування семантики слова на позначення агресії; визначення ролі контексту у змісті похідних та складних слів в англійській, українській та російській мовах.

При породженні нового значення слова важлива роль відводиться конотації як елементу національно-культурної специфіки мови. Вплив конотації на формування семантики одиниць на позначення агресії діагностується за допомогою асоціацій, що висвітлюються предикатом з негативною оцінкою модусу та за допомогою асоціацій, що лежать в основі утворення ознакової зони зовнішньо-розрізнявальної ознаки, з доменами ТВАРИННИЙ СВІТ (англ. *doggish*; укр. *вовч-ий*; рос. *звер-ин-ый*), КОЛІР (англ. *black-hearted* ‘злой, жестокий’, укр. *темн-ити*, рос. *о-черн-ить*) та зони базисів із доменами ТВАРИННИЙ СВІТ (англ. *jail-bird* ‘закоренелый преступник’), ВІЙСКОВА СПРАВА (англ. *smoking-gun* ‘неопровержимая улика’), ТІЛО (англ. *hard-head* ‘махинатор’). Похідні та складні слова, семантика яких формується за допомогою асоціацій з іменами інших доменів, підлягають процесам метафоризації та метонімізації, ідентифікація яких є основою матричного моделювання ономасіологічної структури.

Когнітивний підхід до дослідження семантики похідних та складних слів дозволяє встановити універсальну структуру пропозиції фрейму одиниць на позначення агресії, що подано у його предикатно-актантних рамках. Домени співвідносяться з основними мотивуючими тернарної моделі: ознаками зовнішнього вигляду, якісними ознаками тощо – та є результатом відображення фрагментів ситуацій агресивної діяльності людини, що закладено в семантиці *нового значення слова*. Когнітивний аналіз нових похідних та складних слів у світлі теорії семантичної граматики [8] дозволяє описати всю агресивну діяльність людини та її окремі фрагменти, що зафіксовано у семантиці одиниць на позначення агресії. Такі фрагменти подано в термінах як окремих *глибинних відмінків*, так і в їхній комбінаториці, що реалізується у концептуальній мережі, яка поєднує предметний, акціональний, компаративний та позесивний фрейми.

У базисах похідних та складних слів є вказівки на те, що ХТОСЬ є суб’єктом агресії, ХТОСЬ / ЩОСЬ підлягає дії агресії, у той час, як в ознаках одиниць на позначення агресії зафіксована інформація про ДЕ, КОЛИ, ЯК та ЧОМУ відбувається ця дія, ЩО використовує діяч до досягнення своєї агресивної, руйнівної мети тощо. Названі характеристики одиниць на позначення агресії подано у пропозиції та експліковано у структурі відповідного фрейму, семантичне наповнювання якої здійснюється у термінах таких глибинних відмінків: *агенс, пацієнс, результатив* – типові для зони базису, у той час, як *локатив, об’єктив, експерієнцер, компаратив, засіб, квалітатив, квантитатив* – характерні для ознакової зони.

Четвертий етап направлений на комунікативно-функціональний аналіз одиниць на позначення агресії у контексті газетної публіцистики трьома мовами із виявленням трансформаційних змін в ономасіологічних структурах, розвитку конотативних і оцінних значень під впливом контекстуальних чинників. Реалізуючись у контексті, одиниці на позначення агресії [1] набувають додаткової позитивної експресивно-емоційної оцінки. Основними комунікативно-значущими ознаками похідних та складних слів є

вмотивованість, розчленованість і змодельований характер та ономасіологічне узгодження.

Здійснене дослідження дозволяє зробити такі **висновки**: 1) ономасіологічна структура одиниць на позначення – це комплексне утворення, що досліджується на чотирьох етапах аналізу; 2) словотворчий та ономасіологічний етапи є попередніми у дослідженні семантики слова на позначення агресії; 3) когнітивний етап завершує смислотворення слова; 4) функціонально-комунікативний визначає роль контексту в формуванні оцінного значення слів на позначення агресії.

Перспективи подальших розвідок ми вбачаємо у поглибленому вивченні низки актуальних питань: 1) вивчення феномену агресії і одиниць на його позначення в мовному і мовленнєвому ракурсах, у тому числі на матеріалі фразеології різними мовами; 2) наукових пошуків у сфері ономасіології в когнітивно-ономасіологічному, генеративно-прагматичному і дискурсивному вимірах.

Література

1. Ашурова Д. У. Производное слово в сфере коммуникативной теории языка. Ташкент: Изд-во ФАН, 1991. 97 с
2. Балтова Ю. Рабочая модель для сопоставительного исследования близкородственных языков. *Сопоставительное изучение словообразования славянских языков* / Под ред. Г. П. Нецименко. М.: Наука, 1987. С. 5-10.
3. Бацевич Ф. С. Російське дієслово в функціонально-ономасіологічному аспекті вивчення: автореф. дис. ... докт. філол. наук: 10.02.01. К., 1995. 48 с.
4. Болдырев Н. Н. Когнитивная семантика: Курс лекций по англ. филологии: учеб. пос. Тамбов: Изд-во ТГУ, 2000. 124 с
5. Гак В. Г. К проблеме семантической синтагматики. *Проблемы структурной лингвистики*: 1971: сб. ст. / Под ред. С. К. Шаумяна. .: Наука, 1972. С. 367-395.
6. Гумбольдт, В. фон. Избранные труды по языкознанию: Пер. с нем. М.: Прогресс, 2000. 408 с.
7. Кубрякова Е. С. Словосложение как процесс номинации и его отличительные формальные и содержательные характеристики. *Теоретические основы словосложения и вопросы создания сложных лексических единиц*: Межвуз. сб. науч. тр. Пятигорск: Изд-во ПГПИ, 1988. С. 3-21.
8. Кубрякова Е. С. Когнитивная лингвистика и проблемы композиционной семантики в сфере словообразования. *Изв. АН: СЛЯ*. 61 (1). 2002. С. 13-24.
9. Жаботинская С. А. Концептуальный анализ: типы фреймов *Когнитивная семантика*: Материалы II Междунар. школы-семинара по когн. лингвистике / Под ред. Н. Н. Болдырева. Тамбов: Изд-во Тамбов. ун-та, 2000. С. 10-13.
10. Лосев А. Ф. Философия имени. СПб: Изд-во О. Абышко, 2016. 672 с.

11. Маслова В. А. Когнитивная лингвистика: учеб. пос. Мн.: ТетраСистемс, 2004. 256 с
12. Мешков О. Д. Словообразование в современном английском языке. М.: Высш. школа, 1985. 187 с.
13. Панкрац Ю. Г. Пропозициональная форма представления знаний. *Язык и структуры представления знаний: сб. науч.-аналит. обзоров / Под ред. Ф. М. Березина.* сМ.: ИНИОН, 1992. с С. 78-97.
14. Потебня А. А. Собрание трудов: Мысль и язык. с М.: Лабиринт, 1999. с 263 с.
15. Роль человеческого фактора в языке: Язык и картина мира / Под ред. Б. А. Серебренникова. с М.: Наука, 1988. с 215 с.
16. Селиванова Е. А. Когнитивная ономазиология: моногр. К.: Изд-во укр. Фитосоциоцентра, 2000. 248 с.
17. Селиванова Е. А. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми: Підручник. – Полтава: Довкілля-К, 2008. 721 с.
18. Харитончик З. А. О денотативно-сигнификативном аспекте имени прилагательного. *Вопросы словообразования в индоевропейских языках: Проблемы семантики.* СПб. 1990. С. 3-10
19. Croft W. Typology and Universals. Cambridge: Cambridge University Press, 1990.
20. Dokulil M. Tvoření slov v češtině 1. Teorie odvožování slov. *Word Formation in Czech 1: Theory of word derivation.* Prague: Nakladatelství ČSAV, 1962.

Анотація

Круть О. В. Ономазіологічна структура слів на позначення агресії: зіставний аналіз.

У статті подано методику зіставного аналізу ономазіологічної структури слів на позначення агресії. Доведено, що ономазіологічна структура – це комплексне утворення, що має бути розглянуто на чотирьох етапах аналізу. Обґрунтовано необхідність словотвірного та ономазіологічного етапів аналізу, що передують когнітивний напрям як засіб визначення ментальних структур. Комунікативно-функціональний підхід спрямований на виявлення трансформаційних змін в ономазіологічних структурах, розвиток конотативних і оцінних значень під впливом контекстуальних чинників.

Ключові слова: ономазіологічна структура, ономазіологічний базис, ономазіологічна ознака, предикат, словотвірний аналіз, когнітивний аналіз, глибинні відмінки

Аннотация

Круть Е. В. Ономазиологическая структура слов с обозначением агрессии: сопоставительный анализ.

В статье дана методика сопоставительного анализа ономазиологической структуры слов с обозначением агрессии. Доказано, что ономазиологическая структура – это комплексное образование, которое рассматривается на четырех этапах анализа. Обоснована необходимость словообразовательного и ономазиологического этапов анализа, которые предваряют когнитивный как способ определения ментальных структур. Коммуникативно-функциональный подход направлен на выявление трансформационных изменений в ономазиологических структурах, развитие коннотативных и оценочных значений под влиянием контекстуальных компонентов.

Ключевые слова: ономасиологическая структура, ономасиологический базис, ономасиологический признак, предикат, словообразовательный анализ, когнитивный анализ, глубинные падежи

Summary

Krut O. V. Onomasiological structure of words denoting aggression: the contrastive analysis.

The article gives the methodology of contrastive analysis of onomasiological structure of words denoting aggression. The status of onomasiological structure as a complex unit, formed on four stages, is proved. The derivational and the onomasiological stages of analysis precede the cognitive one as means of distinguishing the mental structures. The communicative functional stage is used for defining the transformational changes, the development of connotative and evolutional meanings under the influence of contextual factors.

Key words: onomasiological structure, onomasiological basis, onomasiological feature, the predicate, derivational analysis, cognitive analysis, deep cases.

УДК 81'38

Лихачова Анжеліка Вікторівна,
викладач кафедри германської філології
Горлівський інститут іноземних мов
ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»
м. Бахмут. Україна
E-mail: anzhelikalikhachova@gmail.com

**СТИЛІСТИЧНА ФУНКЦІЯ ПОВТОРУ
(НА ПРИКЛАДІ ОПОВІДАННЯ Д. Г. ЛОУРЕНСА
«ПЕРЕМОЖЕЦЬ НА КОНІ-ГОЙДАЛЦІ»)**

Стилістичні виразні засоби завжди становили великий інтерес для вчених різних епох. Ця історія бере свій початок від зародження античної дисципліни – риторики, де основним об'єктом вважали «фігуру». Стилістичні виразні засоби прямо пов'язані з такою дисципліною, як стилістика. З кожним роком усе частіше вона залучає широке коло лінгвістів, літературознавців, сама ж наука постійно розширюється й розпадається на окремі дисципліни, представляючи нові погляди. Теми, пов'язані зі стилістичними виразними засобами завжди будуть залишатися актуальними, поки існують мови, оскільки найбільш значиму роль тут відіграє динамічний розвиток мови й народження величезної кількості художніх творів. Незважаючи на те, що історія класифікації образних засобів мови ведеться з античних часів до наших днів (Руйяка, Аристотель, Квинтиліан, М. В. Ломоносов, Т. А. Туліна, І. В. Арнольд і ін.), єдина, загальноприйнята номенклатура виразних засобів дотепер відсутня. Різноманіття підходів до класифікації виразних засобів визначається різноманітністю семантичних і формальних проявів виразності в мовленні [4, с.15].

Вперше вивчення фігур було презентовано в роботах Аристотеля і його послідовників. Саме тоді вперше всі стилістичні фігури були розділені на фігури думки й мовлення. Велике різноманіття тропів і їх функцій викликало

й викликає появу безлічі їх класифікацій вітчизняних і закордонних учених (І. Р. Гальперин, А. І. Смирницький, І. В. Арнольд, Дж. Ліч, Ю. М. Скребньов та ін.).

Стилістика тісно пов'язана з лексикологією, граматиною, фонетикою, семасіологією, фразеологією і т.д. Однак на відміну від цих дисциплін вона займається не елементами мови, а їх виразним потенціалом у контексті – їх стилістичною функцією. На думку І. Арнольд «стилістична функція визначається як виразний потенціал взаємодії мовних засобів у тексті, що забезпечує передачу поряд із предметно-логічним змістом тексту також закладеної в ньому експресивної, емоційної, оціночної й естетичної інформації. У той час як зазначені галузі лінгвістики вивчають усю систему мовних засобів відповідного рівня в цілому, стилістика розглядає їхні експресивні якості, їх функціонування й взаємодію при передачі думки й почуття в даному тексті й, отже, їхня роль в ідейному впливі тексту на читача. При цьому мається на увазі цілісна особистість читача, а не тільки його логічне мислення».

Може здатися, що слово «функція» у лінгвістиці багатозначне. Порівн.: «стилістична функція», «функції мови», «функціональний стиль». Дійсно, референційна віднесеність цих термінів різна. Але справа тут у тому, що «функція» – слово широкого значення, що зазнає уточнення в цих комбінаціях. Інваріантом усіх його вживань є поняття призначення й залежності характеру використання того або іншого елемента в системі цілого, тобто інтегративні відношення. Це досить широке визначення дозволяє включити всі згадані вище значення слова «функція», такі як комунікативна, контактоустановлювальна, емотивна, волюнтативна, апелятивна і т.д. Функції мови, або синтаксична функція слова або класу слів у структурі синтаксичного цілого, або образно-характерологічна стилістична функція будь-якої специфічної лексики в мовній характеристиці персонажа теж не суперечать такому визначенню [2, с. 42].

Для того, щоб уявити собі стилістичну функцію з естетико-філософської точки зору, потрібно пам'ятати, що стиль – не сукупність прийомів, а відображення в повідомленні сприйняття навколишньої дійсності, образного бачення світу й образного мислення, невіддільного від емоційної оцінки.

Ми розглядаємо стилістичну функцію, яка виникає на основі мовної структури тексту, де елементи всіх рівнів взаємодіють як двосторонні одиниці, що мають форму й зміст. Більшу роль у здійсненні стилістичної функції відіграють, відповідно, емоційні, експресивні (образні й підсилювальні) і оцінні конотації мовних одиниць.

Вичерпної класифікації стилістичних функцій у літературі поки немає; більшість авторів розрізняють характерологічну, дескриптивну, емотивну й оціночну функції.

Розглядаючи стилістичну функцію мовних засобів у прагматичному аспекті, ми враховуємо емоції й відношення, які автор передає читачеві, вираження відношення мовця до повідомлюваного, до співрозмовника, до

себе самого, до ситуації й оцінки обстановки, тобто все те, що ставиться до другої частини інформації. Гама почуттів може бути дуже різноманітною: презирство, повага, замилювання, обурення, роздратування, жах і т.д. Обстановка спілкування може розглядатися як урочиста, інтимна, офіційна й т.д. Автор може сприймати себе сам і видавати читачеві як все розуміючого або, навпаки, розповідати тільки те, що він дійсно бачив, і підкреслювати обмеженість своїх відомостей.

Звернемося до прикладу й покажемо стилістичну функцію синтаксичних конструкцій, які своєю лаконічністю, або, навпаки, розгорненням, або іншими властивостями пов'язані з плином мислення, яке відображене у творі, з характером і особливостями сприйняття особи, про яку йдеться в оповіданні, тобто мають характерологічну функцію.

Д. Лоуренс на початку оповідання «Переможець на коні-гойдалці» описує дім, яким його бачать пересічні люди, сусіди:

«There were a boy and two little girls. They lived in a pleasant house, with a garden, and they had discreet servants, and felt themselves superior to anyone in the neighbourhood» [5, с. 1].

А потім змальовує, яким його бачать діти, які мешкають в ньому:

«And so the house came to be haunted by the unspoken phrase: There must be more money! There must be more money! The children could hear it all the time though nobody said it aloud. They heard it at Christmas, when the expensive and splendid toys filled the nursery. Behind the shining modern rocking-horse, behind the smart doll's house, a voice would start whispering: «There must be more money! There must be more money!» And the children would stop playing, to listen for a moment. They would look into each other's eyes, to see if they had all heard. And each one saw in the eyes of the other two that they too had heard. «There must be more money! There must be more money!» [5, с. 1].

Спочатку автор розповідає про дім, в якому живе родина, про яку йдеться мова в оповіданні. Ми уявляємо його гарним. Біля дому є сад, працює стримана прислуга, всі дуже пишаються домом. Але пізніше автор змушує нас подивитися на дім очима дітей, яким здається, що цей дім відвідують привиди, нібито чують голос, який шепоче «Потрібно більше грошей!». У цьому уривку глибше розкривається характеристика атмосфери, в якій живе родина, психологічний стан дітей, який в значній мірі опирається на стилістичну функцію синтаксичних конструкцій. Повторення образу дому протягом оповідання надає можливість читачу розширити своє уявлення про місце дії. В уривку вживаються повні складнопідрядні речення, прості речення. Зрозуміло, стилістичну функцію тут виконує не тільки синтаксис, але й інші стилістичні засоби.

Прямої відповідності між стилістичними засобами, стилістичними прийомами й розглянутою тут стилістичною функцією не існує, тому що стилістичні засоби неоднозначні. Стилістичній функції властиві деякі важливі особливості.

Перша особливість стилістичної функції – це акумуляція, яка полягає в тому, що один той самий мотив, один той самий настрій або почуття

передаються, якщо вони мають велике значення для цілого, паралельно декількома засобами. Така надмірність підсилює й націлює увагу читача. Вона називається висуванням по типу конвергенції.

Друга особливість стилістичної функції полягає в тому, що вона може опиратися на конотації, асоціації й імплікації слів і форм, вона може проходити й у текстовій імплікації й у підтексті.

Третя особливість – здатність до іррадіації – властивість, зворотня першій: довге висловлювання може містити одне чи два високих слова й звучати піднесено в цілому, або навпаки, одне грубе, вульгарне слово може додати вульгарність і різкість великому відрізку тексту.

У словниках, функціонально-стилістична конотація – історична віднесеність слів і приналежність до спеціальної термінології, так само як конотація емоційна, вказується спеціальними позначками: colloquial, poetical, slang; derogatory, facetious, ironical; archaic; aeronautics, anatomy, architecture, astronomy і т.д.

На відміну від стилістичної конотації стилістична функція має не узуальну, а контекстуальну природу. Стилiстичні засоби, які вживаються допомагають читачеві правильно розставити акценти й виділити головне, тобто слугують захистом повідомлення від викривлення змісту сказаного. Стилiстична функція в такий спосiб забезпечує надійність зв'язку, перешкоджає неправильному розумінню.

Стилiстичну функцію важливо також відмежувати від стилістичного прийому. До стилістичних прийомів, як вже зазначалося раніше, відносять стилістичні фігури і тропи. Тропами називають вживання слів або словосполучень у переносному, образному змісті: метафори, метонімії, синекдохи й т.п. Стилiстичні прийоми є також синтаксичні або стилістичні фігури, що збільшують емоційність і експресивність висловлення за рахунок незвичайної синтаксичної побудови: різні типи повторів, інверсія, паралелізм, градація, багаточленні сурядні єдності, еліпсис, зіставлення протилежностей і т.д. Особливу групу утворюють фонетичні стилістичні прийоми: алітерація, асонанс, ономапопея й інші прийоми звукової організації мови. Стилiстичні прийоми обмежується одним рівнем або, точніше, може обмежуватися одним рівнем, але рівні ці різні: тропи характерні для лексики, фігури – для синтаксису, інструментування – для звукового рівня. Стилiстична функція ставиться до більш високих рівнів, наприклад образного, але створюється взаємодією різних рівнів.

Повтори мають величезний потенціал як засіб стилістичної виразності, тому їх основними стилістичними функціями є: об'єднуюча (об'єднання окремих деталей, зближення різних моментів змісту і т.д.); функція ритмічної організації тексту (яка підсилює й підкреслює його логічний і емоційний характер); виокремлювальна (виділення значенневої лінії, контраст, емоційний підйом, перебільшення). Повтори несуть певне стилістичне навантаження не тільки у віршах, піснях, але й у літературно художніх творах. Аналіз синтаксичної побудови тексту шляхом членування на синтагми та рівні фразування дозволяє віднести до текстозв'язувальних

засобів і ритм. Ритм у тексті – це періодичне чергування різних по тривалості структурних одиниць, що створює впорядковану ритміко-мелодійну систему тексту.

Виходячи з робіт І. В. Арнольд, правильна ритмічна організація мови має дуже велике значення для її адекватного сприйняття. Навпроти, порушення ритму, його безладність уповільнює сприйняття мови. Ритмічне членування тексту, як усяке інше членування, передбачає наявність одиниць ритму [1, с. 13].

Звичайно, говорячи про ритм тексту, асоціюють його з текстом віршованим. Однак проза також ритмічна. Академік В. М. Жирмунський пропонує розрізнати ритм як природну властивість мови взагалі й ритм як засіб художнього впливу, який ґрунтується на вживанні паралельних синтаксичних конструкцій і різних видів повторів [3, с. 287].

Що стосується стилістичної функції, то в стилях художнього мовлення паралелізм синтаксичних конструкцій несе художньо-емоційне навантаження. Він створює ритмічну організацію й, завдяки своїй одноманітності, служить тлом емпатичного виділення потрібного відрізка висловлення або слова.

Звернемося до вживання паралельних конструкцій в оповіданні Д. Лоуренса «Переможець на коні-гойдалці». Немає сумніву, що паралелізми, як і більшість повторів, відображують одержимість головного героя, його надзвичайно збуджений психологічний стан. «I've got to know for the Derby! I've got to know for the Derby!» the child reiterated, his big blue eyes blazing with a sort of madness [5, с. 12].

Також Д. Лоуренс використовує фонетичний повтор «It came whispering from the springs of the still-swaying rocking-horse, and even the horse, bending his wooden, champing head, heard it.» [5, с. 2]. В цьому реченні демонструється алітерація, повтор приголосних, який сприяє ритмізації тексту. І цей ритм асоціюється з монотонним качанням дерев'яного коника-гойдалки.

Кожному відрізку мови (тексту) властивий свій ритм: усна, розмовна мова відрізняється різноманітним ритмічним малюнком. Тут ритмотвірну функцію виконують різні за своєю складністю ритмічні одиниці.

У тексті художньої літератури ритм є компонентом стилю й індивідуального творчого методу письменника. Ритмічний характер тексту змінюється залежно від руху сюжету, від плану змісту, однак, виконуючи в тексті сполучну функцію, ритм забезпечує його цілісність. Ритм сприяє створенню особливого емоційного настрою, необхідного для сприйняття ідейно-художнього задуму автора. Наприклад, «And so the house came to be haunted by the unspoken phrase: There must be more money! There must be more money!» [5, с. 1].

Ритмічна організація тексту може бути тлом для стилізації оповідання, може бути засобом створення різних соціальних варіантів мови для різного роду художніх ефектів – благозвучності, динаміки тексту й т.п., тобто виконувати свою експресивну функцію. Автор вживає паралельні

конструкції, які сприяють зростанню кульмінаційного моменту. Важливо зауважити, що випадки паралелізму обрамлені анафорою та анадиплосисом. Наприклад, «He wanted luck, he wanted it, he wanted it.» [5, с. 43]. «Now take me to where there is luck! Now take me!» [5, с. 4].

Таким чином, текст і ритм тісно пов'язані між собою. Вивчення ритмічної організації мови (тексту) дозволяє по-іншому поглянути на такі проблеми, як членування тексту, установлення зв'язку між його частинами, типологію текстів, способи й засоби забезпечення цілісності й виразності тексту.

Письмовий текст – це зазвичай стилістично оброблений автором словесний твір з метою оптимального впливу на читача. Аналіз подібних письмових текстів, які належать перу відомих письменників, учених, публіцистів та ін., дозволяє виявити ті лінгвістичні, синтаксичні засоби, які лежать в основі такого прийому, як повтор, який забезпечує виразність тексту. Принцип повтору, що вживається на всіх рівнях текстової організації, виступає як один з найважливіших принципів, що забезпечують структурно-смыслову єдність, цілісність текстового простору.

Отже, повтори можуть виконувати в тексті функцію посилення виразності, передавати значення послідовності, тривалості або монотонності дій, створювати ефект наростання. Крім цього вони можуть уточнювати сказане, бути засобом стилізації мовної характеристики персонажа й виконувати функцію ритмізації.

Аналізуючи оповідання «Переможець на коні-гойдалці» Д. Г. Лоуренса, доходимо до висновку, що повтор є одним із найуживаніших стилістичних засобів. Це і повтор окремих слів, і паралельних конструкцій, анадиплосис, анафора, епіфора. Автор залучив різноманітні стилістичні прийоми, за допомогою яких, відтворив внутрішній світ своїх героїв, а також тонкий психологізм і чуттєвість. Д. Г. Лоуренс використовував їх, як внутрішній монолог, плин свідомості.

Також, необхідно зауважити, що проблема визначення стилістичної функції залишається відкритою, тому що наукової теорії стилістичної функції поки не існує й проблема ще чекає свого дослідника. Початок такому дослідженню тільки покладений.

Література

1. Арнольд И. В. Стилистика декодирования. М., : Просвещение, 1990. 300 с.
2. Арнольд И. В. Стилистика современного английского языка. Л. : Просвещение, 1981. 384 с.
3. Жирмунский В. М. Теория литературы. Поэтика. Стилистика. Л. : Наука, Ленинградское отделение, 1977. 405 с.
4. Мезенин С. М. Образные средства языка (на материале произведений Шекспира): учебное пособие. М. : МГПИИ им. В.И. Ленина, 1984. 100 с.
5. Lawrence D. H. The Rocking-Horse Winner. URL: <http://www.classicshorts.com/stories/rockwinr.html>

Анотація

Лихачова А. В. Стилистична функція повтору (на прикладі оповідання Д.Г. Лоуренса «Переможець на коні-гойдалці»)

В статті проводиться аналіз стилістичного функціонування повтору. Розглядаються особливості стилістичних функцій, використання та значення різних видів повтору на всіх рівнях текстової організації. Під час аналізу виявляється, що повтор виступає як один з найважливіших принципів, що забезпечують структурно-смыслову єдність та цілісність текстового простору.

Ключові слова: стилістична функція, повтор, стилістичні виразні засоби, стилістичний прийом, ритмічна організація, паралельні конструкції, анадиплосис, анафора, епіфора.

Аннотация

Лихачова А. В. Стилистическая функция повтора (на примере произведения Д. Г. Лоуренса «Победитель на деревянной лошадке»)

В статье проводится анализ стилистического функционирования повтора. Рассматриваются особенности стилистических функций, использования и значения разных видов повтора на всех уровнях текстовой организации. Во время анализа обнаруживается, что повтор выступает одним из самых важных принципов, которые обеспечивают структурно-смысловое единство и целостность текстового пространства.

Ключевые слова: стилистическая функция, повтор, стилистические выразительные средства, стилистический приём, ритмическая организация, параллельные конструкции, анадиплосис, анафора, епифора.

Summary

Lykhachova A. Stylistic function of repetition (on the material of the work “The Rocking-Horse Winner” by D. H. Lawrence)

The article is devoted to the analysis of the stylistic functioning of the repetition. It is a study of the characteristic features of the stylistic functions, usage and values of different kinds of repetition at all levels of text organization. It deals with repetition which is considered as one of the most important principles that provides structural-semantic unity and integrity of the text space.

Key words: stylistic function, repetition, stylistic expressive means, stylistic device, rhythmic organization, parallel constructions, anadiplosis, anaphor, epiphora.

УДК 811.138.1'42

Пожидаєва Надія Петрівна,

кандидат філологічних наук, доцент

Горлівський інститут іноземних мов

ГПМ ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»

м. Бахмут, Україна

ponad2008@ukr.net

АНГЛИЙСКИЙ В КАЧЕСТВЕ НЕРОДНОГО ЯЗЫКА КАК ВСПОМОГАТЕЛЬНОЕ СРЕДСТВО ПРИ КРОСКУЛЬТУРНОЙ КОММУНИКАЦИИ

Постановка проблемы. Английский язык с каждым днём расширяет свою географию и приобретает огромное ускорение в распространении по всему миру. Это язык, который присутствует в нескольких ипостасях – как

мировой, международный, иностранный, родной или второй язык общения. Статус английского языка значительно поменялся на протяжении последних десятилетий. Число людей, говорящих на английском как на неродном языке постоянно растёт и уже значительно превосходит количественно носителей английского языка [5, с. 15]. Английский язык становится независимым от социального контроля, т.к. его распространение невозможно приостановить, а количество говорящих на нём общностей людей увеличивается до критических объёмов [7, с. 72]. Это означает, что английским чаще пользуются в качестве лингва франка для общения неродным языком, чем в качестве родного языка. Термин «лингва франка» относится к такой языковой разновидности, которую можно описать как «объединяющее средство общения, язык-мост или транспортное средство для общения» [12]. Такая новая языковая разновидность возникает в ситуациях, когда коммуниканты не имеют возможности пользоваться общим родным языком [13, с. 515].

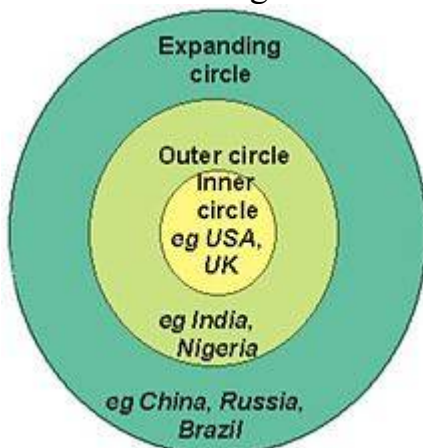
Анализ последних исследований. Процесс коммуникации усложняется в значительной мере в том случае, если партнёры по общению относятся к разным этнокультурам. Внимание многих исследователей привлекают проблемы выявления различий и схожести тех или иных лингвокультур [1, с. 166; 2, с. 171]. Лингвисты приходят к выводу, что основной причиной недорозумений в процессе кроскультурной коммуникации являются различия в национальном сознании коммуникантов [15, с. 317]. Кроскультурную коммуникацию принято считать наиболее слабым звеном из-за проблем, возникающих в результате различий на уровне норм и ценностей самих коммуникантов. Несомненно, глобализационные процессы затрагивают различные области деятельности человека, включая и процесс коммуникации, что представляет собой стержневые отношения между различными языками и культурными ценностями и является инструментом продуктивности. Английский язык является де факто инструментом и средством всеобщей коммуникации [8, с. 154]. Именно английский язык рассматривается как необходимость для осуществления любой деятельности во всех сферах жизни. Эффективная кроскультурная коммуникация гарантирована при условии, когда коммуниканты говорят на одном языке, имеют одинаковые ценности и ставят перед собой одинаковые цели. Английский язык в этом смысле рассматривают порой как незримую угрозу национальной идентичности, что может привести к нивелированию языковых различий [14, с. 250-267].

Целью исследования является выявление основных направлений и перспектив развития нового современного формата английского языка в рамках профессиональной интеркультуры, а также анализ некоторых его особенностей в виде отклонений от норм стандартного английского языка. Эта цель конкретизируется в **задачах**, а именно дать анализ некоторых лингвистических исследований по отношению к глобальной роли английского языка.

Изложение основного материала исследования. Академическая литература последних 30 лет представляет собой картину изменений на дискурсной карте. Если в 70-80-е лингвисты обсуждали и изучали отличительные характеристики нового английского, преимущественно прибегая к структурному подходу [18, с. 150], то в конце 80-х появилась теория Б. Кахру с его всеобъемлющим анализом глобальности английского языка. Раннее изучение новых английских строилось на описании лингвистических изменений в области фонетики, морфологии, грамматики и лексикологии. Анализ Кахру затрагивает такие слои дискурса мирового английского языка, как социоисторический, социополитический и идеологический. Именно такой подход позволил ему сконструировать модели развития мировых английских: «три круга английского языка», «билингвальную креативность», «мультиканоны» [9, с. 134].

Хорошо известная модель трёх кругов Б. Кахру характеризует английский язык с точки зрения исторического распространения и функциональных различий (см. рис. 1). Эта модель включает в себя: а) «внутренний круг» (*Inner Circle*), который считается законодателем языковых норм; б) «внешний круг» (*Outer Circle*), который использует английский в качестве второго языка с общепринятыми местным языковым сообществом нормами на территориях бывших колоний Англии и Америки; в) «расширяющийся круг» (*Expanding Circle*), который охватывает английский в качестве иностранного языка. По мнению автора этой модели, внутренний круг устанавливает языковые нормы, внешний круг их развивает, а расширяющийся круг от них зависит. Таким образом, нашлось объяснение тому, как периферийные пользователи английского языка смогли «переписать» историю развития английского языка. Примером тому могут служить такие новые разновидности английского, как *spanglish* – своеобразный микс испанского и английского на границе Мексики и США, *greekish* – смесь греческого и английского в Греции, *singlish*, на котором разговаривают в Сингапуре, и *tanglish* – на Филиппинах. Теория Кахру объясняет распространение английского языка во всём мире и затрагивает проблемы многоязычия/мультилингвализма, даёт инструкцию для употребления таких форм языка.

Рис.1. Braj Kachru's Three Circles of English



Неизбежным результатом распространения английского языка как второго языка для общения среди новых языковых сообществ и контактов между этими двуязычными сообществами является возникновение языковых изменений [18, с. 152]. Понятие девиации языковых систем соотносится со свойственной языку тенденции к изменениям в его отдельно взятых вариантах [16]. Языковые системы претерпевают изменения за счёт заимствований, нивелирования некоторых языковых элементов, расширения семантических полей, аккомодации инноваций [18, с. 162]. Такие инновационные процессы на уровне внешнего круга использования английского языка (*Outer Circle*) считаются целесообразными, в то время как креативность пользователей английского как неродного языка на уровне расширяющегося круга (*Expanding Circle*) не признаётся легитимной [17, с. 240]. Любая вариативность языковых систем английского как неродного языка воспринимается лингвистами как отклонение от норм стандартного английского языка и описывается при помощи терминов «ошибки» или «фоссилизация». Предполагается, что изучение девиационных явлений должно быть нацеленным на культуру общения на высоком уровне, в этом случае не представляется возможным усомниться в языковой компетенции участников коммуникации [10, с. 176].

Одной из главных теоретических проблем изучения особенностей английского как неродного языка является вопрос о месте этой языковой формы по отношению к другим разновидностям английского языка и о моделях и тенденциях его развития. Высказывается мнение, что развитие новых форм английского языка (*new Englishes*), в том числе английского как неродного, нельзя сопоставлять с развитием креольских языков и пиджинов [4, с. 131]. Особенностью английского как неродного языка является то, что это вспомогательный язык для общения между билингвами в рамках многоязычных языковых сообществ. Статус этой разновидности английского языка расширяющегося круга (*Expanding Circle*) не установлен по той причине, что это неродной язык общения для всех участников коммуникативного процесса, в отличие от креольских языков [6, с. 121].

Целесообразно заметить, что процесс формирования изменений в английском как неродном языке неизбежно будет очень медленным, а кодификация произойдёт нескоро [3, с. 154]. Тем не менее, неизбежность и необратимость таких процессов очевидна, т.к. языковые системы подвергаются влиянию многоязычного динамического сообщества людей с огромным арсеналом средств коммуникации. Любые изменения в языке происходят в определенном направлении, по определённым правилам и в определённом порядке [11, с. 189]. Эта аксиома верна и по отношению к развитию новой разновидности английского как неродного языка.

Использование английского в качестве неродного языка подчёркивает высокую коммуникативную роль этого языка, что обеспечивает возможность общения между людьми с разным уровнем языковой компетенции. Таким образом, успешность коммуникации является более важным фактором, чем точность воспроизведения и копирование норм стандартного английского языка.

Глобализационные и интеграционные процессы играют огромную роль в формировании единого культурного пространства с его общими ценностями, традициями и языком. Английский язык приобретает роль международного вспомогательного языка не только благодаря экстралингвальным факторам, а в большей степени благодаря языковым факторам. К языковым факторам, которые обеспечивают потенциальные возможности английского как неродного языка относятся языковые процессы и тенденции, которые определяют закономерности и системный характер функционирования инновативных единиц в этой разновидности английского языка. Результативными процессами, которые отличают английский как неродной язык от других разновидностей, можно считать дестандартизацию (нарушение стандартов) и идиосинкретизацию (стремление к самобытности).

Проведённое исследование позволяет прийти к таким **выводам**:

1. На волне глобализации и развития современных технологий английский подчинил мир так, как это не удавалось ни одному языку в истории человечества. Специалисты утверждают, что к англоязычному миру относится почти полтора миллиарда человек. На английском как на неродном языке сегодня разговаривают в три раза больше тех, для кого он родной. Английский уже сегодня является вторым языком для граждан Европейского Союза с населением почти 500 млн.

2. Поскольку в основе глобальной модернизации лежит научная революция, английский превратился в средство доступа к знаниям и стал способом их распространения. Если глобальный английский начался с развития доминирующих Британской и Американской империй, то теперь он является основным языком еще одной де-факто империи – Интернета.

3. Сегодня едва ли кто-то сможет отрицать, что глобальный английский – это политическая и культурная реальность XXI века.

4. В дальнейшем последствием глобализации непременно станет возрастающее смешение культур внутри государств. Не исключено, что сам управленческий аппарат государства и станет профессиональной интеркультурой в результате процессов вторичной инокультуризации.

Перспективы дальнейших исследований представляются в углубленном изучении серии актуальных вопросов:

1. Изучение процессов формирования знаний и навыков владения английским как неродным языком для обеспечения успешной кросскультурной коммуникации.

2. Открытым для обсуждения остаётся вопрос о том, возможно ли называть разновидностью английский как неродной язык, т.к. на сегодня существует лишь ограниченное количество научных работ по исследованию и описанию особенностей его языковых систем.

Литература

1. Рудакова Л. Ф. Роль систематизации социокультурной информации в познании инокультуры. *Актуальні проблеми вивчення мови та мовлення, міжособової та міжкультурної комунікації* : міжвуз. зб. наук. праць. Х. : Константа, 1996. С. 166-168.

2. Тарасова Е. В. О соотношении понятий „научный дискурс” и „научные жанры”: *Вісник ХНУ*. 2003. № 586. С. 171-174.
3. Boyle R. Patterns of change in English as a lingua franca in the UAE. *International Journal of Applied Linguistics*, 2011. Vol. 21 № 2. P. 143-161.
4. Brutt-Griffler J. World English: a study of its development. *Clevedon, UK: Multilingual Matters*, 2002. P. 126-137.
5. Crystal D. The future of Englishes. *English Today* 59, 1999. – Vol. 15. № 2. P. 10-20.
6. Ferguson G. Issues in researching English as a lingua franca: a conceptual enquiry / G. Ferguson // *International Journal of Applied Linguistics*, 2009. №19. 2. P. 117–135.
7. Graddol D. The future of English? London : British Council, 1997. 95 p.
8. Jenkins J. English as a Lingua Franca: Attitude and Identity. Oxford: Oxford University Press, 2007.
9. Kachru Br. The Alchemy of English : The Spread, Functions and Models of Non-native Englishes. Oxford : Pergamon, 1986. 220 p.
10. Kirkpatrick A. World Englishes: implications for international communication and English language teaching. Cambridge: Cambridge University Press, 2007. P. 171-180.
11. Lakoff R. Another look at drift. In R. P. Stockwell and R. K. S. Macaulay (eds.), *Linguistic change and generative theory*. Bloomington: Indiana University Press, 1972. P. 172–198.
12. Lingua franca. *Wikipedia*. URL: en.wikipedia.org
13. Mauranen A. The corpus of English as lingua franca in academic settings. *TESOL Quarterly*, 2003. №37.3. P. 513–527.
14. Phillipson R. Lingua franca or lingua frankensteinia? English in European integration and globalization. *World Englishes*, 27(2), 2008. P. 250-267.
15. Pym A. All things to all people. On Nida and involvement. Rodica Dimitriu and M iriam Shlesinger (eds). *Translators and Their Readers. In Homage to Eugene A. Nida*. Brussels : Les Editions du Hazard, 2009. P. 317-332.
16. Sapir E. Language: an introduction to the study of speech. *Whitefish, MT: Kessinger*, 1921.
17. Seidlhofer B. Common ground and different realities: world Englishes and English as a lingua franca. *World Englishes*, 2009. № 28.2. P. 236–245.
18. Trudgill P. New-dialect formation: the inevitability of colonial Englishes. Edinburgh: Edinburgh University Press, 2004. P. 148-165.

Анотація

Пожидаєва Н.П. Англійська як нерідна мова в якості допоміжного засобу кроскультурної комунікації.

Статтю присвячено проблемі різновиду англійської як нерідної мови, яким користуються в якості допоміжної мови на території Європи для здійснення кроскультурної комунікації. Статус такого різновиду ще не визначено, проте його функціонування є очевидним. Із зростанням процесів глобалізації кроскультурне усвідомлення неминуче сприятиме більш широкому використанню спільної мови для міжнародних взаємодій. Розширюване коло англійської мови інкорпорує такий її різновид, що використовується виключно не носіями мови для кроскультурного спілкування. У

статті проілюстровано вплив мовної ситуації в Європі на формування нового типу мови кроскультурної комунікації.

Ключові слова: лінгвістична ситуація, розширюване коло, успішна комунікативна подія, девіації, комунікативний інструмент.

Аннотація

Пожидаева Н.П. Английский в качестве неродного языка как вспомогательное средство при кроскультурной коммуникации.

Статья посвящена проблеме разновидности английского как неродного языка, которую используют в качестве вспомогательного языка на территории Европы для осуществления кроскультурной коммуникации. Статус такой разновидности ещё не определён, хотя её функциональность очевидна. С ростом процессов глобализации кроскультурное осознание неизбежно будет способствовать более широкому употреблению общего языка для международных взаимодействий. Расширяющийся круг английского языка инкорпорирует такую разновидность, которая используется исключительно не носителями языка для кроскультурного общения. В статье проиллюстрировано влияние языковой ситуации в Европе на формирование нового типа языка кроскультурной коммуникации.

Ключевые слова: лингвистическая ситуация, расширяющийся круг, успешное коммуникативное событие, девиации, коммуникативный инструмент.

Summary

N. Pozhydaeva. Non-native English as an auxiliary means for cross-cultural communication.

The article deals with the problem of the variety of English, which is used by European Union citizens as an auxiliary language for cross-cultural communication. The status of this variety has not been identified yet, though it has been functioning successfully within the European discourse. With globalization processes growing, cross-cultural awareness is bound to be enhancing the use of a common language for international interactions. The expanding circle of English incorporates its variety which is used for cross-cultural communication exclusively by non-native speakers. The paper illustrates the influence of the linguistic situation in Europe on the formation of a new type of the language of cross-cultural communication.

Keywords: linguistic situation, expanding circle, successful communicative event, deviations, communicative instrument.

УДК 82.01/09

Потреба Надія Анатоліївна,

кандидат філологічних наук, доцент.

Горлівський інститут іноземних мов

ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»

E-mail potreba68@gmail.com

ОБРАЗ ПУСТЕЛІ В ТВОРЧОСТІ ІВАНА БУНІНА І АНТУАНА ДЕ СЕНТ-ЄКЗЮПЕРІ

Постановка проблеми. «Життєвий світ відкривається людині в окремих, приватних враженнях, з'єднаних в більш загальні. Форма послідовності з'єднувальних вражень визначається категорією часу, форма їх збігання – категорією простору» [3, 5].

Творчості багатьох письменників властиве використання категорії простору з максимальним навантаженням. Це і предмет зображення, і спосіб сюжетно-композиційної побудови, і категорія реалізації задуму твору.

Суттєвий взаємозв'язок часових і просторових відносин, художньо освоєних у літературі, М. М. Бахтін називає хронотопом. Згідно з визначенням хронотопу М. М. Бахтіним, він символізує нерозривність простору і часу: час в художньому дискурсі «згущується, ущільнюється, стає художньо-зримим; простір же інтенсифікується, втягується в рух часу, сюжету, історії» [1, 234]. У хронотопі зав'язуються і розв'язуються сюжетні вузли.

Залежно від приналежності художніх текстів до певної культури в них виділяються різні домінантні хронотопи з різним ступенем метафоричності.

Метою нашої роботи є розгляд просторового образу пустелі у творах російського письменника Івана Буніна і французького письменника Антуана Сент-Екзюпері. За основу нашого дослідження ми взяли таку **гіпотезу**: з'ясувати, чи є хронотоп пустелі у творчості А. Сент-Екзюпері та І. Буніна випадковим або містить інформацію, що допомагає розкрити авторську позицію.

Аналіз останніх досліджень. Теоретичну базу дослідження склали концепції і теорії відносно теоретичних аспектів вивчення символу пустелі і піску у світовій культурі і в літературі. Так, загальні питання вивчення художнього образу і символу представлені в працях І. Авдеєнко, Н. Арутюнової, В. Богданова, В. Вандишева, С. Гайдуки та ін. Аналізу символічного значення піску і пустелі присвячені наукові пошуки М. Лазариди, Р. Мних, М. Нумано, А. Осадко та ін.

Виклад основного матеріалу. На початку розглянемо, що являє собою образ пустелі. Пустеля часто, особливо у християнській традиції, сприймається як притулок хаотичних, деструктивних сил. Порожнеча не щось виключно зовнішнє, протистоїть людині — вона часто проникає всередину, у людські серця. Подібна ерозія роз'їдає і зовнішній світ, і внутрішній духовний простір.

Перебування в пустельному місці — це період випробування, яке потрібно пройти, пережити. З нього людина або виходить оновленою або гине у його пекучих пісках. Як загальновідомим прикладом можна навести сорокарічну мандрівку Мойсея зі своїм народом по пустелі.

Пустеля — місце найбільш повного розкриття не тільки фізичних, але й душевно-духовних якостей людини. Порожнеча може свідчити і про молитовне занурення людини, відсторонення її від усього зовнішнього, готовності до перетворення. Цей образ-символ може поєднувати в собі протилежні полюси, антиномії добра і зла, життя — смерті, поле битви, де реалізується неодмінна умова свободи людського вибору.

Одним з найбільш частотних просторових образів у А. Сент-Екзюпері є образ пустелі.

У романі «Південний поштовий» [4] образ пустелі заявлений вже з перших рядків: «Небо, чисте, як вода, вимило і висвітило зірки. Потім

настала ніч. Сахара, дюна за дюною, розгорталася під місяцем. Нам світить ця лампа, її відбите світло не вихоплює предмети, але творить їх, насичуючи кожен якоюсь м'якою речовиною. Під нашими приглушеними кроками – розкішний щільний пісок. І ми йдемо з непокритою головою, відпочиваючи від сонячного піску». Регулярність повторень цього образу достатньо висока. На цій же сторінці першого розділу роману знаходимо: «Це була закулісна Сахара: тут непокірні племена втрачали таємничість і виступали лише в ролі статистів» - або: «З обсерваторії Кап-Джуба, загубленої в серці Сахари, ми стежили за далекою кометою».

Аналізуючи цей образ у романі «Південний поштовий», можна зазначити, що А. Сент-Екзюпері навмисно акцентує увагу читача на даному хронотопі.

Пустеля Екзюпері — місце безлюдне, відірване від цивілізації, це не просто місце дії, це — образ необхідний для вираження ідеї самотності.

Цікаво, що відображення мотиву самотності можна простежити і у філософській казці «Маленький принц» [4]. Люди, що живуть поруч, також самотні, як і подорожні в пустелі.

У цій філософській казці автор зачіпає не тільки тему добра і зла, але і тему самотності. Саме для вираження цієї теми образ пустелі стає найбільш вдалим. Адже пустеля – це відсутність життя, загибель для живого. В автора омертвілість і внутрішня спустошеність жителів планет безпосередньо пов'язані з пустелею, уособлюють людські пороки, які руйнують і знищують життя.

Лис, Троянда рятують від самотності на планеті Маленького принца. Зовні красиві, але ще не розпізнати принцом троянди не викликають у нього ніяких почуттів. Вони мертві для принца, адже часто буває, що люди роз'єднані й самотні, навіть коли знаходяться разом з-за нездатності зрозуміти, полюбити іншого і створити узи дружби. «Де ж люди? — знову заговорив нарешті Маленький принц. — У пустелі все-таки самотньо... — Серед людей теж самотньо, — зауважила змія».

Поява змії у казці також не випадкова. Змій-спокусник зустрічається і в Біблії, змія асоціюється зі злом, змії часто спокушає людей, які перебувають у стані духовної кризи, а місцем, де людина стає спокушеною, незмінно виступає пустеля.

Маленький принц запитує у льотчика: «Знаєш, чому гарна пустеля?» І сам же дає відповідь: «Десь у ній ховаються джерела». Колодязь в пустелі — символічний образ у Сент-Екзюпері. «Вода — древній універсальний символ чистоти, родючості і джерело самого життя».

Пустеля-це мертве і неживе місце, все ж не позбавлене краси первісної природи. А. де Сент-Екзюпері насолоджується цим пейзажем.

Образ пустелі неоднозначний, він викликає ланцюжок спогадів про дитинство, герой ототожнює його з мріями дитини про втрачені скарби, ця місцевість навіває думки про таємні скарби, чарівництво, про цінності, які заховані десь в надрах, ці невидимі речі може розгледіти тільки виняткова людина.

Безумовно, пустеля пов'язана і з мотивом ілюзорності, міражності, багато цінностей, за якими женеться чоловік, не варті того, при цьому мало хто з нас прагне оволодіти цінностями духовними. Тому у А. де Сент-Екзюпері пустеля пов'язана з художнім образом води і криниці: «Колодязь, до якого ми прийшли, був не такий, як усі колодязі в Сахарі. Зазвичай тут колодязь - просто яма в піску. А це був самий справжній сільський колодязь. Але поблизу не було жодного села, і я подумав, що це сон».

У творі «Планета людей» [4] частотність вживання образу пустелі збільшується в кілька разів. Це обумовлено тим, що в романі образ пустелі використаний для філософських міркувань автора. Сахара наштовхує до філософії, а значить, стає провідником авторських ідей, пустеля - місце, де оповідач у притчовій формі намагається впливати на свідомість читача. Оповідач міркує про самотність і швидкоплинність часу. Зазвичай люди не помічають, як біжить час. Вони марнують його дорогоцінні крупиці на дрібниці, поки кращі земні дари вислизують крізь пальці. Перебуваючи в Сахарі, подалі від мирської суєти, Екзюпері з жахом думає про те, як швидко проходить життя. Страшно навіть не те, що гасне молодість, а те, що там, далеко, старіє весь світ.

Пустеля стає не тільки географічним об'єктом, але і джерелом мудрості, де людина шукає відповіді на питання про сенс свого існування, ось що пише про це А. де Сент-Екзюпері: «Я схилився над картою, як над безплідною пустелею, і не знаходив відповіді». Мотив самотності посилюється відчуттям безвиході: «Так серед пустелі, на оголеній корі планети, самотні, немов на зорі часів, ми звели людське поселення».

Оповідач, розповідаючи про пустелі, як про місце, де немає цивілізації і спілкування, наштовхує читача на думку, а хіба серед людей нам не самотньо? Так в чому ж причина нашого самотності, хто в цьому винен? У романі «Планета людей» ми знайдемо відповідь на питання: «Я сам став пустелею. В роті вже немає слини, і в душі немає більше милих образів, які я міг би оплакувати. Сонце висушило в мені джерело сліз».

Тепер розглянемо образ пустелі у творчості Івана Буніна.

Подорожі молодого І. Буніна з Росії, Близького Сходу, Індії і читання Біблії, Корану, східної поезії відбилися в художніх образах степу. Велика степ для Буніна була і пейзажною насолодою, і об'єктом естетичних переживань, і предметом, який активізував його культурну, історичну пам'ять. В результаті виникали образні уявлення про земні цивілізації і культури: язичницькі, християнські, ісламські – ті, які єднали і розділяли Дике поле. Тому образ степу у Буніна переростає в образ пустелі, коли він переміщується в своїй поетичній уяві з Новоросії в Аравію, у Мекку.

Дуже яскраво образ пустелі представлений в циклі «Тінь Птахи» [2]. «Тінь птахи» — це тінь величного минулого, який вже пішов, але залишив у пам'яті людства свій слід. Оповідач у циклі захоплюється минулим, намагається зрозуміти його. Він звертається до первинних культурних цінностей, створених людством, намагається осмислити як далеке минуле народів і держав, так і ті зміни, які внесла в їх життя історія.

Особливо Бунін виділяє в циклі ті святі місця, які пов'язані з ключовими подіями земного життя Ісуса Христа, описаними в Новому Завіті. Саме ці святі місця пов'язані з образом пустелі. Всі описи біблійних місць, які нагадують про земні дні Христа, наповнені особливою теплотою, ніжністю, трепетною любов'ю до Нього, глибоким співпереживанням до Його випробувань. Так, перебуваючи в пустині Юдейській, та згадуючи євангельський сюжет про сорокаденний піст Ісуса Христа в пустелі і спокуси дияволом, оповідач переживає разом з Ним Його випробування: «І що повинно було випробувати серце Ісуса, приреченого провести тут стільки ночей — з їх примарами, з гарячково-пекучим вітром від Мертвого моря!» (2; 3, 563); «І живим здається образ Ісуса. Скільки разів підходив Він сюди, схудлий, зблідлий за дорогу в пустелі!» (2; 3, 562).

Захоплення Ісусом Христом, Його силою любові до Бога і вірою в Нього пронизує всі палестинські нариси, стаючи лейтмотивом циклу, актуалізуючи інші мотиви і виявляючи найважливіші авторські ідеї. Так, теми гріха, спокуси, що звучать у нарисах «Пустеля диявола», «Країна содомська», «Шеол», знаходять своє вираження в ідеї подолання спокус світу за прикладом Христа. (2; 3, 568).

Цикл «шляхових поем» «Тінь Птахи» завершується нарисом «Геннисарет» з описом святих місць Віфлеєму, де народився Ісус Христос, Назарета, де пройшло Його дитинство, і країни Геннисаретської, «де пройшла вся Його молодість, всі роки благовістя, всі ті дні, незабутні довіку, для них же і був Він у світі» (2; 3, 584).

Ще одним твором, в якому представлений образ пустелі, є мініатюра "Роза Єрихону" [2], яка написана в 1924 році, через багато років після мандрівок письменника на Близький Схід. Але хронотоп пустелі і того, що в ній знаходиться нерозривно пов'язані між собою, навіть після стількох років.

Тема любові і пам'яті стає основною, «втішає» вигнання. Це пам'ять про молодість, про успіх, про початок сімейного щасливого життя, про перші подорожі в далекі країни. Роза Єрихону це внутрішній, сокровений роздум. Ключовий образ твору тут цілком інтерпретується як символ пам'яті про колишнє життя, про найщасливіші роки, і ширше пам'яті про головні людські цінності вічної пам'яті душі і Духу.

Велика кількість і різноманітність відокремлених і невідокремлених визначень, узгоджених і неузгоджених, додатків, створюють неповторний хвилеподібний рух, що нагадує одночасно і малюнок низьких барханів в Синайській пустелі, і гладь Мертвого моря, стародавню Землю, Землю вічну.

Коротко обрисований пейзаж околиць Єрихону вже не просто «похмурий». Це «страшна долина Вогняна, мертва тіснина в пустині Юдейській" (2; 4, 166).

Роза Єрихону – це реально існуючий елемент природи Святої землі зображений Буніним максимально докладно, як би з найбільшим наближенням.

Для письменника ця роза Єрихону дуже символічна і це виражається насамперед у слові — найменування Розою Єрихону. «<...> Є переказ, що

назвав її сам преподобний Сава <...>. Символ воскресіння, даний йому у вигляді дикого терена, він прикрасив найбільш найсолодшим з відомих йому земних порівнянь. Бо він, цей терен, воістину чудовий. Зірваний і віднесений мандрівником за тисячі верст від своєї батьківщини, він роками може лежати сухим, сірим, мертвим. Але, будучи покладений в воду, одразу починає розпускатися, давати дрібні листочки і рожевий колір» (2; 4, 166). Отже, і в пустелі можливе зародження нового життя.

Таким чином, образ пустелі розвивається у всіх книгах А. де Сент-Екзюпері «Маленький принц», «Південний поштовий «Планета людей» і в багатьох творах Івана Буніна, особливо в циклі «Тінь птахи» і в творах емігрантського періоду. Самого А. де Сент-Екзюпері нестримно тягне пустеля. У пустелі льотчик зустрічає Маленького принца, герої з вищезгаданих романів терплять крах саме там, їх польоти проходять над пустелею. Пустеля здавалася письменнику особливим світом, подібним до неба. Він відправляється в пустелю, як льотчик в свій політ. Іван Бунін також намагається в пустелі знайти сенс життя, віри.

У пустелі всі рівні, там не діють закони, що регулюють їх існування. Людина в пустелі абсолютно вільна, вона надана сама собі, занурена в себе і свої думки. У пустелі виживання залежить від духовних якостей, волі людини, як і в польоті, життя-це життя в пустелі на межі своїх можливостей. Пустеля, як і небо, — випробування духу. У пустелі людина пізнає ціну життя. Пустеля нагадує про «прості» істини, про істину води як джерела життя - нагадує про те, що людство живе у колодязів. У пустелі пізнається людське братерство, ціна людини, що дала випити води вмираючому від спраги.

Висновки. Отже, пустеля для французького та російського письменників — це філософська категорія, а не географічний об'єкт, це символ духовної спраги, часу, символ світу, спустошеного війною, хаосом, руйнуванням, людської черствістю, заздрістю і егоїзмом, самотністю.

Проаналізувавши образ пустелі в творах А. де Сент-Екзюпері та І. Буніна, ми приходимо до висновку, що всі ці сюжетно несхожі твори є філософськими роздумами авторів про появу землі і всього суцього на ній, а пустеля сприймається як початок творіння Бога, як нескінченний, позачасовий простір.

Перспективи подальших розвідок ми вбачаємо у поглибленому вивченні образу пустелі у творах інших авторів.

Література

1. Бахтин М.М. Формы времени и хронотопа в романе: Очерки по исторической поэтике. Творчество Франсуа Рабле и народная культура Средневековья и Ренессанса. М.: 1990. 543 с.
2. Бунин И.А. Собр.соч. в 6-ти томах. М.: 1988. Т.4, 665 с.
3. Кораблев А.А. Художественное время и пространство в Романе М.Булгакова «Мастер и Маргарита»// Вопросы русской литературы: Республиканский межведомственный научный сборник. Львов, 1987. с.8 14.
4. Антуан де Сент-Экзюпери. Собрание сочинений в одной книге Издательство: БММ, 2015. 864 С.

Аннотация

Потреба Н.А. Образ пустыни в творчестве Ивана Бунина и Антуана де Сент-Экзюпери

В статье исследуется образ пустыни в творчестве русского и французского писателей. Пустыня для этих писателей – это философская категория, а не географический объект. Все сюжетно непохожие произведения этих писателей являются философскими раздумьями авторов о появлении земли и всего сущего на ней, а пустыня воспринимается как начало творения Бога, как бесконечное, вневременное пространство. Писатели пытаются в пустыне найти смысл жизни и веры. В статье представлен анализ образа пустыни в творчестве Ивана Бунина и Антуана де Сент-Экзюпери.

Ключевые слова: хронотоп, пространство, время, пустыня

Анотація

Потреба Н.А. Образ пустелі у творчості Івана Буніна і Антуана де Сент-Екзюпери

В статті досліджується образ пустелі в творчості російського і французького письменників. Пустеля для цих письменників - це філософська категорія, а не географічний об'єкт. Усі сюжетно несхожі твори цих письменників є філософськими роздумами авторів про появу землі і усього сущого на ній, а пустеля сприймається як початок творіння Бога, як нескінченний, позачасовий простір. Письменники намагаються в пустелі знайти сенс життя і віри. У статті представлений аналіз образу пустелі в творчості Івана Буніна і Антуана де Сент-Екзюпери.

Ключові слова: хронотоп, простір, час, пустеля.

Summary

Potreba N. A. The desert imagery in Bunin's and Antoine de Saint-Exupéry's creativity

The article explores the image of the desert in the works of Russian and French writers. For these writers the desert is a philosophical category, but not a geographical object. All the plot-dissimilar works of these writers are the philosophical thoughts of the authors about the appearance of the earth and everything that exists on it, and the desert is perceived as the beginning of God's creation, as an infinite, timeless space. Writers try to find the meaning of life and faith in the desert. The article presents an analysis of the image of the desert in the works of Ivan Bunin and Antoine de Saint-Exupéry.

Key words: chronotopos , space, time, desert.

УДК 811. 111. 81'42

Сердюкова Людмила Іллівна,

кандидат філологічних наук, доцент

Горлівський інститут іноземних мов

ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»

м. Бахмут. Україна

E-mail: stylistics2014@yahoo.com

АЛЮЗИЯ ЯК МАРКЕР ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНОСТІ АНГЛІЙСЬКОМОВНОГО ЛІТЕРАТУРНОГО ДИСКУРСУ

Постановка проблеми. Художня література стимулює ментальні процеси людини. Саме літературний дискурс впливає на розум тим, що він оновлює та змінює ментальну картину світу читача. Взаємодія літературних текстів і читача повинна бути постійною і самостійною.

Концепція інтертекстуальності була розроблена в працях Ю. Кристєвої та Р. Барта на основі натхнених ідей М.М. Бахтіна про діалогічність “свого” та “чужого” слова як універсальної культурної категорії. Термін «інтертекстуальність», введений Ю. Кристєвою, позначає властивість будь-якого тексту вступати в діалог з іншими текстами.

У вузькому значенні під терміном «інтертекстуальність» розуміють “наявність в тексті елементів, які, внаслідок цілеспрямованої авторської стратегії або ж безвідносно до його інтенції, актуалізують у свідомості читача інші, прочитані ним раніше тексти” [8, с. 5].

У літературних текстах такими інтертекстуальними елементами виступають алюзія, пародія, стилізація та цитата. При цілеспрямованому використанні творцем ці одиниці перетворюються на стилеутворюючий та смислопороджуючий змістовний матеріал твору, що сприяє втіленню творчого задуму автора та надає артистичності його словесному вираженню [5, с. 13].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Концепція інтертекстуальності, що пов’язана з розробкою теорії діалогізму М.М. Бахтіна, перебуває в центрі уваги сучасної філологічної науки. Упродовж останніх років українські та російські лінгвісти В.О. Самохіна, О.Д. Нефьодова, А.А. Гусєва, М.Л. Малаховская присвятили свої наукові дослідження питанням інтертекстуальності та інтертекстуальних тропів у літературному дискурсі [8], [9], [10], [12]. В.О. Самохіна трактує феномен інтертекстуальності як поліфонію текстів [12, с. 22].

Метою дослідження є розкриття особливостей функціонування алюзії як інтертекстуального елемента, що перетворюється на стилеформуючий і смислопороджуючий змістовний матеріал роману У. Фолкнера “Шум і лють”.

Виклад основного матеріалу дослідження. Алюзія – “непряме посилення словом або фразою на історичний, літературний, міфологічний, біблійний або побутовий факт, який є засобом алегоричного вираження сенсу” [3, с. 187]. Термін “алюзія” походить від латинського “allusion” – жарт, натяк. Ним позначається інтертекстуальний троп – натяк на реальний історичний, літературний або політичний факт, що припускається загальновідомим [6, с. 20].

За твердженням І.Р. Гальперіна, “будь-які алюзії – це ніщо інше, як форми асоціативної когезії” [4, с. 79]. Сприйняти сигнал асоціативного зв’язку, що реалізується алюзією, читачеві допомагає його історико-філологічний тезаурус, пропуски в якому можуть призвести до ентропії, тобто до втрати сигналу, що призводить до спотвореного або неповного розуміння тексту. Без знання першоджерела, тобто прототексту, алюзивного факту та постійних асоціацій, пов’язаних з ним, читачеві буває важко зрозуміти глибокий сенс висловлювання, що містить непряме посилення. У кандидатській дисертації “Лінгвістична природа та стилістичні функції алюзії” А.Г. Мамаєва відмічає, що “в алюзивному слові закодовано безліч зв’язаних з цим словом асоціацій” [9, с. 19]. Це бувають постійні асоціації,

пов'язані з тими ознаками, завдяки яким факт набув популярності, або додаткові асоціації, якими він обріс у ході свого культурно-історичного побутування, та контекстуальні конотації, які з'являються в алюзивному слові в новому лінгвістичному оточенні.

Розуміння словесного образу, що створюється алюзією, вимагає досить високої філологічної культури, у поєднанні із загальнолюдськими, країнознавчими та регіональними фоновими знаннями. Тому підвищення історико-філологічної культури сучасного читача є одним із важливих завдань сучасної вищої та середньої школи. Ще в 1980-х роках Ю.М. Лотман, роздумуючи над тим, що в культурі актуальним завжди залишається тільки одне – глибокий гуманістичний розвиток людини, підкреслив: «Позиція, що нам Гекуба? неплідна. Майбутнє – це гармонія людських зусиль, інтересів, можливостей. Не можна допустити, щоб вимирали цілі галузі гуманістичного знання, щоб непоправно біднів культурний генофонд суспільства» [7, с. 146].

Знання реалій національної та зарубіжної історії, культури, літератури має особливу важливість для фахівців англійської мови. Специфічні умови становлення та розвитку англійської мови, культури та літератури, що відбувалися на основі засвоєння англосакської поезії, античної класичної літератури, християнсько-церковної латинської літератури, середньовічної французької та італійської ренесансної літератури спричинили своєрідний синкретизм англійської художньої словесності. Алюзивний спосіб вираження думки став характерною особливістю англійського художнього мислення.

Тому англійськомовна художня література відрізняється любов'ю її творців до іносказання, до обігрування стійких значень слів і виразів, до переосмислення та пародіювання широко відомих тем, сюжетів, характерів і цілих художніх творів. Хоча в сучасних художніх текстах питома вага класичних і біблійських алюзій значно зменшилася, їх доля все ще досить велика. Разом з літературними, історичними та актуальними побутовими алюзіями в цілій низці творів вони все ще мають неминущу культурну цінність. Серед творів, в яких алюзія є домінантним стилістичним прийомом можна назвати дилогію Люїса Керрола про Алісу (*"Alice's Adventures in Wonderland"*, *"Through the Looking-Glass"* by Lewis Carroll), романи "Уліс" Джеймса Джойса (*"Ulysses"* by James Joyce), "Володар Мух" Вільяма Голдінга (*"Lord of the Flies"* by William Golding), п'єси Джорджа Бернарда Шоу "Пігмаліон" і "Свята Іонна" (*"Pygmalion"*, *"Saint Joan"* by George Bernard Shaw).

Як зазначили укладачі словника класичних і літературних алюзій (*"The Wordsworth Dictionary of Cassical and Literary Allusion"*) без їх знання розуміння англійськомовних текстів буває неповним: *"They have, in many instances, become an integral part of the substance and fabric of our language – so much so, that we often use them unaware that they are allusions but fully aware of what they mean in present context"* [14, p. vi].

У функціональному стилі мови художньої літератури алюзія поліфункціональна. Вона може бути використана для втілення філософської ідеї твору, служити засобом передачі переживань, які не знаходять прямого

словесного вираження, виконувати символічну, характеризуючи та дескриптивну функції.

Функція вираження філософської ідеї літературного твору здійснюється найчастіше в заголовках. Заголовок книги, її частини та глави є композиційно важливими точками оповідання. Разом із епіграфом, заголовком, першою і завершальною фразами твору вони розглядаються як прийоми висунення, що називається сильною позицією [1, с. 23].

Алюзивні заголовки викликають складності тлумачення, тому що їх розуміння вимагає знання джерела алюзії, того факту, на який робиться натяк, а також здібності читача встановити взаємозв'язок між синтагматикою прототекста алюзивного факту та синтагматикою твору, що читається. Читач повинен співвіднести синтагматику алюзивно озаглавленого твору з синтагматикою прототексту, тобто виявити парадигматику твору, його асоціативне поле.

Отже, алюзивні заголовки вимагають від читача рефлексії, складної розумової діяльності, яку необхідно постійно розвивати. Для англійськомовної літератури алюзивні заголовки – швидше правило, ніж виключення. Наведемо низку прикладів: “Ярмарок марнославства” У. Теккерея (“*Vanity Fair*” by William Makepeace Thackeray); “Острів Фарисеїв”, “Срібна ложка”, “Лебедина пісня” Джона Голсуорсі (“*The Island Pharisees*”, “*The Silver Spoon*”, “*Swan Song*” by John Galsworthy); “Пирог та пиво, або скелет у шафі” У.С. Моема (“*Cakes and Ale*” by William Somerset Maugham) в літературі Великобританії; “По кому подзвін” Е. Гемінгвея (“*For Whom the Bell Tolls*” by Ernest Hemingway); “Грона гніву” Джона Стейнбека (“*The Grapes of Wrath*” by John Ernst Steinbeck); “Ніч лагідна” Ф.С. Фіцджеральда (“*Tender Is the Night*” by Francis Scott Fitzgerald); “Все королівське військо” Р.П. Уоррена (“*All the King's Men*” by Robert Penn Warren); “Авесалом, Авесалом!” і “Шум і лють” У. Фолкнера (“*Absalom, Absalom!*”, “*The Sound and the Fury*” by William Faulkner); “Пісня Соломона” та “Рай” Тоні Моррісон (“*Song of Solomon*”, “*Paradise*” by Toni Morrison) в американській літературі.

Спробуємо інтерпретувати алюзивний заголовок роману У. Фолкнера “Шум і лють”, що виявляє непряме посилення на трагедію У. Шекспіра “Макбет”. Прототекст фрази “шум і лють” складають завершальні рядки монологу Макбета в п'ятій сцені п'ятого акту п'єси. Напередодні вирішальної битви з армією Мелколма Макбету повідомляють про смерть його дружини леді Макбет, співучасниці та натхненниці його кривавих злочинів. Втративши свою єдину опору, Макбет декламує своє песимістичне розуміння сенсу життя:

*“Life’s but a walking shadow, a poor player
That struts and frets his hour upon the stage,
And then is heard no more; it is a tale
Told by an idiot, full of sound and fury,
Signifying nothing”* [16, p. 163].

Тронний злочинець, що переніс повний крах честолюбних задумів і заглиблений у кривавих злочинах, Макбет стверджує безглуздя життя, уподібнюючи його історії, розказаній ідіотом. Винесена в заголовок роману метафорична алюзивна фраза “шум і лють” спонукає читача встановити асоціативний зв'язок між долею шотландського полководця XI століття Макбета, якого честолюбні прагнення до абсолютної влади привели до насильства, вбивств і трагічної загибелі, з історією біологічного і морального звиродніння старовинного аристократичного роду Компсонів в соціально-історичних умовах американського Півдня першого десятиліття XX століття.

Неувага до парадигматики роману стала причиною невірною тлумачення філософської ідеї цього твору деякими літературознавцями і критиками, зокрема авторами підручника “Історія американської літератури” під редакцією професора М.І. Самохвалова, в якому говориться: “Назва несе певну філософську ідею, відбиває авторське сприйняття світу як початок ірраціонального, такого, що не піддається ні розумінню, ні дії людської свідомості” [11, с. 139].

Таке тлумачення було б правомірним, якби в романі не було завершальної, четвертої частини, написаної в формі авторського оповідання від третьої особи.

Четверта частина роману зводить в єдину картину події з життя сімейства Компсонів, що були відтворені в перших трьох частинах методом “потoku свідомості”, тобто в крайніх формах внутрішніх монологів трьох синів гинучої родини, а саме: тридцятирічного німого ідіота Бенджи, рефлексуючого студента, самовбивці Квентіна та прагматичного бізнесмена Джейсона. Кожен внутрішній монолог, що становить окрему частину твору, реалізує буквальне значення розгорнутої алюзивної метафори – “історія, розказана ідіотом, повна шуму і люті, що не має сенсу”.

В сукупності з четвертою частиною автор роману розповідає про тяжку розплату нащадків за злочини предків, про неминучість відплати за створене зло. Включений в асоціативне поле трагедії У. Шекспіра роман У. Фолкнера читається не як відображення ірраціонального початку світу, не як вираження модерністської концепції життя, а як художнє дослідження причин краху патріархальних засад рабовласницького Півдня США. Роман розкриває безглуздя та приреченість у сучасному світі життєвого устрою, ґрунтованого на рабстві – тяжкому злочину людини перед людиною. Опосередковано, через метафоричну алюзію, троп, через який реалізується інтертекстуальність, У. Фолкнер передає головну ідею твору, що безглузде не життя взагалі, а цілком конкретний, зображений в романі спосіб життя рабовласницького ладу, за який трималися і який намагалися зберегти батьки, містер і місіс Компсон, усупереч здоровому глузду та ходу часу. Час мстить їм за аристократичну пихатість, ледарювання завдяки негритянській праці, та небажання визнати історичні соціальні зміни, звироднінням роду і гіркими долями дітей, доньки та трьох синів.

У назві роману використано означений артикль перед кожним словом алюзивної фрази – “The Sound and the Fury”. Анафоричний повтор

означеного артикля “the” конкретизує і уточнює філософську ідею роману про приреченість і безглуздість залишків рабовласницької ідеології американського Півдня в сучасному світі, в якому діють закономірності, незрозумілі Компсонам, які чіпляються за старі уявлення, поняття та цінності.

Значущим в цьому плані стає заключний епізод роману, де Бенджи їде кінями в колясці. Перед поглядом персонажу, що символізує повне біологічне зvierодніння роду Компсонів, пропливають деталі добре знайомого, але незрозумілого для нього світу, в якому є стійкий порядок і гармонія: *“The broken flower drooped over Ben’s fist and his eyes were empty and blue and serene as cornice and façade flowed smoothly once more from left to right; post and tree, window and doorway, and signboard, each in its own place”* [15, с. 401]. Епітети “smoothly” і “ordered” передають думку про світову гармонію, заперечуючи модерністську концепцію хаосу та ірраціональності, що панують у світі, яку приписують авторові роману окремі інтерпретатори.

Висновки. Розглянуті випадки стилістичного функціонування алюзії в літературному тексті свідчать про великі можливості цього тропа, його семантичної місткості, що дозволяє лаконічними засобами передавати великий об’єм змістовно-концептуальної та змістовно-підтекстової інформації. Для вірного тлумачення цієї інформації читачеві необхідно відновити парадигматичні зв’язки між текстом, що містить алюзію, і текстом-джерелом алюзивного факту із залученням історико-філологічних знань. Тим самим на додаток до стилістичних функцій маркерів інтертекстуальності алюзія виконує в художньому тексті прагматичну функцію. Вона провокує читачку рефлексію, роблячи процес читання більш цілеспрямованим, осмисленим і активним [2, с. 5].

Перспективи подальших розвідок пов’язані з дослідженням інтертекстуальності алюзій оповідання сучасного британського письменника Салмана Рушді “Волос пророка” (*“The Prophet’s Hair”* by Salman Rushdie).

Література

1. Арнольд И.В. Значение сильной позиции для интерпретации художественного текста. *Иностр. яз. в школе.* 1978. № 4. С. 23-31.
2. Богин Г.И. Типология понимания текста. Калинин: Изд-во КГУ, 1986. 86 с.
3. Гальперин И.Р. Стилистика английского языка: учебник. Изд. стереотип. М.: URSS, 2018. 336 с.
4. Гальперин И.Р. Текст как объект лингвистического исследования. М.: КомКнига, 2007. 144 с.
5. Гусева А.А. Интертекстуальность как переводческая проблема (на материале романа Дж. Джойса “Улисс” и его перевода на русский язык): автореф. дисс. на соискание учен. степени канд. филол. наук: спец. 10.02.20.М., 2009. 20 с.
6. Кожевников В.М., Николаев П.А. [общ. ред.]. Литературный энциклопедический словарь. М., Советская энциклопедия, 1987. 752 с.

7. Лотман Ю.М. История культуры: движение в будущее. *Воспитание души*. Санкт-Петербург: «Искусство – СПб», 2005. 624 с.

8. Малаховская М.Л. Интертекстуальные связи в художественном тексте в сопоставительно-переводческом аспекте (на материале произведений К.С. Льюиса): автореф. дисс. на соискание учён. степени канд. филол. наук: спец. 10.02.20. С.-Пб., 2007. 20 с.

9. Мамаева А.Г. Лингвистическая природа и стилистические функции аллюзии: автореф. дисс. на соискание учён. степени канд. филол. наук. М., 1977. 19 с.

10. Нефьодова О.Д. Механізм та функції реалізації алюзії як інтертексту (на матеріалі повісті Дж. Селінджера “The Catcher in the Rye”). *Вісник Харківського національного ун-ту ім. В.Н. Каразіна. Серія «Романо-германська філологія. Методика викладання іноземних мов»* Харків: Видавництво ХНУ, 2015. Випуск 81. С. 29 – 35.

11. Самохвалов Н.И. История американской литературы. М.: Просвещение, 1971. Ч. II. 326 с.

12. Самохіна В.О. Діалектико-діалогічна сутність феномена інтертекстуальності як поліфонії текстів. *Вісник Харківського національного ун-ту ім. В.Н. Каразіна. Серія «Романо-германська філологія. Методика викладання іноземних мов»*. Харків: Видавництво ХНУ, 2015. Випуск 81. С. 21 – 28.

13. Cook Guy. *Discourse and Literature. Second impression*. Oxford: OUP, 1995. 286 pp.

14. The Wordsworth Dictionary of Cassical and Literary Allusion / Lass, Abraham H. and Kiremidjian, David and Goldstein, Ruth M. Wordsworth Editions Ltd., 1994. 240 pp.

Джерела ілюстративного матеріалу

15. Faulkner, William. *The Sound and the Fury*. New York: Vintage Books, 1961. 427 pp.

16. Shakespeare, William. *Two Tragedies. Hamlet. Macbeth*. М.: “Vyssaja Skola”, 1985. 247 pp.

Анотація

Сердюкова Л.І. Алюзія як маркер інтертекстуальності англійськомовного літературного дискурсу.

Стаття присвячена розгляду алюзії як елементу інтертекстуальності англійськомовного літературного тексту. Виокремлені стилістичні функції цього тропу. Запропонована інтерпретація алюзивного заголовку роману У. Фолкнера «Шум і лють».

Ключові слова: алюзія, інтертекстуальність, асоціативний зв'язок, рефлексія, прототекст.

Аннотация

Сердюкова Л.И. Аллюзия как маркер интертекстуальности английского литературного дискурса.

Статья посвящена рассмотрению аллюзии как элемента интертекстуальности английского литературного текста. Выделены стилистические функции тропа «аллюзия». Предложена интерпретация аллюзивного заглавия романа У. Фолкнера «Шум и ярость».

Ключевые слова: аллюзия, интертекстуальность, ассоциативная связь, рефлексия, прототекст.

Summary

Serdiukova L.I. Allusion as an element of intertextuality of English emotive literature discourse.

The article aims at considering allusion as an element of intertextuality in English emotive literature texts. Stylistic functions of the trope are singled out. An interpretation of the allusive title of the novel "The Sound and the Fury" by W. Faulkner is offered.

Key words: allusion, associative cohesion, reflections, proto-text.

УДК 81-112.2

Ситняк Роман Миколайович

кандидат філологічних наук

кандидат філологічних наук, доцент

Горлівський інститут іноземних мов

ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»

м. Бахмут. Україна

E-mail: [sytniakromannest@gmail.com](mailto:sytنيakromannest@gmail.com)

ПОРІВНЯЛЬНО-ІСТОРИЧНИЙ МЕТОД ЯК ОСНОВА ДІАХРОННОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВИ

Постановка проблеми. Акумулявання знань, отриманих у процесі розв'язання практичних завдань, зумовлює використання гіпотез, апробація яких спричинила розробку теорій, невіддільних від визначення методів аналізу досліджуваного матеріалу. Крім поняття наукового методу, наявні наукова проблема, висунення й розробка гіпотез, вибір предмета дослідження, вихідні пізнавальні завдання, які є елементами однієї специфічної системи. Завдяки методу в науці здійснюються цілеспрямовані пізнавальні дії [10, с. 68].

Актуальність теми полягає в тому, що питання методології дослідження історичної семасіології зберігають свою значущість і для сучасного мовознавства.

Метою статті є розкриття поглядів мовознавців минулого на використання порівняльно-історичного методу як основи діахронного дослідження мови та на потенційну наукову перспективність цього методу для подальших досліджень у цій галузі.

Завданнями для досягнення поставленої мети є: 1. Висвітлити погляди європейських дослідників мови на принцип історизму у дослідженні лексичного значень слів. 2. Розкрити перспективи порівняльно-історичного методу для дослідження семантичних змін.

Виклад основного матеріалу. Важливими здобутками мовознавства XIX ст. стали розробка і втілення в практику принципу історизму, що мало вирішальний вплив на розвиток порівняльно-історичного методу. Засновниками порівняльно-історичного методу вважаються Ф. Бопп, Я. Грімм, Р. Раск та О. Х. Востоков [16, с. 46; 15, с. 39].

В. І. Абаєв переконаний, що історія слів надає дослідникам змогу реконструювати історію суспільної людської свідомості від перших проблисків людської думки до нашого часу. Він вважає мову та свідомість одним цілим, незалежно від їх віку та соціального середовища. [1, с. 7].

В основі діяхронної семасіології як окремої галузі мовознавства лежить принцип історизму.

Підґрунтям діяхронних досліджень у мовознавстві ХІХ ст. стало висвітлення еволюції семантичних змін, пояснення її рушійної сили, хоча досить широко для цього використовувалися як допоміжні нелінгвістичні науки.

Діяхронна семасіологія вивчає лексичне значення слова, але, на відміну від синхронії, це значення вивчається не на певному часовому зрізі, а охоплює всі доступні етапи його еволюції.

Відповідно до загальної природи діяхронії завданнями діяхронної семасіології є простеження історичного становлення лексичного значення слова, дослідження причин семантичних змін, періоду їхньої тривалості й тенденцій семантичної еволюції.

Залучення до лексичних досліджень інших наук як допоміжних, – особливо, якщо за мету взято реконструкцію, – не в змозі обминути жоден учений. Утрата можливості безпосереднього контакту з історією суспільства робить вкрай необхідними пошуки різних інших шляхів, за допомогою яких ми дізнаємося про розвиток мови з погляду творця та носія цієї мови – народу. «Використання порівняльно-історичного методу для встановлення фактів дописемного історичного розвитку мови, – писав О. І. Смирницький, – наполегливо вимагає підтримки та доповнення мовних даних фактами історії, а саме – історії матеріальної культури» [18, с. 19].

Важливість історичного дослідження семантики у своїх працях докладно обґрунтовували М. Д. Андреев, В. І. Георгієв, Г. Якобсон, В. А. Глущенко [2; 9; 19; 12; 13].

О. О. Потебня наполягав, що ніщо у мові не може бути пояснене інакше, ніж за допомогою походження. Маючи певні спостереження та доведені факти, дослідник мови повинен рухатися все далі в минуле та знімати шар за шаром те, що накладалося на об'єкт вивчення упродовж тривалого часу, не перестрибуючи, якщо це можливо, через сходинки. Діставшись певного рівня, коли вже неможливо рухатися далі в обраній мові, учений мусив звертатися до інших мов, які мають більш давні пам'ятки. Так, дослідженням явищ однієї мови охоплюються інші мови, а історичний метод виявляється міцно пов'язаним із порівняльним. О. О. Потебня розглядав ідею порівняння усіх мов як велике відкриття. В основі цієї ідеї лежить, з одного боку, визнання індивідуальності кожної мови, а з іншого, – її зв'язок з іншими мовами у певній єдиній системі.

Беручи до уваги принцип історизму, О. О. Потебня наполягав на відокремленні мовного та позамовного змісту. Він виступав проти логіко – граматичного підходу до мови, за допомогою якого неможливо пояснити її явища: слова, речення та індивідуальні відмінності між різними мовами.

Учений був упевнений, що мовні одиниці не є тотожними логічним. Слово у процесі розвитку передує поняттю, але відрізняється від нього за своїм змістом [14, с. 219-220].

Одне з положень О. О. Потебні можна розглядати як основу механізму зміни лексичного значення слів. Видатний мовознавець стверджував, що неможливо створити щось із нічого. Будь-яке новоутворення у мові є лише переосмисленням вже наявного [там само, с. 253-257].

Відомий французький дослідник мови Ж. Вандрієс відзначав важливу роль етимології як засобу відстеження руху слів та їх значень у часі та просторі. Наукове дослідження неможливе без систематизації результатів, окреслення системи. Саме тому вчений наполягав на корисності та доцільності історичних досліджень семантики слів лише з метою отримати певні загальні закони цього процесу. Він уважав, що дослідження поодиноких випадків, навіть глибокі та продуктивні, є лише забавкою без систематичної класифікації. «Лінгвіст займається етимологією тільки заради того, щоб зібрати якомога більшу кількість схожих семантичних явищ та вивести з них закони розвитку значень слова» [7, с. 184].

В. В. Виноградов в основу історико-лексикологічних пошуків клав слово як фокус, у якому сходяться соціально-історичний досвід народу-носія мови, певний культурно-історичний зміст та його мовне відображення [4, с. 118].

Для реконструкції лексичного значення принципово важливим є порівняльно-історичний метод, який можна застосовувати під час вивчення як споріднених, так і неспоріднених мов. О. І. Смирницький розглядає його як специфічний науковий прийом (йдеться не про порівняльне вивчення мов взагалі): «...науковий прийом відновлення (реконструкції) не зафіксованих писемністю давніх фактів мови шляхом планомірного порівняння відповідних пізніших фактів двох або кількох конкретних мов, відомих з писемних пам'яток та безпосередньо живого використання в усному мовленні» [18, с. 4]. Таке трактування практично є визначенням етимологічного дослідження мови, без якого історична реконструкція є просто неможливою.

Найважливішою сферою використання порівняльно-історичного методу О. І. Смирницький вважає сферу «...того спільного в різних мовах, що ґрунтується не на запозиченні, не на схрещенні, а на їхній спорідненості» [там само, с. 7].

Відомий український мовознавець А. О. Белецький абсолютно справедливо відзначає, що, попри пошуки подібного в різних мовах, порівняльно-історичний метод може з успіхом використовуватись тоді, коли у досліджуваному мовному матеріалі є генетично пов'язані, але фонетично чи семантично різні слова та форми слів, які відносяться до різних ступенів розвитку однієї й тієї ж мови або до різних мов чи діалектів. «Встановлення давніх форм та давніх парадигм можливе лише за наявності певних порушень систем, звичайних для цього ступеня розвитку зіставляваних мов» [3, с. 26].

У процесі розгляду теоретичних основ семантичної реконструкції перед дослідниками постають проблеми, пов'язані з розвитком етимологічного аналізу як в історичному аспекті, так і на його сучасному етапі. Суть процедури етимологічного аналізу полягає у генетичному ототожненні основи аналізованого та твірного слова з основою іншого слова а також зіставлення одних структурних елементів слова (префікса, суфікса і т. д.) з історично відомими структурними елементами; реконструкція первинної форми слова відповідно до первинної мотивації і первинного значення.

Обов'язковим етапом етимологічного аналізу є відкидання історичних змін, пережитих словом. Основу етимологічної методики становить порівняльно-історичний метод дослідження різних одиниць мови, який спирається на закони фонетичних змін, а також закономірності та тенденції зміни одиниць морфологічного, словотвірного, синтаксичного та лексичного рівнів мови, що є предметом вивчення порівняльно-історичного мовознавства.

Слушною є думка О. А. Меркулової, що невід'ємна складова цього методу – порівняння аналізованого слова з потенційно спорідненими лексемами тієї ж мови або споріднених мов. Залежно від характеру історичних змін, пережитих словом, та від його співвідношення з потенційно спорідненими словами в окремих випадках етимологічного аналізу ключовим, вирішальним виявляється аналіз різних структурних елементів слова або його значення.

Так, для встановлення похідного зв'язку від *в'язати* (на праслов. рівні) досить знання фонетичних законів (чергування *e / o*, монофтонгізація дифтонгів *en>* рос. *'A, on>* рос. *У*, поява протетичного *в*). Але єдність слова як лексичної одиниці виявляється, зокрема, і у взаємозалежності структурних і семантичних змін. Тому етимологічний аналіз, як правило, не обмежується одним аспектом слова. Так, для встановлення спорідненості слів *початок* і *кінець* і їх спільної похідності необхідні знання не тільки згаданих вище фонетичних законів, але і розуміння діалектичного зв'язку понять початку і кінця, що підтверджується матеріалом спорідненої сербохорватської мови: *од кону до кону – з початку до кінця* [17, с. 38-39].

О. А. Меркулова у своїй статті «Семантичні закони і образ світу» розглядає проблему розробки нових методів етимологічного аналізу, які ґрунтуються не тільки на фонетичних законах, але й на семантиці слів. Вона говорить про відкриття семантичних законів шляхом аналізу лінгвістичних явищ через культурологічний аспект.

Вона переконана, що результати етимологічних досліджень зіграли дуже важливу роль у становленні порівняльно-історичного методу.

Найбільш важливим засобом зменшення гіпотетичності, підвищення надійності етимології, переконує Ж. Варбот, є підвищення системності в етимології. Задля досягнення цієї мети сучасна етимологія бере для аналізу цілі групи лексики, виділені за різними принципами (етимологічне гніздо, семантична група, лексико-граматична група) і розширює фон етимологізації

одного слова до розмірів морфо-семантичного поля, яке охоплює всі слова, що можуть бути за формою або значенням співвіднесені з аналізованим словом і можуть виявитися причиною його змін (синоніми, антоніми, омоніми, пароніми, слова, похідні від аналізованого, контекстуальне оточення).

Доречною видається думка Ж. Ж. Варбот, що, користуючись комплексним методом дослідження, етимологія не тільки спирається на дані порівняльно-історичної граматики, семантики, лексикології, а й збагачує всі галузі історичного мовознавства новими матеріалами, які підтверджують вже відомі закономірності та виявляють ще не вивчені явища в історії мови. Особливо велика роль етимології у виявленні рідкісних морфем, рідкісних змін одиниць різних рівнів мови [8, с. 645-646].

Незважаючи на велику кількість факторів, що впливають на існування різних народів, дослідження історії розвитку мови допомагають створенню достатньо повної загальної мовної картини. Діахронна семасіологія є однією з найважливіших наук, без якої такі дослідження не мали б наукового обґрунтування, достовірності, не були б повними і, як наслідок, не мали б лінгвістичної цінності.

Відновлення лексико-семантичної системи через встановлення етимологічно співвіднесених одне з одним слів різних окремих історичних індоєвропейських діалектів та співвіднесення такої системи з екстралінгвальною реальністю дає змогу побачити загальну картину життя давніх індоєвропейців – носіїв індоєвропейської прамови та давніх діалектних спільнот.

Діахронна семасіологія розкриває історію розвитку не окремих слів, а семантичних груп, лексичних кіл, до яких належали певні категорії мислення.

Пояснення семантичних змін стало одним з пріоритетних завдань із самого початку розвитку науки про лексичне значення.

У процесі вивчення принципів реконструкції лексичного значення слів методи дослідження повинні взяти за основу принцип історизму. Досягнення сучасного мовознавства необхідно співвіднести з досягненнями науки про мову минулого.

«У кожній науці, – пише Ю. А. Бельчиков, – є свої геніальні віхи, є свої фундаментальні основи, є, врешті, творці, які заклали ці основи. Звернення до праць, ідей таких учених завжди є корисним для науки. Воно допомагає новим поколінням дослідників більш глибоко зрозуміти логіку руху наукової думки, зберегти спадкоємність в її розвитку, більш чітко уявляти перспективи своїх новаторських пошуків [4, с. 92].

Дослідження мови є настільки багатограним, що поруч можуть існувати абсолютно різні погляди на самі принципи досліджень. Тих, хто вважає вкрай необхідним застосування порівняльно-історичного методу у поясненні переважної більшості мовних явищ, дещо шокують сміливі заяви про неважливість історії для мовних досліджень. Р. А. Будагов відзначав різкі виступи ортодоксальних структуралістів проти будь-якого посилання на

історію, проти будь-якого історичного тлумачення мовного явища, через що вони завжди були змушені замикаати будь-яку систему, будь-яку структуру власними кордонами, і це робило дослідження дещо штучними.

Р. О. Будагов писав, що вже Е. Сепір уважав історичне тлумачення мови забобоном, який в середині ХІХ ст. просочився в соціальні науки. Р. О. Будагов додавав, що Н. Хомський та його послідовники ще рішучіше налаштовані проти історії та історичних інтерпретацій; на їхнє переконання, історія мови нічого пояснити не в змозі [6, с. 7].

Однією з досить поширених проблем, які заважають оцінюванню смислових значень, Е. Бенвеніст вважає проблему перекладу. Лінгвіст, писав він, завжди має схильність несвідомо керуватися категоріями своєї рідної мови. На сучасному етапі досліджень, пов'язаних із реконструкцією, ця думка також є досить актуальною. Б. К. Гігінешвілі у статті «До проблеми достовірності реконструкції», розмірковуючи про наявний суб'єктивний характер складнощів дослідження, відзначав залежність реконструкції від того, хто її здійснює. «Однак реальність, яка залежна від інтерпретатора, вже не є реальністю, і, оскільки методика порівняльно-історичних досліджень не зазнала якихось серйозних змін, доводиться визнати, що, мабуть, не всі дослідники застосовували її досконало. Такий висновок підтримується ще й тим незаперечним фактом, що на одному і тому ж рівні розвитку мовознавства трапляється взаємовиключні або дуже різні реконструкції» [11, с. 66].

Такі проблеми є навіть у випадках, коли реконструкція ніколи не підлягала сумніву. Як приклад Е. Бенвеніст подає індоєвропейський корінь **dhē-*, який за елементарними даними порівняльно-історичної граматики може мати одночасно значення «класти» та «робити». Але у класифікації понять французької *poser* – «класти», *placer* – «розміщувати», *mettre* – «класти, ставити», *loger* – «помістити, вселяти» та ін., тоді, як *faire* – «робити» входить до ряду *accomplir* – «здійснювати», *construire* – «будувати», *fabriquer* – «виробляти», *opérer* – «діяти» та ін. Ці два ряди не перетинаються. Насправді, переконує він, причини потрібно шукати в більш точному описі використань. Навіть там, де застосовуємо переклад «класти», умови використання свідчать, що «класти» має значення «класти, щось, що буде існувати тривалий час, що залишиться там надовго»: гр. *θεμελίαια* «фундамент» – «закласти фундамент», при цьому *βωμον* «вівтар» – «ставити вівтар». Саме тому це дієслово може мати значення «затвердити в існуванні, заснувати, створити».

Конструкція з **dhē-*, продовжує Е. Бенвеніст, предикативна, що й створює умови для звичайного значення «робити» як у тих мовах, у яких це дієслово має ще значення «класти», так і в тих, у яких, (як у латині), де воно має тільки значення «робити»: *βασιλέα τινα θείναι* – це буквально *aliquem regem facere* – «робити когось царем». Головне у цьому процесі, вказує Е. Бенвеніст, – визначити принцип. Головне побачити, що: 1) різниця між «класти» та «робити» у тій, доволі різко окресленій формі, у якій воно постає перед нами, не відповідає індоєвропейській реальності; 2) сама конструкція з

**dhē-* – суттєва складова використання та значення; 3) поняття «робити», оскільки воно виражається через **dhē-*, зумовлене особливими зв'язками і лише вони надають нам змогу точно його описати, тому що точний опис можливий лише в термінах самої цієї мови [5, с. 333-334].

Звісно, теорії, навіть ті, які на перший погляд видаються протилежними до загальноприйнятих, мають право на існування. У процесі дослідження вони можуть стати основою для наукового обґрунтування та доповнення вже визнаних, змінюючи та навіть зміцнюючи їхні позиції. Тільки за наявності інших думок можливо зрозуміти роль того, до чого дослідник докладає своїх зусиль.

Ідея історичного порівняння споріднених мов стала фундаментальною для науковців багатьох наступних поколінь завдяки поєднанню надбань історичного та порівняльного мовознавства (О. О. Потебня). Учення О. О. Потебні про внутрішню форму слова, відтворення уявлення, образу, розробка фундатором Харківської школи історичного аспекту семантики є одним з головних перспективних надбань семасіології ХІХ ст.

Перспективи подальших розвідок. Отже, лінгвоісторіографічне висвітлення питань діахронної семасіології є надзвичайно актуальним та перспективним. Необхідне комплексне лінгвоісторіографічне дослідження, у якому мають бути проаналізовані загальні та окремі напрями історичного розвитку лексичного значення слів.

Література

1. Абаев В. И. Избранные труды. Владикавказ : Ир., 1995. Т. 2. 724 с.
2. Андреев Н. Д. Раннеиндоевропейский праязык. Л. : Наука, 1986. 327 с.
3. Белецкий А. А. Задачи дальнейшего сравнительно-исторического изучения языков. *Вопросы языкознания*. 1955. № 2. С. 3-27.
4. Бельчиков Ю. А. Виктор Владимирович Виноградов. *Отечественные Лингвисты XX века* : сб. ст. / редкол. : Ф. М. Березин и др. М. : ИНИОН РАН, 2002. Ч. 1. 295 с.
5. Бенвенист Э. Общая лингвистика. М. : Прогресс, 1974. 447 с.
6. Будагов Р. А. Система и антисистема в науке о языке. *Вопросы языкознания*. 1978. № 4. С. 3-17.
7. Вандриес Ж. Язык. Лингвистическое введение в историю. М. : Соцэкгиз, 1937. 410 с.
8. Варбот Ж. Ж. Этимология. *Русский язык. Энциклопедия*. [2-е изд.]. М. : Дрофа, 1997. 721 с.
9. Георгиев В. И. Исследования по сравнительно-историческому языкознанию: родственные отношения индоевропейских языков. М. Изд-во иностр. лит., 1958. 318 с.
10. Герасимов И. Г. Структура научного исследования и философский анализ познавательной деятельности в науке. М : Мысль, 1985. 215 с.
11. Гигинейшвили Б. К. К проблеме достоверности реконструкции.

Вопросы языкознания. 1985. № 2. С. 65-70.

12. Глущенко В. А., І. М. Рябініна. Лексичні запозичення як джерело вивчення історії мови у російській та українській компаративістиці 10-х – 20-х рр. ХХ ст. *Актуальні проблеми іноземної філології: лінгвістика та літературознавство* : міжвуз. зб. наук. статей / відп. ред. В. А. Зарва. – Донецьк, 2009. Вип. ІV. С. 215-223.

13. Глущенко В. А. Слово: культура и история. Славянск : Маторін Б. І., 2010. 52 с.

14. Зубкова Л. Г. Общая теория языка в развитии. М. : Изд-во РУДН, 2003. 472 с.

15. Кондрашов Н. А. История лингвистических учений : учеб. пособие [для студ. пед. ин-тов]. М. : Просвещение, 1979. 224 с.

16. Лоя Я. В. История лингвистических учений. М. : Высш. шк., 1968. 308 с.

17. Меркулова О. А. Семантические законы и образ мира. *Вестн. Воронеж. гос. ун-та. Сер. Лингвистика и межкультурная коммуникация*. – 2008. № 3. С. 39-43.

18. Смирницкий А. И. К вопросу о сравнительно-историческом методе / А. И. Смирницкий // *Вопросы языкознания*. – 1952. – №4. – С. 3-19.

19. Якобсон Г. Этимология и семантика на примере нескольких древнерусских слов. *Этимология 1964*. М. : Наука, 1965. С. 13-26.

Анотація

Ситняк Р. М. Порівняльно-історичний метод як основа діахронного дослідження мови.

У статті надано погляди європейських дослідників мови ХІХ – ХХ ст. на важливість порівняльно-історичного методу для реконструкції лексичного значення слів. Висвітлені певні шляхи зменшення гіпотетичності результатів. Розглянуто погляди мовознавців на проблему оцінювання лексичного значення у діахронному дослідженні.

Ключові слова: діахронна семасіологія, реконструкція, синхронія, порівняльно-історичний метод, лексичне значення.

Аннотация

Ситняк Р. М. Сравнительно-исторический метод как основа диахронического исследования языка.

В статье рассмотрены взгляды европейских исследователей языка ХІХ - ХХ вв. о важности сравнительно-исторического метода для реконструкции лексического значения слов. Освещены определенные пути уменьшения гипотетичности результатов. Рассмотрены взгляды известных лингвистов на проблему оценки лексического значения в диахроническом исследовании.

Ключевые слова: диахроническая семасиология, реконструкция, синхрония, сравнительно-исторический метод, лексическое значение.

Summary

Sytniak R. M. Comparative-historical method as a basis for diachronic studies of the language.

The article deals with the views of European language researchers of the 19th - 20th centuries. The importance of the comparative-historical method for the reconstruction of the lexical meaning of words is researched. Some ways of reducing the hypothetical results are highlighted. The views of well-known linguists on the problem of estimating lexical meaning in diachronic research are considered.

Keywords: diachronic semasiology, reconstruction, synchrony, comparative-historical method, lexical meaning.

УДК 81'373.612.2

Старченко Олена Анатоліївна

кандидат філологічних наук, доцент

Горлівський інститут іноземних мов

ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»

м. Бахмут, Україна

E-mail: helenstarchenko@gmail.com

ЗАПОЗИЧЕННЯ В ТЕРМІНОЛОГІЇ ВИБОРЧОГО ПРОЦЕСУ Й ВИБОРЧИХ ПРОЦЕДУР АНГЛІЙСЬКОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ МОВ

Актуальність обраної теми визначається як загальною спрямованістю сучасних термінологічних досліджень в українському мовознавстві на вивчення термінологій окремих мов, так і недостатньою вивченістю термінології виборчого процесу й виборчих процедур (ТЛВП) в англійській та українській мовах зокрема. Окремі референції до аналізованого нами лексичного масиву мали місце в роботах Ю. А. Зацного, Т. Б. Крючкової, Ю. В. Шувалової [5; 6; 11] та інших учених у процесі дослідження політичного номінативного простору вказаних мов взагалі та у вивченні особливостей їхньої політичної фразеології зокрема, однак номінативний простір, що вербалізує логіко-поняттєвий апарат виборчого права, тобто ТЛВП, ще не виступав самостійним **об'єктом** всебічного та системного аналізу, що саме і визначає **новизну** нашого дослідження.

Мета нашого дослідження полягає у вивченні ролі запозичення в утворенні термінологічних одиниць ТЛВП в українській та англійській мовах; поставлена мета передбачає розв'язання таких **завдань**: 1) встановлення причин появи запозичень в ТЛВП обох мов, 2) визначення типів запозичень в ТЛВП АМ та УМ відповідно до характеру запозиченого матеріалу, 3) з'ясування ступеня продуктивності запозичення як способу терміноутворення в англійській та українській мовах.

Науковці стверджують, що особливим типом термінологічної номінації, за якої в актах терміноутворення використовуються морфемні, семантичні, лексичні та синтаксичні ресурси іншої мови, є запозичення.

Традиційно під запозиченням розуміють як елемент чужої мови (слово, морфему, синтаксичну конструкцію тощо), перенесений з однієї мови в іншу внаслідок мовних контактів, так і сам процес переходу елементів однієї мови в іншу [8, с. 158].

Продуктивність запозичення в процесі терміноутворення зумовлюється тим фактом, що запозичений термін позбавлений асоціацій та конотацій, неминуче пов'язаних з автохтонними термінологічними одиницями, а отже,

наближається до вимог однозначності та стилістичної нейтральності, якими має характеризуватися ідеальний термін.

З'ясовуючи причини появи запозичень у тій чи іншій мові, мовознавці, серед яких Н. С. Валгіна, С. В. Гриньов, Т. А. Журавльова, Л. П. Крисін та інші, наголошують на визначальній ролі в цьому екстралінгвістичних та власне лінгвістичних чинників [1; 3; 4; 7 та ін.]. До перших С. В. Гриньов, наприклад, відносить такі: 1) культурний вплив одного народу на інший; 2) наявність усних та письмових контактів країн із різними мовами; 3) підвищення інтересу до вивчення тієї чи іншої мови; 4) авторитетність мови-джерела (що іноді зумовлює запозичення багатьма мовами з однієї та до появи інтернаціоналізмів; 5) історично обумовлене захоплення певних соціальних верств культурою чужої країни та 6) умови мовної культури соціальних верств, що запозичують нове слово [3, с. 112]. Серед власне лінгвістичних чинників С. В. Гриньов виокремлює такі, як: 1) відсутність у рідній мові еквівалентного слова для позначення нового предмета або поняття...; 2) тенденція до використання одного запозиченого слова замість описового звороту; 3) прагнення до підвищення та збереження комунікативної чіткості лексичних одиниць, яке виражається в усуненні полісемії або омонімії в мові-реципієнті; 4) потреба в деталізації відповідного значення, розмежування деяких відтінків змісту на основі віднесення їх до різних слів...; 5) тенденція до експресивності, яка зумовлює появу іншомовних стилістичних синонімів; 6) відсутність можливості утворення дериватів від наявного слова рідної мови, у той час як у запозичених синонімів вони можливі; 7) накопичення в мові-реципієнті однотипних слів, у яких стає можливим виділення одного з подібних елементів: таким чином відбувається запозичення морфем та словотвірних елементів [3, с. 112].

Поділяючи думку С. В. Гриньова, вважаємо, що вказані причини появи запозичень у мові є актуальними й для досліджуваної термінології.

Слід зауважити, що дослідження запозичень ґрунтуються в основному на характері запозиченого матеріалу. Заслуговує на увагу в цьому зв'язку, на нашу думку, типологія запозичень у термінології, запропонована Д. С. Лотте. Термінознавець виокремлює такі типи запозичень: 1) оригінальні запозичення – буквральні запозичення та трансформовані (до перших належать слова, перенесені в певну мову з іншої мови в тому вигляді (у тій формі), у якому вони існують у мові-донорі на момент запозичення; другі передбачають наявність творчого моменту, акту створення фактично нової лексичної одиниці, що виявляється в зміні кореня внаслідок свідомого осмислення або аналогії, зміни афіксів, відкидання, додавання або зміни флексій тощо); 2) терміни, що складаються із запозичуваних або вже запозичених елементів (з іншомовних терміноелементів); 3) перекладні запозичення або кальки; 4) запозичення морфологічних і синтаксичних форм та 5) змішані запозичення або терміни-гібриди – оригінальні та перекладні запозичення в термінологічному словосполученні [9, с. 10–14].

Аналіз термінології виборчого процесу й виборчих процедур (ТЛВП) англійської (АМ) та української (УМ) мов з метою вивчення в них запозичень унаочнює суттєву кількісну та якісну відмінність запозичених ТО в досліджуваних мовах. Пояснюється це, перш за все, принциповою відмінністю між досліджуваними мовами під кутом зору їхньої значущості та впливовості на мовній мапі світу. Загальновідомим є факт, що англійська мова на сьогодні є головним донором епохи, через що навіть має назву «сучасної латини» [1, с. 116]. Її вплив на інші мови світу є вагомим, проте взаємодія з іншими мовами нагадує в основному односпрямований процес, бо запозичення в англійську мову значно поступаються кількісно запозиченням із неї.

Вивчення корпусу запозичень ТЛВП АМ підтверджує той факт, що на сучасному етапі розвитку англійської мови матеріального запозичення термінів до досліджуваної термінології з термінологій-корелятив інших мов не відбувається, що пояснюється високим рівнем розвитку досліджуваної термінології в АМ завдяки наявності двох варіантів мови (британського та американського), які, відбиваючи різні політичні формації, доповнюють один одного.

Слід зауважити, що всі виявлені нами оригінальні (матеріальні) запозичення у ТЛВП АМ належать до спільного термінофонду АМ (тобто наявні в британському й американському національних варіантах) і увійшли до неї переважно з латинської мови, напр.: *elect* «обирати» (у період староанглійської мови < лат. *electus*, дієприкметника минулого часу *eligere* «to select»), *vote* «голос» (у період староанглійської мови < лат. *votum* «vow, wish»), *congress* «конгрес» (< лат. *congressus* < лат. *congređi* «to come together»), *candidate* «кандидат» (< лат. *candidatus* < лат. *candidatus* «clothed in white» < лат. *candidus* «white»), *referendum* «референдум» (< лат. середній рід *referendus*, герундив *referre* «to refer») тощо; деякі з латинських запозичень увійшли до АМ за посередництва старофранцузької мови, напр.: *constituent* «виборець» (< франц. *constituant*, < старофранц. дієприкметника теперішнього часу *constituer* «to constitute» < лат. *constituere*), *mandate* «мандат» (< старофранц. *mandate* < лат. *mandatum* < *mandatus*, дієприкметника минулого часу *mandare* «to entrust»), *parliament* «парламент» (< середньоангл. «a meeting about national concerns» < старофранц. *parlement* < *parler* «to talk») та за посередництва англо-норманської мови, напр.: *suffrage* «активне виборче право» (< середньоангл. < англо-норм. < середньовічн. лат. *suffragium* < лат. «vote, political support» < *suffragari* «to support with one's vote»), *mayor* «мер» (< середньоангл. *maire* < англо-норм. < лат. *major* «greater»), *president* «президент» (< середньоангл. < англо-норм. < лат. *praesident-*, *praesidens* < дієприкметника теперішнього часу *praesidēre*), *senator* «сенатор» (< середньоангл. *senatour* < англо-норм. *senator* < лат. *senator* < *senatus*) тощо.

Унаслідок тривалої історичної взаємодії мов, зростання ролі культурних, політичних та економічних зв'язків між народами деякі з цих латинських запозичень набули статусу інтернаціоналізмів – слів, що наявні в багатьох мовах з однаковим значенням, проте оформлені за

закономірностями цих мов [10, с. 207]. Серед інтернаціоналізмів досліджуваної термінології можна вказати такі: *party* «партія», *vote* «вотум», *president* «президент», *plebiscite* «плебісцит», *referendum* «референдум», *parliament* «парламент», *senator* «сенатор», *mandate* «мандат» тощо.

Спостереження над корпусом запозичень у ТЛВП АМ засвідчують той факт, що, за винятком кількох ТО, наприклад термінів *plebiscite* «плебісцит» та *referendum* «референдум», більшість запозичень настільки асимілювалися в англійській мові та зазнали такого ступеня пристосування до її системи, що їхнє іншомовне походження не усвідомлюється носіями цієї мови. І це цілком природно, адже ці запозичення отримали своє місце в синтагматиці та парадигматиці мови, беруть активну участь у процесах термінотворення, часто стаючи вершинами словотвірних або синтаксичних терміногнізд, розвивають полісемію, вступають у синонімічні та антонімічні відношення тощо.

Окрім указаних матеріальних запозичень, у ТЛВП АМ можна виокремити гібридні термінологічні номінації, що складаються із запозичених терміноелементів, які сприймаються як такі й до яких переважно належать основи грецького або латинського походження, напр.: *super-*, *mega-*, *pseudo-*, *quasi-* тощо, типові для наукового мовлення загалом, та основ власне англійського походження або запозичених основ, які настільки адаптувалися в мові, що сприймаються як власні, напр.: *mega-party* «мегапартія», *pseudo-vote* «псевдоголосування», *Super Tuesday* «супервівторок», *quasi-election* «квазівибори» тощо.

Використання терміноелементів латинського та давньогрецького походження при творенні ТО ТЛВП АМ у черговий раз підтверджує думку про те, що семантика терміноелементів, запозичених із класичних мов, реалізується в сучасних мовах немов у «законсервованому» вигляді, адже позбавлені природних умов розвитку греко-латинські мовні елементи стандартизуються та моносемуються, що є дуже важливим для термінології. Більше того, терміноелементи класичних мов не обмежують свої словотвірчі можливості та сполучаються з різними частинами мови для творення нових слів.

Вивчення запозичень у ТЛВП УМ унаочнює іншу ситуацію, протилежну вищесказаному.

Кінець ХХ століття позначився розпадом Радянського Союзу, а отже, руйнуванням більшості перешкод на шляху спілкування із західним світом та створенням сприятливих умов для розвитку міжнародних зв'язків. Зміна політичних, ідеологічних та економічних орієнтирів змусила нове українське суспільство стати більш відкритим та прихильним до ділових і комунікативних контактів із носіями інших мов. Особливістю «мовного смаку епохи» стала поява значної кількості іншомовних слів [1, с. 108], зокрема інтернаціоналізмів, що з'явилися внаслідок запозичення нових понять, реалій тощо разом із наявними в мові-донорі найменуваннями за відсутності адекватних найменувань в українській мові. Джерелом більшості з цих запозичень та посередником у міжмовних контактах стала англійська мова. На сьогодні англійська мова та інтернаціональна лексика є тим мовним

кодом, без якого неминучий міжнародний обмін інформацією був би значною мірою утрудненим [1].

Широке вживання іншомовних слів і запозичень, притаманне більшості термінологій української мови, характеризує й досліджувану ТЛВП УМ. До корпусу іншомовної лексики в досліджуваній термінології УМ входять оригінальні або матеріальні запозичення, терміни-гібриди та кальки.

Перші представлені іншомовними словами різного ступеня засвоєння. Є серед них терміни, які зазнали такого рівня адаптації в мові-реципієнті внаслідок фонетичного та граматичного засвоєння, включення в систему граматичних форм, стабілізації значення, регулярності вживання в мовленні та розвитку словотвірної активності, що їхнє іншомовне походження не відчувається носіями української мови, напр.: *партія, депутат, кандидат, партійна машина* тощо.

Низка запозичень (в основному це інтернаціоналізми) посідає проміжне положення між повністю засвоєними запозиченнями та незасвоєними іншомовними словами. Це такі загальноживані терміни, як *мандат* (лат.), *електорат, мер* (лат.), *вотум* (лат.), *референдум* (лат.) тощо.

Деякі запозичення навіть після передачі фонетичними та графічними засобами української мови, співвіднесення з її граматичними класами та категоріями зберігають сліди свого іншомовного походження у вигляді фонетичних, граматичних, орфографічних та семантичних особливостей, що є чужинними для УМ, а отже, сприймаються як не зовсім звичні для української мовної свідомості. Прикладами таких запозичень можуть бути як буквальні: *каденція* (лат.), *плебіцит* (лат.), *екзіт-пол, джеримендеринг (джеррімендерінг), праймеріз, кокес (кокус) (лат.), конвент* (лат.) тощо, так і трансформовані запозичення: *мажоритарна партія, плюральна система* (лат.), *імперативний мандат* (лат.), *номінаційний конвент* (лат.), *електоральна кампанія, поліномінальний* (грец., лат.), *плюриномінальний* (лат.), *партія-спойлер* тощо.

Терміни *джеримендеринг (джеррімендерінг), праймеріз, кокес (кокус)* у ТЛВП УМ можна б було також певною мірою вважати екзотизмами, бо вони називають поняття політичного ладу іншої країни й не характеризують реалії політичного життя українців. Утім, ТЛВП УМ (як будь-яка термінологія на відміну від загальноживаної мови) має забезпечувати вербалізацію усього всесвітнього логіко-поняттєвого апарату виборчих процедур, особливо в умовах глобальної економічної, політичної та культурної інтеграції й уніфікації, отже, вживання терміна *екзотизми* стосовно термінологічної лексики є, на наш погляд, недоречним. Більше того, ми поділяємо думку Л. П. Крисіна, який зауважує, що для того, щоб вважати той чи інший термін запозиченим певною термінологічною системою, достатньо його регулярного вживання в певній спеціальній галузі, у певному термінологічному полі [7, с. 50].

Слід зауважити, що спроби передачі іншомовних слів графічними та фонетичними засобами української мови за допомогою транскрипції або транслітерації іноді зумовлюють появу декількох графічних варіантів запозиченого терміна; наприклад, наведені вище *джеримендеринг*

(джеррімендерінг), праймеріз (праймеріс), абсентеїзм (абсентизм), кокес (кокус). На нашу думку, більше шансів на закріплення в українській мові має той варіант, який відповідає законам її фонетики та орфографії.

Окрім моно- та полілексемних термінів, що є цілісними матеріальними запозиченнями, у ТЛВП УМ виявлена велика кількість термінів-гібридів (переважно термінологічних словосполучень), утворених поєднанням іншомовного компонента із власномовним або добре засвоєним іншомовним компонентом. Іншомовний компонент може при цьому виконувати функцію як залежного, так і головного компонента ТС. Прикладами термінів-гібридів із іншомовним компонентом у функції залежного компонента ТС можуть бути такі ТО: *вибори президента, муніципальні вибори, потенційний виборець, резервне місце, альтернативні вибори, інтерактивне голосування, кумулятивне голосування, уніомінальний округ, електоральне поле* тощо; прикладами термінів-гібридів із іншомовним компонентом у функції головного компонента ТС можуть бути такі ТО: *виборча кампанія, виборчий бюлетень, імплементація результатів виборів, реєстр виборців, маніпуляція голосами, лівий електорат, передвиборчий маніфест* «письмове звертання політичної партії, яке має програмний характер, під час проведення передвиборчої кампанії», *виборча стратегія* «стратегія проведення передвиборчої кампанії, яка передбачає три елементи: рекламу своєї політичної програми, оборону від нападів конкурентів, розвінчання недоліків конкурентів» тощо.

Поза матеріальними запозиченнями слід виділяти ТО, утворені внаслідок буквального перекладу відповідних іншомовних термінів, тобто терміни-кальки. У лінгвістиці вичленовують словотвірні, семантичні, словотвірно-синтаксичні, синтаксичні та фразеологічні кальки [Селіванова 2010, с. 219]. Як підтверджує аналіз досліджуваної термінології, для ТЛВП УМ притаманними є словотвірні, синтаксичні та семантичні кальки.

Під словотвірним калькуванням розуміємо поморфемний переклад іншомовного терміна автохтонними елементами української мови або засвоєними запозиченнями, напр.: *багатомандатний* (< *multi-seat*), *двопартійний* (< *two-party*), *багатоокружний* (< *multi-district*) тощо; до семантичного калькування відносимо випадки ускладнення семантичної структури автохтонного або засвоєного запозиченого терміна під впливом іншомовної ТО, напр.: *кампанія* (у значенні «виборча кампанія»), *конференція* (у значенні «з'їзд партії з висування кандидатів на виборні посади») тощо; результатом синтаксичного калькування вважаємо появу ТС в українській мові, що є перекладом кожного компонента відповідного іншомовного полілексемного терміна, напр.: *дідивський пункт* (< *grandfather clause*), *тверді гроші* (< *hard money*), *сумнівний штат* (< *doubtful state*), *хиткий виборець* (< *floating voter*), *переможець одержує все* (< *winner takes all*), *одна людина – один голос* (< *one man – one vote*), *кампанія від дверей до дверей* (< *door-to-door campaign*), *абсолютна більшість* (< *absolute majority*), *відкрите голосування* (< *open vote*) тощо.

Виявляються у ТЛВП УМ і випадки часткового калькування іншомовних ТО, коли одна з частин терміна калькується, а інша входить до

мови-реципієнта у вигляді матеріального запозичення. Такі новотвори називаються напівкальками. Прикладами напівкальок можуть бути *виборча квота* (< *electoral quota*), *кумулятивне голосування* (< *cumulative vote*), *електоральна поведінка* (< *electoral behaviour*) тощо.

У більшості випадків відрізнити терміни-гібриди від напівкальок не видається можливим, як неможливим є й визначення точної кількості ТО, утворених калькуванням. Як зауважує Л. П. Крисін та інші науковці, [7], процес виявлення та ідентифікації кальок ускладнюється невизначеністю критеріїв, за якими те чи інше слово або словосполучення слід визнавати результатом іншомовного впливу, а не продуктом процесів, що відбуваються в мові за її закономірностями розвитку. Визначення того, чи термін є калькою, напівкалькою, терміном-гібридом або продуктом розвитку української мови, здебільшого має суб'єктивний характер.

Слід відзначити, що проблема розмежування кальок та ТО, утворених на власне мовному ґрунті за закономірностями розвитку української мови, є не єдиною проблемою визначення походження терміна.

Процеси інтернаціоналізації лексики різних мов на сьогодні сягають того рівня, коли деякі слова, а також кореневі та афіксальні морфеми сприймаються спільними для різних мовних систем. У зв'язку з цим дослідники зазнають труднощів у разі необхідності кваліфікувати той чи інший термін або як запозичення, або як словотвірний дериват.

Так, наприклад, немає однозначного розв'язання питання стосовно визначення походження термінів *квазіпартія*, *мегаблок*, *псевдоголосування* та ряду подібних. Відрізнити своє від чужого, на думку В. Г. Гака, часом надзвичайно важко, бо латинські та грецькі корені й морфеми стали джерелом формування термінологій усіх європейських мов. За зовнішньою формою не завжди можна встановити, чи термін був запозичений, чи самостійно створений із використанням греко-латинських елементів у певній мові. Для цього треба знати історію речей [2, с. 53–54].

Допомогти відтворити історію виникнення терміна можуть певним чином особливості його семантики. Так, Л. П. Крисін наводить як приклад термін *кандидатура*. Науковець зауважує, що термін *кандидатура* можна чітко розчленувати на іменну основу *кандидат-* та суфіксальний елемент *-ур-*. Проте морфемне членування цього слова не свідчить про те, що воно було створене на ґрунті російської мови, бо суфікс *-ур-*, що виокремлюється в цьому іменнику, має значення особи, а це зовсім не властиве його омонімові *-ур-*, за допомогою якого утворені слова різної семантики – типу *адвокатура*, *рецептура*, *докторантура*, *редактура* тощо: серед них немає жодного терміна зі значенням особи [7, с. 71].

Отже, у багатьох випадках, розв'язуючи питання статусу того чи іншого терміна: чи є він результатом словотворчих процесів в українській мові, чи ж є цілком запозиченим із якоїсь іншої мови, ми можемо робити лише ймовірнісні, а не категоричні припущення. Ураховуючи сукупність мовних та екстралінгвістичних даних, можна вести мову лише про те, що той чи інший термін «є скоріш за все запозиченим або, навпаки, скоріш за все утвореним на власне мовному ґрунті» [7, с. 71].

У цілому, підводячи **підсумки** нашого дослідження, роль запозичення та калькування іншомовних ТО в процесі формування української ТЛВП можна, на нашу думку, визнати позитивною. Запозичені терміни є об'єктивним фактором еволюції будь-якої термінології, бо задовольняють потреби в номінуванні нових реалій, понять, явищ та речей; будучи позбавленими асоціацій та конотацій, притаманних словам рідної мови, вони сприяють розмежуванню та спеціалізації понять, усуненню полісемії тощо. Однак не можна ігнорувати той факт, що іноді запозичення або використання іншомовних термінів зумовлюються факторами та причинами суб'єктивного, соціо-психологічного характеру – іншомовні терміни сприймаються як більш модні, сучасні, «вчені» та соціально престижні. Недоцільне вживання іншомовних термінів зумовлює порушення балансу між автохтонними та запозиченими елементами і призводить до денаціоналізації терміносистем, а отже, існує реальна необхідність проведення відповідної роботи з корекції, стандартизації та унормування іншомовних термінів з боку термінознавців та фахівців.

Перспективу для подальших наукових розвідок вбачаємо у вивченні та зіставленні комунікативно-прагматичних характеристик термінологічних одиниць, утворених внаслідок оригінального запозичення, та термінологічних одиниць, утворених внаслідок поєднання автохтонних та іншомовних елементів.

Література

1. Валгина Н. С. Активные процессы в современном русском языке. М. : Логос, 2001. 304 с.
2. Гак В. Г. Сопоставительная лексикология : на материале французского и русского языков. М. : Международные отношения, 1977. 264 с.
3. Гринев С. В. Терминологические заимствования (краткий обзор современного состояния вопроса). *Вопросы заимствования и упорядочения иноязычных терминов и терминологических элементов*. М. : Наука, 1982. 149 с.
4. Журавлева Т. А. Особенности терминологической номинации. Донецк : АООТ Торговый дом «Донбасс», 1998. 252 с.
5. Зацний Ю. А. Развитие словарного состава английской лексики в 80-90-е годы XX столетия : дис. ... д-ра филол. наук : 10.02.04. Запоріжжя, 1999. 403 с.
6. Крючкова Т. Б. Особенности формирования и развития общественно-политической лексики и терминологии. М. : Наука, 1989. 151 с.
7. Крысин Л. П. Русское слово, свое и чужое. Исследования по современному русскому языку и социолингвистике. М. : Языки славянской культуры, 2004. 888 с.
8. Лингвистический энциклопедический словарь / [под ред. В. Н. Ярцева]. М. : Советская Энциклопедия, 1990. 685 с.
9. Лотте Д. С. Вопросы заимствования и упорядочения иноязычных терминов и терминологических элементов. М. : Наука, 1982. 149 с.
10. Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія. Полтава : Довкілля, 2010. 844 с.

11. Шувалова Ю. В. Политическая фразеология в функционально-стилистическом аспекте. *Английская фразеология в функциональном аспекте* : сб. научных трудов. Вып. 336. М. : АН СССР, 1989. С. 133–138.

Анотація

Старченко О.А. Запозичення в термінології виборчого процесу й виборчих процедур англійської та української мов. У статті розглядаються механізми поповнення термінології виборчого процесу й виборчих процедур англійської та української мов за рахунок запозичень різних типів, з'ясовується роль автохтонних та іншомовних елементів, у тому числі латинського та грецького походження, в утворенні термінологічних одиниць досліджуваної термінології в англійській та українській мовах.

Ключові слова: запозичення, інтернаціоналізм, оригінальні запозичення, терміни-гібриди, терміни кальки.

Аннотация

Старченко Е.А. Заимствование в терминологии избирательного процесса и избирательных процедур английского и украинского языков. В статье рассматриваются механизмы пополнения терминологии избирательного процесса и избирательных процедур английского и украинского языков за счет заимствований разных типов, выясняется роль автохтонных и иноязычных элементов, в том числе латинского и греческого происхождения, в образовании терминологических единиц исследуемой терминологии в английском и украинском языках.

Ключевые слова: заимствование, интернационализм, оригинальные заимствования, термины-гибриды, термины-кальки.

Summary

Starchenko O.A. Linguistic borrowings in the terminology of electoral process and electoral procedures. The article covers the mechanisms of enriching the terminology of electoral process and procedures of the English and Ukrainian languages due to linguistic borrowings of different types and nature; the article is an attempt to determine the role of autochthonic and alien elements, including those of Latin and Greek origin, in formation of terminological units of the terminology under analysis in the English and Ukrainian languages.

Keywords: borrowing, internationalism, original borrowings, hybrid-terms, calque-terms.

УДК 811.111: 81'42

Суховецька Людмила Валентинівна

кандидат філол. наук, ст. викладач,

Горлівський інститут іноземних мов

ДВНЗ “Донбаський державний педагогічний університет”

м. Бахмут. Україна

E-mail: suhlv1974@gmail.com

СКЛАДНОПДРЯДНА КОНСТРУКЦІЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ РЕАЛІЗАЦІЇ СПОНУКАЛЬНОЇ ІНТЕНЦІЇ АНГЛІЙСЬКОМОВНОГО ЕЛЕКТОРАТУ

Постановка проблеми. Термін «інтенція» є одним із ключових понять у дослідженнях комунікативних явищ будь-якого рівня, включно з дискурсом. Під семантикою дискурсу розуміють сукупність інтенцій і пропозиційних настанов у спілкуванні, а під прагматикою – засоби вираження відповідних інтенцій й настанов [5, с.17]. Мовленнєва інтенція

постає смислоформувальною основою будь-якого висловлювання, тому саме вона визначає зміст комунікативного акту, організовує й визначає його мовленнєво-діяльнісну силу. Вона є регулятором мовленнєвої поведінки партнерів. Відображаючи потреби, мотиви й думки, інтенції висвітлюють причини, що продукують спілкування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Цей термін є загальноприйнятим у лінгвістичних дослідженнях, але, як і багато інших термінів, він припускає множинність інтерпретацій. Розглядаючи термін «інтенція», науковці доволі часто мають на увазі суб'єктивну спрямованість свідомості мовця на певний об'єкт [1, с. 101; 4, с. 67; 12, с. 96; 13, с. 159]. Її тлумачать як інструмент співвідношення суб'єкта і навколишнього світу або як засіб зв'язку між мовою і мисленням, мовою і свідомістю [6, с. 96; 10, с. 85;].

Дж. Серль констатує, що інтенційність є властивістю багатьох ментальних станів і подій, за допомогою якої вони спрямовані на об'єкти й стан справ зовнішнього світу [6, с. 96]. Інтенцію визначають як психічний або психоментальний стан людини, що співвідноситься з думкою як когнітивною субстанцією, певним енергетичним імпульсом, що розгортається в дискурсі, оптимальному континуумі для спілкування та реалізації авторських комунікативних намірів [10, с. 84-85].

У концепції В. Гумбольдта інтенція розуміється як рушійна сила мови, яку «потрібно шукати в дусі» [2, с. 123]. Роль інтенції у процесі комунікативної взаємодії є визначальною, оскільки комунікація – це не просто обмін знаннями та передача інформації, а виведення назовні комунікативних інтенцій мовця [4, с. 65].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Більшість науковців поділяють думку проте, що інтенція детермінує плин людської інтеракції і впливає на вибір мовцем тієї чи іншої мовної форми для маніфестації знань та авторських намірів. Виходячи з твердження про те, що інтенція характеризується планом змісту (поінформувати, розповісти, запитати, спонукати, оцінити, похвалити тощо) і планом мовної репрезентації, що охоплює засоби і способи вербалізації інтенційного простору мовної особистості [10, с. 84–85], очевидним є **актуальність** аналізу засобів мовної репрезентації окремого інтенційного стану мовця в конкретному типі дискурсу.

Формулювання цілей статті. Мета статті полягає у визначенні типів складного речення із підрядним характером зв'язку, спроможних об'єктувати спонукальну інтенцію у мовленні англійськомовного електорату. Досягнення мети передбачає реалізацію таких **завдань**: на підставі узагальнення розмаїття інтерпретацій терміну «інтенція» визначити її специфічні ознаки, внести власне уточнення у поняття спонукальна інтенція, встановити типи складнопідрядних конструкцій, спроможних реалізувати спонукальну інтенцію, та співвіднести їх із різновидами спонукування. **Об'єктом** дослідження є складнопідрядне речення, **предметом** – спонукальний потенціал цієї синтаксичної одиниці.

Виклад основного матеріалу дослідження. Іntenція належить домовній фазі комунікації. Її вважають відправним пунктом усього процесу спілкування [3, с. 62]. Вона визначає добір і комбінацію мовних одиниць, що відповідають ситуації спілкування. У «вузькому» розумінні її зводять до поняття іллокутивного акту або через неї розкривають сутність мовленнєвого акту [7, с. 101].

В образний спосіб іntenцію характеризують як «матір мовленнєвого акту» [11, с. 108]. Вона є психічним станом, що отримує тіло й контури тільки у продукуванні мовленнєвого акту або, взагалі, розглядається як сукупність пропозиційної настанови, іллокутивної і перлокутивної цілей мовленнєвого акту [1, с. 84; 12, с. 42]. Іntenційні потреби віддзеркалюють прагнення, пошуки, креативність мовної особистості. Іntenційний компонент найчастіше пов'язують насамперед із задумом. Іntenція завжди присутня у свідомості мовця, але не завжди експліцитно виражена мовними засобами [9, с. 42]. Хоча іntenції належать свідомості, їх не можна вважати цілком усвідомленими схемами, або чистими автоматизмами [1, с. 84].

Отже, іntenції притаманна психічна та соціальна природа, домовний етап її виникнення, властивість бути першоджерелом мовленнєвої діяльності, її міцний зв'язок із свідомістю та метою комунікації. У нашій роботі потрактуємо **іntenцію** як внутрішній психічний імпульс, що виникає на довербальному етапі, виводить назовні мовленнєву діяльність та спрямовує процес мовленнєвої інтеракції. У контексті політичного дискурсу під **спонукальною іntenцією** розуміємо прагматичне явище, детерміноване активною суспільно-політичною позицією представника електорату як учасника політичної комунікації, який використовує мову як інструмент впливу на свідомість політиків з метою спонукати, відкоригувати свою діяльність відповідно до інтересів електорату [8, с. 51].

Аналіз синтаксичного рівня емпіричного матеріалу мовлення електорату виявив, що значний потенціал в репрезентації спонукальної іntenції належить складнопідрядному реченню.

Складне речення із **атрибутивним підрядним** вживається для реалізації іntenції **вимоги**, яка заснована на моральному зобов'язанні політиків у демократичному суспільстві представляти інтереси громадян. Атрибутивна частина зосереджує увагу на тих рисах, які мають виявляти політичні суб'єкти влади. У наступному прикладі атрибутивна частина вимагає чистки верхівці лейбористської партії:

Labour is a party that needs a thorough clear-out at the top [15].

Вимога до уряду керувати країною заради більшості населення, а не заради еліти викладена також в атрибутивній частині:

We need a government that runs the country for the majority and not a small elite [15].

Референтом цієї вимоги є політичний клас, спроможний відповідати сучасним та майбутнім викликам Європи:

We need a political class that are able to face the serious challenges our Continent currently and in future will face [15].

Частотно-вживаними є конструкції із підметовим підрядним реченням, які зазвичай підкреслюють сему необхідності реалізації певної дії, наприклад, необхідність дотримуватися європейських стандартів у питаннях захисту навколишнього середовища:

What we now need is a much stronger green narrative from other parts of government, not least on housing and transport, and an unequivocal commitment to match and then exceed current EU environmental standards [15].

Підметова підрядна частина також сприяє введенню протиставлення, яким висвітлюються очікувані від політиків риси або дії. Наприклад, вимога зважених, тверезих дій від політиків протиставляється опортуністським діям ідеалістів:

What we need now is measured men to lead, not opportunists, reactionaries or head-in-the-sand idealists [15].

У наступній вимозі адресант бажає бачити реальну опозицію партії консерваторів, а не імітацію діяльності опозиції:

What we need is an Opposition that actually opposes Tory policies, not that apes them [15].

Підрядні умовні конструкції. Такі синтаксичні одиниці передають інтенцію **вимоги**, при чому спостерігається тенденція розподілу інформації: головна частина речення інформує про дію, яка вимагається, а умовна передає мету, яку можна досягти цією дією. Зазвичай мета вводиться волюнтативним компонентом (*want, wish, like*). Метою наступних двох вимог є скорочення міграційного процесу, для досягнення чого електорат вимагає суворої міграційної політики із введенням низки обмежень:

... if we want to slow the increase of the UK's population then a much tighter immigration policy needs to be applied [15].

If she really wants to clamp down on migration she can ignore EU rules and introduce as many restrictions as she likes [15].

Умовна частина наступного речення вказує на бажання Девіда Камерона отримати повторне прем'єрство після виборів. Реалізація такої мети, на думку адресанта, потребує від Прем'єр-міністра публічної звітності за свою діяльність:

If David Cameron wants to be Prime Minister after 7th May, he needs to come before the voters in the TV debates to show accountability for his performance since 2010[15].

Складні речення з підрядним умови виявились потужним механізмом для реалізації інтенції **застереження**.

Складнопідрядні речення обставини умови характеризуються тенденцією розподілу інформаційного смислу серед головної та підрядної частини. Головна клауза містить у собі компонент *danger (небезпека)*, що вказує на небезпечні наслідки. Саме підрядне умовне речення має структурні варіації – стверджувальну або заперечна форму предиката, які у свою чергу віддзеркалюють семантичні особливості. Стверджувальна форма предиката співвідноситься з компонентом «небажаної дії», яка здатна призвести адресата до стану небезпеки і яку потрібно уникнути, тоді як заперечна

форма виконує функцію «превентивної дії», яка, на думку мовця, спроможна відвести загрозу від адресата. Наприклад:

If the Tory Remainers do indeed vote with Labour it could not only threaten Brexit but end up with Labour in power [15].

Небезпекою цього застереження є прихід до влади Лейбористів внаслідок об'єднання їхніх голосів із частиною Консерваторів – противників Брекситу. Отже, адресант застереження намагається не допустити такого розвитку подій.

Democrats have a lot to do to get their party back in balance, but if they don't do it pretty soon they run the risk of seeing their party go the way of the GOP, split into irreconcilable factions [16].

Смисл превентивної дії полягає у поверненні партії Демократів до злагоди, необхідність якої підтверджується подальшим застереженням із експлікацією негативних наслідків у вигляді внутрішньопартійного розколу, якщо превентивну дію не буде виконано.

Семантична розбіжність підрядних клауз обставини умови впливає й на комунікативно-прагматичні особливості. Наявність елемента «превентивної дії» свідчить про кореляцію застереження з іллокуцією пропонування або вимоги. Експлікуючи «небажану дію», **мовець має на меті заборонити реалізацію названої дії.**

Окрім зазначених вище інтенцій, складнопідрядні речення з підрядним обставини умови задіяні також для впливу на поведінку адресата шляхом озвучення **погрози**. Науковці підкреслюють, що погроза має на меті не стільки зашкодити інтересам іншої сторони, скільки примусити опонента діяти згідно з висунутими вимогами. Іншими словами, спонукування до дії відбувається через обіцянку заподіяти неприємність, зло. Наприклад:

If Putin doesn't agree to the terms of peace, kick Russia out of Swift [16].

Kenya's president should face sanctions if he continues to oppress the opposition and the press [16].

У наведених вище прикладах намір модифікувати поведінку президента Росії (погодитися на умови миру з Україною) та президента Кенії (припинити пресинг на опозицію та пресу) викладено як раз у підрядних реченнях умови. У разі невиконання названих дій, електорат оголошує про можливі менасивні дії з боку західних політиків: відключення Росії від банківської системи Свіфт або введення санкцій для Кенії. Отже, особливість розподілу смислової інформації полягає у розташування директивного компонента у підрядній клаузі, а менасивного – у головній. Це означає, що реалізація менасивного складника може відбутися у майбутньому за обставин відмови об'єкта погрози виконати поставлені умови.

Складні речення з підрядним обставини **часу** являють собою дієвий спосіб об'єктивації іллокуцій **застереження, погрози, заклику та рекомендації.**

У застереженнях, якими мовець спонукає адресата проявити обачність заради уникнення небажаних наслідків, складнопідрядні речення обставини

часу демонструють чутливість до типу сполучного слова. Так, підрядні, що приєднуються за допомогою сполучників *unless / until*, вводять «превентивну дію», а головна частина речення має семантичне навантаження *небезпеки*. Наприклад:

Until he illustrates his policies with clear evidence-based statistical analysis, he will always lose the argument on investment [15].

У підрядній частині обставини часу політику рекомендовано спиратися на чітку статистичну інформацію щодо інвестицій. Доки політик не буде цього робити, він буде стояти перед загрозою програшу у подібних дискусіях.

Unless we stop sticking our heads in the sand and confront these issues on how we sustain the NHS, the risk is it will not be able to continue saving lives as it does every day [15].

Підрядна клауза оголошує спонукання до чіткого визначення способів утримання системи охорони здоров'я. Доки цього не буде зроблено, уникнення ризиків втрати людських життів при існуючій системі фінансування буде неможливим.

Уживання хронологічного маркера сполучника *before* переносить ядерний компонент *danger / небезпека* з головної частини речення до підрядної, тоді як головне речення пропонує превентивну дію. Наприклад:

The Totalitarian Dictator, Vladimir Putin, must be stopped dead in his tracks before he manages to drag the entire world into another world war [16].

У цьому прикладі спонукання зупинити диктаторську діяльність В. Путіна висловлено у головному реченні. Підрядна частина детермінує необхідність виконання цього спонукання темпоральним компонентом – до того, як світ виявиться втягнутим у світову війну, що є очевидною небезпекою для людства.

Якщо в реченнях з компонентом *before* небезпека може бути лише ймовірним майбутнім, то конструкції з *unless / until* містять ознаки небезпечної ситуації вже на момент мовлення. Іншими словами, небезпека знаходиться значно ближчою до адресата за часом, ніж у конструкції зі сполучником *before*.

У складнопідрядних реченнях із іллокуцією **погрози** спонукальний намір, що спрямований на модифікацію поведінки політиків, розміщено саме у підрядній частині обставини часу. Наприклад:

Russia can't afford Ukraine and sanctions should be in place until Russia changes course to something we agree to [15].

Just like South Africa and Israel, this racist country called Russia should be sanctioned against until it ends systematic cultural genocide called russification against many conquered nations and tribes within its borders [16].

В обох прикладах адресант говорить про необхідність застосування санкцій як менасивної дії до того моменту, доки Росія не змінить свою поведінку і не припинить русифікацію захоплених націй та народів як за межами своєї країни, так і всередині.

За допомогою складнопідрядної конструкції обставини часу

оформляються і **заклик** як емоційно-забарвлене та ідеологічне звернення електорату до своїх однодумців із метою посилення їхньої суспільно-політичної активності у боротьбі з політичним опонентом [8, с. 78]. У закликах роль підрядної конструкції часу, полягає в тому, що вона конкретизує час досягнення поставленої мети. Наприклад:

Alas, only when enough people in China rise up to say enough is enough will this long-running travesty of injustice in China come to an end [15].

Наведений приклад заклику охоплює найважливіші семантичні компоненти: колективний виконавець *people in China*, агональна дія *rise up*, об'єкт боротьби *travesty of injustice*. Адресант закликає покінчити із проявами несправедливості у Китаї, що може відбутися лише після того, як достатньо значна частина населення повстане до боротьби із нею.

Рекомендації, у семантиці якої закладена наявність досвіду авторитетної особи, органу, країни, отримують ословлення у вигляді складнопідрядних речень із підрядним часу. Наприклад,

We need HS 2 to help compete in the world. ... Whilst we ponder and debate and pontificate the Chinese have already built it and are moving on to the next project [15].

Спонування до реалізації проекту побудови високошвидкісної залізниці, що має назву *HS 2*, посилюється протиставленням нерішучості Британських політиків і успішності Китаю в такому ж проекті. Це протиставлення і закладено в складнопідрядній конструкції із підрядним обставини часу.

Наголошуємо, що функціонування складнопідрядних речень із підрядним часу у межах рекомендації ґрунтується на принципі контрасту / опозитивності, який демонструє бінарний підхід до упорядкування навколишньої реальності. Зазвичай, зміст базової семіотичної опозиції «свій-чужий» розташований між двома абсолютними полюсами: позитивним – «свій» і негативний – «чужий», які разом утворюють контекстуальне поле дуальних моделей культури.

Особливість актуалізації названої опозиції на тлі рекомендації полягає в тому, що компонент «чужий» отримує позитивну характеристику (знак «плюс»), а складник «свій» – негативну конотацію (знак «мінус»). Як свідчать приклади, ця дихотомія поляризує хибність, неправильність або взагалі відсутність певних дій з боку своєї держави та схвалення і цінність діяльності інших країн. Так, у наступному висловленні рекомендація державного інвестування банків подана через протиставлення схвалення таких дій у Германії та Швеції та заборони на подібні дії у Британії:

State aid is banned, they claim – but look at Germany, Sweden and other countries' successful state investment banks supporting enterprise, while we don't [15].

Підрядні з'ясувальні речення також виявились продуктивними в реалізації спонукальної інтенції. Значущість підрядного з'ясувального полягає у тому, що воно завжди передає спонукальний компонент – що саме потрібно зробити політикам. У **рекомендаціях**, наприклад, сполучники *what*,

how вводять до речення зміст попереднього вдалого досвіду інших країн, який, на думку мовця, бажано наслідувати:

Greece should do what Iceland did. This is another bank bailout [15].

Використовуючи потенціал підрядного з'ясувального адресант спонукає Грецію до нового банківського займу, аналогічного тому, що брала Ісландія.

У наступному прикладі підрядне з'ясувальне надає досвід усунення вкрай непопулярного податку, запровадженого впливовою Прем'єркою М. Тетчер. Нагадування цього досвіду має підштовхнути тодішнього керівника Д. Кемерона до скасування закону про приватизацію системи хорони здоров'я:

Dust off the history books for God's sake, and remind Cameron how Thatcher's Poll Tax bill was removed! [15].

Інші випадки уживання підрядного з'ясувального мають певну структурно-семантичну особливість: вони слідкують за головним реченням, предикат якого виражений дієсловами волевиявлення *I'd like to, I wish, I hope*. Виникнення волюнтативного складника у **погрозі** зумовлено тим, що адресант не може гарантувати реалізацію менасивного тиску самостійно, оскільки представник електорату не є безпосереднім учасником політичних рішень (окрім участі у виборах). Цей волюнтативний компонент лише відбиває ступінь зацікавленості мовця в здійсненні менасивних дій відносно об'єкта погрози. Наприклад:

One can only hope that HSBC gets the justice it deserves worldwide [15].

У цій погрозі адресант висловлює сподівання, що банк *HSBC* отримує по заслугі, але для цього інші суб'єкти діяльності мають зайняти відповідну позицію.

Наступний приклад експлікує ситуацію імплементації реформи системи охорони здоров'я, здійснену урядом у не правовий спосіб:

Well then, I hope they get thoroughly pounded at the next election for jumping the gun and commencing implementation of a system that has not even been agreed yet [15].

Адресант сподівається, що уряд отримає покарання від електорату на виборах. Але реалізація такого менасивного наміру залежить від голосів більшості, а не лише від голосу мовця.

Наведені нижче два приклади складного речення із підрядним з'ясувальним ілюструють, що зміст заклику розташовано у підрядній частині, а головне речення експлікує таку складову спонукування, як пом'якшене волевиявлення, реалізоване лексемою *hope*:

Let us hope the young people of this country come out and vote for their future in this election [15].

I hope we then reach our "poll tax" moment and join together in real opposition to this barbaric government [15].

У першому випадку адресант закликає молодь до активної участі у виборах заради їхнього майбутнього, у другому – до об'єднання зусиль суспільства у протистоянні уряду.

Трансформація безпосереднього спонукального речення у структуру складнопідрядного з семантичним елементом сподівання, безумовно, зменшує інтенсивність спонукування, можливо, через неготовність самого мовця брати участь у діях, до яких він закликає.

Висновки: внаслідок аналізу 310 складнопідрядних речень, що реалізують спонукальну інтенцію, було встановлено, що до мовного репертуару підрядних клауз, якими послуговується електорат, належать: означальні (атрибутивні) підрядні з реалізацією інтенції вимоги (5% – 15 од.), підметові з реалізацією інтенції вимоги (9% – 27 од.), з'ясувальні (21% – 66 од.) з реалізацією інтенцій рекомендації, заклику, погрози; підрядні обставинні часу (28% – 87 од.) з реалізацією інтенцій застереження, погрози, заклику та рекомендації; підрядні обставинні умови (37% – 115 од.) з реалізацією інтенцій застереження, погрози, вимоги. **Перспективним** є аналіз конструкцій із сурядним типом зв'язку крізь призму встановлення їхнього потенціалу передавати спонукальний намір мовця в окремому типі дискурсу.

Література

1. Безугла Л. Р. Вербалізація імпліцитних смислів у німецькомовному діалогічному дискурсі : монографія. Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2007. 332 с.

2. Гумбольдт В. фон. Избранные труды по языкознанию. М. : Прогресс, 1984. 397 с.

3. Макаров М. Л. Основы теории дискурса. М. : ИТДГК “Гнозис”, 2003. 280 с.

4. Манаенко Г. Н., Манаенко С. А. Дискурсивные слова и интенциональность аналитического текста политического дискурса *Политическая лингвистика* №2 (44), 2013. С.65–71.

5. Прохоров Ю. Е. Действительность. Текст. Дискурс. М. : Флинта: Наука, 2011. 224 с.

6. Серль Дж. Р. Классификация иллокутивных актов. *Новое в зарубежной лингвистике: Вып. 17 : Теория речевых актов*. М. : Прогресс, 1986. 424 с.

7. Сусов И. П. Введение в языкознание: учебник для студентов лингвистических и филологических специальностей. М.: АСТ : Восток–Запад, 2007. 379 с.

8. Суховецька Л. В. Реалізація лінгвопрагматичного потенціалу спонукальної інтенції в англійськомовному політичному дискурсі (на матеріалі мовлення електорату): дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04. Запоріжжя. 2018. 274 с.

9. Формановская Н. И. Соотношение интенционального и пропорционального компонентов в высказывании. *Русский язык за рубежом*. 2000. № 3. С. 42–47.

10. Шабат-Савка С. Т. Інтенція мовця і типологічні вияви комунікації. *Наукові записки. Серія : Філологічні науки. Вип. 145*. Кіровоград : Видавець лисенко В. Ф. 2016. С. 84–89.

11. Levelt W. J. M. *Speaking: from Intention to Articulation*. Cambridge (Mass) et al. MIT Press, 1989. 566 p.

12. Schmidt F. *Texttheorie : Probleme einer Linguistik der sprachlichen Kommunikation*. München : W.Fink, 1973. 184 s.

13. Searle J. R. What is a Speech Act?. in Max Black (ed.) *Philosophy in America*. London : Allen and Unwin, 1965.

14. Searle J. R. *Speech acts. An essay in the philosophy of language*. London, Cambridge University Press 1969. 167p.

15. Guardian URL: <https://www.theguardian.com/uk/commentisfree>

16. Economist URL: <https://www.economist.com/node/comments>

Анотація

Суховецька Л. В. Складнопідрядна конструкція як інструмент реалізації спонукальної інтенції англійськомовного електорату.

У статті визначено специфічні ознаки мовленнєвого явища «інтенція», внесено уточнення у поняття спонукальна інтенція. Встановлено, що репертуар складнопідрядних конструкцій, спроможних реалізувати спонукальну інтенцію, охоплює такі типи підрядних клауз: означальні, підметові, з'ясувальні, обставинні часу та умови. Різновидами спонукальної інтенції, репрезентованим виявленими конструкціями постають: застереження, погроза, заклик, вимога та рекомендація.

Ключові слова: спонукальна інтенція, складнопідрядна конструкція, підрядне означальне, підметове, з'ясувальне, обставинне часу, умови.

Аннотация

Суховецкая Л. В. Сложноподчиненная конструкция как инструмент реализации побудительной интенции англоязычного электората.

В статье определены специфические признаки речевого явления «интенция», уточнено понятие побудительная интенция. Установлено, что репертуар сложноподчиненных конструкций, способных реализовать побудительную интенцию, охватывает такие типы подчиненных предложений: определительные, изъяснительные, подлежащные, обстоятельства времени и условия. К разновидностям побудительной интенции, представленные обнаруженными конструкциями относятся: предостережение, угроза, призыв, требование и рекомендация.

Ключевые слова: побудительная интенция, сложноподчиненная конструкция, подчиненное определительное, подлежащее, изъяснительное, обстоятельственное времени, условия.

Summary

Sukhovetska L. Complex structure as a tool to realize incentive intention of the English-speaking electorate.

The article has defined the specific features of the speech phenomenon of "intention", it has cleared up the concept of the incentive intention. It has been determined that the range of complex structures able of realizing incentive intentions includes such types of subordinate clause: attributive, subject, object, circumstantial clauses of time and condition. The subtypes of the incentive intention represented by the identified constructions are: warning, threat, appeal, demand and recommendation.

Keywords: incentive intention, complex construction, subordinate clause, attributive, subject, object clauses, circumstantial clauses of time and condition.

Чернишова Ірина Вікторівна

кандидат філологічних наук, доцент

Горлівський інститут іноземних мов

ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»

м. Бахмут, Україна

E-mail: irinacherr@ukr.net

ОСОБЛИВОСТІ РЕЧЕНЬ ПОЗИТИВНОЇ ОЦІНКИ «СВОГО» ПРОСТОРУ З ТЕМПОРАЛЬНИМ МАРКЕРОМ NOW (НА МАТЕРІАЛІ АНГЛОМОВНОГО ТЕКСТУ БІБЛІЇ)

Постановка проблеми. Лінгвістика увійшла до ХХІ століття методологічно оновленою, вона інтегрувала наукову спадщину попередніх сторіч і творчо переробила її. Звернувшись до людини як продуцента мови і знання, мовознавство вступило в діалог з іншими галузями науки. Метою сучасної лінгвістики постає дослідження комунікативної взаємодії індивідів, орієнтоване на їхнє діалогічне взаєморозуміння у співвідношенні з параметрами мови, середовища і культури. Комунікація розглядається у сполученні з когнітивними, політичними, етнопсихологічними й іншими факторами. Сьогоднішня парадигма наукового знання про мову складається з лінгвістичних теорій, що намагаються відповісти на питання: як людська свідомість пізнає світ крізь призму мови, як пізнання і відбиття світу впливають на життя і функціонування індивіда і соціуму, яким чином фундаментальні онтологічні категорії «час», «простір», «людина» усвідомлюються нею і проєціюються в її мові та мовленні. У зв'язку з цим особливо актуальною постає проблема «свого/чужого» простору, що поєднує дійктичні та аксіологічні координати.

У статті досліджуються речення позитивної оцінки з темпоральним дійктичним маркером *now*, що займає центральне місце у функціонально-семантичному полі темпорального дейксису та вказує на близькість до мовця у часі, тобто є локальними маркером «свого» простору.

Метою дослідження є виявлення лексико-семантичних, синтаксичних і комунікативно-прагматичних особливостей позитивно оцінних речень з темпоральним маркером *now* в англійському тексті Біблії, у зв'язку з чим убачається доцільним розв'язання таких **завдань**: аналіз категорій «свого/чужого», дейксису та оцінки й дослідження позитивної оцінки в реченнях з темпоральним маркером «свого» простору в лексико-семантичному, синтаксичному та комунікативно-прагматичному аспектах.

Аналіз останніх досліджень. Дейксис – це категорія, за допомогою якої здійснюється вказівка на учасників акту комунікації, її місце та час. Дейктичні засоби визначають координати комунікативного акту, у ролі яких виступають мовець та слухач («я»/«ми», «ти»/«ви»), місце здійснення комунікації («тут») та її час («зараз»), також імпліцитно здійснюється вказівка на особу або осіб, що не беруть участі в акті комунікації («він»,

«вона»/«вони»), місце, яке не є місцем комунікації («там»), та час, що не є часом здійснення комунікації («тоді»). В.В. Бурлакова [4], Г.А. Уфимцева [11] та ін. виділяють три основні типи дейксису: персональний (особовий), локальний (просторовий) та темпоральний (часовий). «Свій» простір, що актуалізує близькість до мовця, вербалізується за допомогою особових займенників першої та другої особи *I, we, you* й відповідних присвійних займенників першої та другої осіб, прислівника місця *here*, вказівних займенників *this/these* і прислівника часу *now*. На противагу «своєму», «чужий» простір, який маніфестує віддаленість від мовця, виражається за допомогою особових займенників третьої особи *he, she, they* та відповідних присвійних займенників третьої особи, прислівника місця *there*, вказівних займенників *that/those* і прислівника часу *then*.

Оцінка розглядається нами як мовна категорія, яка відображає суспільно-особисте уявлення про добро і зло, про цінність, корисність об'єктів, предметів або явищ та відображає позитивне або негативне ставлення суб'єкта оцінки до її об'єкта. Відповідно до цього, головними елементами оцінної структури постають суб'єкт оцінки, її об'єкт і характер [1; 3; 5].

Проблема оцінності дейктичних маркерів щільно пов'язана з категорією «свого/чужого». На думку багатьох учених, протиставлення «свого» і «чужого» світів має множинну інтерпретацію та реалізується в таких опозиціях, як: «ми/вони», «я/ти», «позитивний/негативний», «близький/далекий», що зумовлює ставлення до «свого» як нормального, а «чужого» як аномального [2; 9]. У такий спосіб саме дейктичні маркери можуть слугувати знаками «свого» або «чужого» простору та набувати позитивної або негативної оцінки.

У дослідженні застосовується ономасіологічний підхід, що характеризує мовлення як діяльність породження висловлень з позиції мовця, спрямовану на об'єктивацію думки [7, с. 6]. О.С. Кубрякова використовує поняття «ономасіологічний базис» та «ономасіологічна ознака» й визначає ономасіологічний базис як детермінувальний компонент похідного слова, а ономасіологічну ознаку – як змінний компонент [6, с. 100].

Ми використовуємо цей підхід у широкому розумінні та застосовуємо його на рівні речення. У нашому випадку ономасіологічним базисом є «свій» простір, що в даному випадку реалізується за допомогою темпорального маркера *now*, а ономасіологічною ознакою – та ознака, що є йому притаманною. Між базисом та ознакою встановлюється зв'язок через значення позитивної або негативної оцінки. Природно, що в цьому випадку ономасіологічною моделлю виступає саме «свій/чужий» простір та сполучувана з ним оцінка.

З метою аналізу семантичних різновидів ономасіологічної ознаки вважаємо за доцільне виокремлення лексико-семантичних груп (далі – ЛСГ), які зазвичай визначаються як семантичні класи слів, об'єднані загальними лексико-парадигматичними семами або спільними семантичними множниками [8, с. 126]. Доречним також убачається виділення гіперонімів,

які виражають найбільш загальне поняття в певному різновиді семантичних відношень. У тому разі, якщо лексема використовується на позначення часткового випадку, вона номінується гіпонімом [10]. Виділення ЛСГ і гіперонімів дає можливість виявити загальні семантичні особливості оцінної лексики, що використовується для реалізації оцінки «свого/чужого» простору.

Виклад основного матеріалу дослідження. Лексико-семантичні особливості речень позитивної оцінки з темпоральним маркером «свого» простору now. У досліджуваному тексті виокремлюємо семантичні різновиди позитивної оцінки в реченнях з темпоральним маркером «свого» простору *now* на позначення моменту мовлення з такими ономасіологічними ознаками, як: сприятливість часу, співвіднесеність з позитивно оцінною подією, поняттям або станом справ та співвіднесеність з позитивно оцінною особою, де частота їх функціонування є різною.

1. Речення з ономасіологічною ознакою **співвіднесеності з позитивно оцінною подією, поняттям або станом справ** (58%) постають найчастотнішими; основною формою експлікації виступає іменникова (71%) (ЛСГ «чеснот» (гіперонім *righteousness*), а прикметникова форма (29%) (ЛСГ «чеснот» (*holy*)) є менш уживаною. Наприклад: *And now abideth faith, hope, charity, these three; but the greatest of these is charity* [1 Corinthians 013:013]. Позитивну оцінку стану справ актуалізовано іменниками, які вербалізують такі позитивно оцінні поняття, як: *faith* (*strong belief in the doctrines of a religion, based on spiritual conviction rather than proof* [12]), *hope* (*a feeling of desire for something and confidence in the possibility of its fulfilment* [12]), *charity* (*love of humankind, typically in a Christian context* [12]), що зумовлює позитивну оцінку часу «зараз» (*now*).

2. Речення з ономасіологічною ознакою **співвіднесеності з позитивно оцінною особою** складають 33%, при цьому найчастіше вербалізації підлягає співвіднесеність з третьою особою (67%), а співвіднесеність з другою (23%) та першою (10%) особами є кількісно менш релевантною.

Прикметникова форма експлікації (56%) (ЛСГ «чеснот» (*holy*)) є найуживанішою, наступними виступають менш частотні іменникова (33%) (ЛСГ «чеснот» (*righteousness*)) та дієслівна форми (11%) (ЛСГ «морального стану» (*rejoice*)). Наприклад: *For ye were sometimes darkness, but now are ye light in the Lord: walk as children of light* [Ephesians 005:008]. У цьому реченні мовець протиставляє час минулий як той, коли адресат мав негативну оцінку, та час теперішній (*now*), коли його оцінка постає позитивною, що уможлиблюється метафоричним використанням іменника *light* (*mental understanding or spiritual insight* [12]; *God regarded as a source of illuminating grace and strength* [12]), який слугує уособленням світла як символу правди, розуміння та зв'язку з Богом.

3. Речення з ономасіологічною ознакою **сприятливості часу** є найменш уживаними в досліджуваному тексті (9%); вони мають за основні форми експлікації іменникову (63%) (ЛСГ «спасіння» (*salvation*)) та прикметникову (37%) (ЛСГ «загальної оцінки добра» (*good*)).

Аналіз кількісних показники різновидів ономасіологічної ознаки в реченнях із темпоральним маркером «свого» простору *now* дає змогу зробити такий висновок: для мовця найважливішою постає співвіднесеність моменту мовлення з позитивно оцінною подією, поняттям або станом справ (58%) та з позитивно оцінною особою (33%). Це є підтвердженням того, що оцінка часу «зараз» є переважно непрямую та здійснюється через його зв'язок з позитивно оцінними поняттями або людьми.

Синтаксичні особливості речень позитивної оцінки з темпоральним маркером «свого» простору *now*. Для актуалізації позитивної оцінки в реченнях з темпоральним маркером *now* на позначення моменту мовлення в досліджуваному тексті використовуються переважно двоскладні речення, що відбивають ретроспективну, перспективну і поточну часові спрямованості.

Складні речення характеризуються високою частотою функціонування (74%) в досліджуваному тексті, позитивна оцінка маніфестується такими їх типами:

1. **Складними реченнями з різними видами зв'язку**, кількість яких складає 59%: *Again, a new commandment I write unto you, which thing is true in him and in you: because the darkness is past, and the true light now shineth* [1 John 002: 008]. Дейктичний маркер актуалізовано прислівником *now*, а позитивна оцінка вербалізується в складному реченні з різними видами зв'язку та застосовується відносно стану справ, що існує в теперішній час (*the true light now shineth*), її маніфестація уможлиблюється прикметником *true* (*rightly or strictly so called; genuine* [12]) та іменником *light* (*mental understanding or spiritual insight; God regarded as a source of illuminating grace and strength* [12]), що виступає символом правди, розуміння та зв'язку з Богом. Застосовуючи складне речення з підрядними означальним (*which thing is true in him and in you*) та причини (*because the darkness is past, and the true light now shineth*), мовець у першому випадку надає оцінку своїй новій заповіді, а в другому – протиставляє час темряви як той, що минув, і час світла як той, що існує «зараз», і в такий спосіб надає пояснення своїм діям та конкретизує існуючий стан справ.

2. **Складнопідрядними реченнями** (21%), з-поміж яких середньочастотними виступають речення з підрядними означальними (56%), а низькочастотними – з підрядними обставинними мети (25%) та образу дії (19%), що є свідченням того, що мовець воліє конкретизувати об'єкт позитивної оцінки.

3. **Складносурядними реченнями**, що використовуються для експлікації позитивної оцінки у 20% випадків, при цьому, як правило, друга частина має характер додаткового підтвердження позитивної оцінки.

Низька частота актуалізації позитивної оцінки спостерігається при її маніфестації в простих реченнях (26%).

Зауважуємо, що позитивна оцінка в реченнях з прислівником *now* в англійському тексті Біблії представлена виключно розповідними реченнями, як-от, наприклад: *And I heard a loud voice saying in heaven, Now is come*

salvation, and strength, and the kingdom of our God, and the power of his Christ: for the accuser of our brethren is cast down, which accused them before our God day and night [Revelation 012: 010]. Маніфестація позитивної оцінки відбувається в розповідному реченні, мовець повідомляє про те, що «зараз» є сприятливим моментом, бо характеризується позитивним станом справ та співвідноситься з такими позитивно оцінними поняттями та особами, як *salvation* (*deliverance from sin and its consequences, believed by Christians to be brought about by faith in Christ* [12]), *strength* (*the quality or state of being physically strong* [12]), *God* (*the sole Supreme Being, eternal, spiritual, and transcendent, who is the Creator and ruler of all and is infinite in all attributes* [12]), *Christ* (*Jesus of Nazareth (Jesus Christ), regarded by Christians as fulfilling Old Testament prophecies of the Messiah* [12]).

Аналіз синтаксичних особливостей позитивної оцінки в реченнях з темпоральним маркером «свого» простору *now* в англійському тексті Біблії зумовлює висновок про те, що складні речення (74%), зокрема складні речення з різними видами зв'язку (59%), що використовуються з метою надання більш детальної інформації про об'єкт оцінки та її підставу, виступають домінуючими.

Комунікативно-прагматичні особливості висловлень позитивної оцінки з темпоральним маркером «свого» простору *now*. Серед комунікативно-прагматичних типів висловлень позитивної оцінки, що актуалізується відносно моменту мовлення *now* в англійському тексті Біблії, єдиним типом є **репрезентативний** (100%), при вживанні якого мовець переконаний у істинності свого судження, він констатує позитивний стан справ, позитивно оцінні дії, що відбуваються «зараз», або співвідносить час мовлення з позитивно оцінними особами. Репрезентативні оцінні висловлення граматично оформлені як розповідні речення, що містять оцінні лексичні одиниці, які виявляють емоційний стан комунікантів на момент спілкування і додають висловленню оцінного змісту: *And that, knowing the time, that now it is high time to awake out of sleep: for now is our salvation nearer than when we believed* [Romans 013: 011]. Адресант позитивно оцінює час, що вербалізується прислівником *now*, за допомогою лексеми *salvation* (*deliverance from sin and its consequences, believed by Christians to be brought about by faith in Christ* [12]) та словосполучення *high time* (*the latest possible time; a time that is almost too late* [12]). Використовуючи репрезентатив, мовець упевнений у істинності свого судження та намагається переконати адресата в тому, що «зараз» є сприятливим часом для пробудження, часом спасіння.

Комунікативно-прагматичний аналіз висловлень позитивної оцінки з темпоральним маркером «свого» простору *now* свідчить про те, що в 100% випадків використовуються репрезентативні мовленнєві акти: адресант прямо заявляє про співвіднесеність часу «зараз» з позитивною оцінкою, він упевнений у правильності свого судження та намагається вплинути на адресата.

Кількісні характеристики темпоральних маркерів оцінності
«свого/чужого» простору в англійському тексті Біблії

Темпоральні маркери	Позитивна оцінка	Негативна оцінка	Кількісне співвідношення різних типів темпоральних маркерів, %
<i>Now</i>	59,4%	40,6%	35,3%
<i>Then</i>	–	100,0%	64,7%
Кількісне співвідношення позитивної та негативної оцінок, %	20,9%	79,1%	

Висновки. Порівняння речень позитивної та негативної оцінок з темпоральним маркером «свого» простору *now* уможливило висновок про те, що позитивна оцінка виявляється частіше (59,4%) за негативну. З іншого боку, оцінка в англійському тексті Біблії найчастіше застосовується в реченнях з прислівником *then* (64,7%), які у 100% випадків є негативно оцінними, що дає підстави стверджувати, що маніфестація негативної оцінки «чужого» простору постає важливішою для мовця. Це збігається з твердженням про те, що мовцю властиво оцінювати «свій» простір позитивно, а «чужий» – негативно.

Перспективи подальших розвідок. Як перспектива подальшого дослідження убачається доцільним розгляд локальних та персональних маркерів оцінності «свого/чужого» простору, а також темпоральних маркерів оцінності «чужого» простору для отримання більш вірогідних результатів та дослідження категорії «свого/чужого» в повнішому обсязі. Плідним також буде вивчення зазначеної проблеми в текстах інших функціональних стилів, а також переміщення фокусу дослідження до сфери когнітивної лінгвістики.

Література

1. Арутюнова Н. Д. Типы языковых значений: Оценка. Событие. Факт. Москва, 1988. 338 с.
2. Бенвенист Э. Общая лингвистика [пер. с франц. Ю. Н. Караулова и др.] / под ред. Ю. С. Степанова. Москва, 1974. 447 с.
3. Бессонова О. Л. Оцінний тезаурус англійської мови: когнітивний і гендерний аспекти: автореф. дис. на ... докт. філол. наук: 10.02.04. Київ, 2003. 40 с.
4. Бурлакова В. В. Дейксис. *Спорные вопросы английской грамматики*. Ленинград, 1988. С. 74–88.
5. Вольф Е. М. Функциональная семантика оценки. Москва, 1985. 228 с.

6. Кубрякова Е. С. Типы языковых значений: Семантика производного слова. Москва, 1981. 200 с.
7. Кубрякова Е. С. Номинативный аспект речевой деятельности. Москва, 1986. 157 с.
8. Мостовой М. І. Лексикологія англійської мови : підруч. для ін-тів і фак. іноз. мов. Харків, 1993. 256 с.
9. Пеньковский А. Б. О семантической категории «чуждости» в русском языке. *Проблемы структурной лингвистики, 1985 – 1987*: сборник / отв. ред. В. П. Григорьев. Москва, 1989. С. 54–82.
10. Универсальная энциклопедия «Кругосвет». URL : <http://www.krugosvet.ru/articles/76/1007612/print.htm>
11. Уфимцева А. А. Типы словесных знаков. Москва, 1974. 206 с.
12. Oxford Dictionary (En-En) (для ABBYY Lingvo x3) Oxford Dictionary of English, Revised Edition. Oxford, 2005. 355000 entries.
13. The Holy Bible. King James Version. URL: <http://www.htmlbible.com> (дата звернення: 12.02.2019).

Анотація

Чернишова І. В. Особливості речень позитивної оцінки «свого» простору з темпоральним маркером *now* (на матеріалі англомовного тексту Біблії).

У статті розглядаються лексико-семантичний, синтаксичний та комунікативно-прагматичний аспекти речень позитивної оцінки з темпоральним маркером *now*, у зв'язку з чим важливим постає поняття «свого/чужого» простору. Аналіз досліджуваного явища в англійському тексті Біблії виявив домінування співвіднесеності моменту мовлення з позитивно оцінною подією, поняттям або станом справ та з позитивно оцінною особою, що виявляється переважно у складних реченнях, які вживаються з метою надання більш детальної інформації про об'єкт оцінки та її підставу. У 100% випадків використовуються репрезентативні мовленнєві акти: адресант прямо заявляє про співвіднесеність часу «зараз» з позитивною оцінкою, він упевнений у правильності свого судження та намагається вплинути на адресата.

Ключові слова: «свій» простір, темпоральний дейксис, позитивна оцінка, ономасіологічна ознака, мовленнєвий акт.

Аннотация

Чернышова И. В. Особенности предложений положительной оценки «своего» пространства с темпоральным маркером *now* (на материале англоязычного текста Библии).

В статье рассматриваются лексико-семантический, синтаксический и коммуникативно-прагматический аспекты предложений положительной оценки с темпоральным маркером *now*, в связи с чем важным является понятие «своего/чужого» пространства. Анализ исследуемого явления в английском тексте Библии выявил доминирование предложений, в которых момент речи соотносится с событием, понятием, положением дел или лицом, которые оцениваются говорящим положительно. Основным способом вербализации являются сложные предложения, которые предоставляют более подробную информацию об объекте оценки и её основании. Репрезентативные речевые акты используются в 100% случаев: адресант прямо заявляет о соотнесённости момента речи с положительной оценкой, он уверен в правильности своего суждения и пытается таким образом повлиять на адресата.

Ключевые слова: «своё» пространство, темпоральный дейксис, положительная оценка, ономасиологический признак, речевой акт.

Summary

Chernyshova I.V. Peculiarities of the Positive Evaluation Sentences with the Temporal Marker *now* in the English Bible Text.

The research sets out to investigate temporal deixis in the English Bible text. We focus on lexico-semantic, syntactic and communicative-pragmatic peculiarities of evaluative sentences with the temporal deictic marker *now* outlining the boundaries of “one’s own” space.

The analysis of the semantic features of this phenomenon leads to the conclusion that for the speaker the most important is the correlation of “one’s own” space with a positive event, concept, state of affairs or person. Composite sentences prevail in the text. The speaker wants to provide additional information about the object of positive evaluation and explain its causes. The communicative-pragmatic analysis of sentences which are used to verbalize positive evaluation of “one’s own” space displays the dominant use of representative speech acts. The purpose of the speaker is to express positive attitude to the object of evaluation and to persuade the addressee to change his mind towards certain people or things.

Key words: “one’s own” space, temporal deixis, positive evaluation, onomaseological sign, speech act.

УДК 82-32

Юрченко Інна Дмитрівна

викладач

Горлівський інститут іноземних мов

ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»

м. Бахмут. Україна

E-mail: malvina.fairy89@gmail.com

СТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ КНИГИ С. РУШДІ «EAST, WEST»: АСПЕКТ СИМВОЛІКИ

Салман Рушді (народ. 1947 р.) – визначний представник британського постмодернізму, книги якого здобули широку популярність серед читачів, завдяки, не в останню чергу, фактору змішуванню різних культур, зіткненню західного і східного мислення. Письменник зображує конфлікт релігії та віри, поєднує реальне і магічне (деякі дослідники розглядають його творчість у межах «магічного реалізму»), висвітлює проблему людської свободи та права вибору. Оскільки С. Рушді є письменником-мультикультуралістом, то і його персонажі зазвичай подвійні: живучи в умовах сучасного західного суспільства, вони намагаються і зберегти, і модернізувати традиції свого народу. Торкаючись багатьох аспектів життя, прозаїк підкреслює величезну різницю між Сходом і Заходом, характеризуючи її як міжетнічне протистояння двох культур. Слід зазначити, що подача автора завжди оригінальна, фабула має не передбачувану розв'язку, стиль легкий з впровадженням сленгових виразів, що і привертає увагу читачів.

Книга «East, West» (1994) є яскравою ілюстрацією вказаних особливостей. За своєю структурою це збірка оповідань, начебто не пов'язаних між собою за змістом. Автор системно розмістив тексти згідно частин: по три оповідання в трьох частинах, які мають назви «East», «West»

та «East, West». Твори розкривають різні проблеми, але при цьому одне залишається незмінним – конфлікт Схід-Захід. Пропонована стаття зосереджена на висвітленні цього питання через призму символів, які їх об'єднують.

Останні двадцять років добуток С. Рушді активно досліджуються у літературознавчій науці. Так, М. Л. Салганік вивчає вплив східної картини світу на формування письменницької думки, висвітлює головні проблеми творів автора у контексті Субконтиненту[5]. Спробу аналізу книги «East, West» запропонували О. І. Чуванова і Т. Г. Теличко, які опрацювали композиційну організацію збірки, охарактеризувати роль наратора у кожному оповіданні [6]. Власне символіка твору ще не ставала предметом наукової розвідки.

Символ є складною і неоднозначною категорією. Згідно з С. С. Аверінцевим, символ – це образ, який втілює якусь ідею, що має відповідний зміст та значення. Якщо розглядати етимологію слова «символ», який з грецької мови перекладається, як зіткнення чи порівняння, тоді стає зрозумілим, що «символ» зіставляє світ простих речей з більш складними, глибокими, у той час поєднуючи образ і ідею, але при цьому маючи величезну кількість трактувань і значень [1]. Також треба наголосити на суб'єктивності символу.

За своїм змістом символи є, так би мовити, «ірраціональним» явищем та поділяються на «універсальні, специфічні, випадкові, первісні, архетипні, міфологічні, колективні, індивідуальні, релігійні, національні, міжнародні, ідеологічні, математичні, ліричні, графічні, стрижневі, основоположні, похідні, периферійні та ін.» [2, с. 22]. Символіка – це сукупність образів, які намагаються висловити невидиме або нематеріальне за допомогою видимих чи чуттєвих уявлень. Оскільки ми шукаємо сенс у всьому навколо нас, будь-що може стати символом до тих пір, поки люди його інтерпретують як щось інше. Однак деякі символи настільки вжилися у нашу культурну сферу, що вони мають майже універсальне значення.

Символ відіграє особливу роль у художньому світі творів С. Рушді. Відомо, що письменник має індійське походження, тому й інтерпретація життя у його творах має особливу, «східну», специфіку. Для творчого методу прозаїка характерні певні прийоми, які дають точно зрозуміти, до якої культури належать його герої. Важливо підкреслити, що автор зображає різницю між Сходом і Заходом, прямо не висловлюючи власне ставлення до питання.

Частина «East» розкриває східне трактування, що ми можемо зрозуміти вже із заголовку. В основу цього розділу покладені відомі історії Сходу, які мають сучасну інтерпретацію. Перше оповідання має назву «Good Advice is Rarer than Rubbies». З самого початку твору символічного навантаження набуває слово «advice». «Порада» виступає немов мовчазним свідком наступних подій, саме вона є головним засобом існування для центрального персонажа, який «спеціалізувався на порадах» («who specialised in advising the most vulnerable looking of these weekly supplicants») [7, с. 7].

Події розгортаються таким чином, що Мухаммед традиційно намагається обманути людину, надавши їй поради щодо вдалого проходження консульства для отримання візи, виманюючи гроші. Але цього разу все йде не за планом. Його advice виявився непотрібним. Дівчина, яка, як він вирішив, потребує поради, досить впевнена у собі та у своєму рішенні, і до того ж не має грошей. Але Мухаммед не полишає своє наполегливості та дає раду безкоштовно, пояснюючи, що «fate sends a gift». Міс Рехана вислуховує усі настанови, але серйозно нічого не сприймає і від умовлянь взяти паспорт відмовляється, прямує одразу до воріт консульства. Але у свідомості Мухаммеда відбувається зміна, і поки Міс Рехана знаходиться в консульстві, він відчуває провину за те, що наговорив дівчині всіляких дурниць та зруйнував її мрію: «Go from here, old goof, lady does not desire to speak with you any further» [7, с. 25], – звертається він подумки до самого себе, переживаючи докори сумління.

Через деякий час дівчина повертається із консульства абсолютно щаслива, і, як потім з'ясується, без візи. Вона відповіла на всі питання неправильно і дуже вдячна Мухаммеду за те, що він підготував її. Виявилось, що дівчина зовсім не хотіла залишати країну і більш того, вона не знала свого нареченого, тому що її батьки домовилися про весілля ще до її народження. Дослідник О. Ю. Колесніков підкреслює: через мотиви відмови від поїздки до Англії та непокори волі батьків, С. Русді зображує, що Схід потребує оновлення та змін, але цього не потрібно шукати на Заході [4, с. 107]. Тому, сам того не усвідомлюючи, advice Мухаммеда нарешті виявився вдалим, можливо навіть перший раз у житті.

Окрім символу «advice», в оповіданні можна виокремити образи паспорту і візи, які являють собою символ спроби переїхати в іншу країну та відкрити нову сторінку у своєму житті. Зауважимо, що для східних людей можливість переїхати до Британії вважалось нездійсненою мрією, бо було дуже важко отримати омріяну візу, яка надає змогу покращити свою становище у всемогутній імперії. Але для Міс Рехани а passport та visa мають зовсім інше тлумачення: для неї це відмова від улюбленої роботи та заміжжя із некоханою людиною. Тому, коли вона не отримала візу, вона відчула полегшення та посміхалася найщасливішою посмішкою, яку і бачив Мухаммед крізь заднє вікно автобуса, який також є символом: для когось – досягненням мрії, а для когось – поверненням додому після важкого дня: «The bus was brightly painted in multicoloured arabesques, and on the front it said 'MOVE OVER DARLING' in green and gold letters; on the back it added 'TATA-BATA' and also 'O.K. GOOD-LIFE'» [7, с. 17].

Вже назва наступного оповідання циклу – «The Free Radio» – має символічне значення. Головний герой Рамані одружується на вдові, яка має дітей, хоча люди навколо вважають, що цей шлюб безглуздою витівкою. Жінка старше за нього, до того ж вже поховала одного чоловіка, який був злодієм. Але, казали люди, вона «had her claws dug into his flesh» та запаморочила розум бідному хлопцю. Раптово через деякий час Рамані почав базікати, що скоро він отримає подарунок від уряду Делі, у вигляді «a brand-

newfirst-classbattery-operatedtransistorradio». З того часу, кожен раз, коли Рамані бачив скупчення людей, він прикладав долоню до вуха, імітуючи, що вже отримав «the free radio», та прикидаючись диктором, починав кривлятися. Минув рік, а подарунка все не було. Рамані зовсім змінився, став більш напруженим та похмурим, але все одно продовжував зображати себе із «вільним радіо» у долоні. Так і не дочекавшись подарунка, Рамані разом із сім'єю переїжджає до Бомбея, де, спираючись на листи до вчителя, ми дізнаємося, що він стає заможною людиною і кинув пиячити. «The Free Radio» виступає символом незламної віри людини у себе. Для Рамані це річ, яка демонструє його значущість у житті, робить його сильним навіть тоді, коли інші відвертаються від нього. Своєю поведінкою він намагається довести собі, що він не пусте місце, хоча все ж таки у глибині душі розуміє, що скоріше за все, він не отримає заповітне радіо.

Символічне навантаження має образ листів, які Рамані надсилав учителеві, наймаючи людину, яка писала б їх за нього. У даному випадку «letters»знаменують виправдування за свої вчинки, виступають свідченням, що герой все ж таки досяг того, про що мріяв. Він вважає за потрібне розповісти про це вчителю, бо розуміє, що той був єдиною в його житті небайдужою людиною: «... maybe he knew I was the only one who would be interested in his news» [7, с. 52], – резюмує він.

Завершальним оповіданням частини «East» є «The Prophet's Hair». У сучасному світі існує велика кількість реліквій, які вважаються священними для різних країн. Відносно волосся пророка Мухаммеда, варто відзначити, що мешканці арабських країн сприймають його символом щастя і вдачі, а також божої благодаті. Вважалося, що волосся пророка повинно зберігатися у мечеті для того, щоб люди завжди могли доторкнутися до нього та знайти гармонію в душі, наблизити свою серце до Аллаха. Той, хто викраде цю реліквію або матиме при собі та не поверне до священного місця, буде покараний та знайде лиха на свою голову.

У цьому оповіданні так і сталося: «that revered hair» – ніби скриня Пандори, яку навіть і розкривати не треба для того, щоб людина мала неприємності. Для родини Хуми та Ати ця історія завершилася фатальною трагедією, адже зрештою ніхто не залишився у живих. Для самого крадія – це також моментальна смерть, а от для його родини – ні. Після того, як реліквія повернулася «додому», жінка крадія отримала зір, а діти – здобули можливість ходити. Та іронія полягає в тому, що, маючи дари божі, вони так і не змогли правильно користуватися ними, і замість того, щоб дякувати, навпаки, почали зневажати та нарікати на долю.

У частині «West» автор ніби акцентує увагу на тому, що той Захід, на який ми рівняємося і куди так прагнемо потрапити, не має нічого спільного з тими моральними принципами, яких повинні дотримуватися. С. Русді створює прекрасну картинку зовні, але гнилу і порожню усередині.

В оповіданні «Yorick» по-новому розповідається шекспірівська трагедія «Гамлет», при цьому письменник залучає алюзії і на інші твори великого драматурга. Йорік, як відомо, – це це блазень, який розважав принца Гамлета.

У трактовці С. Рушдіцей образ уособлює неймовірну жорстокість принца через несправедливе ставлення його батька: «He was a lonely child, who saw in Yorick a father as well as a servant, viz. the best, the perfect father, for every son would make his father a slave.» [7, с. 102], а також є символом помсти. Після смерті Йорік, поглинений ревнощами й образою, намагається звести з усіма рахунки. Метафоричним є вселення духу в голови персонажів, де міститься і пряме, і переносне значення: «Will-o'-the-Wits». Автор інтерпретує розповідь так, що Yorick, як ототожнення істини, за Шекспіром, перетворюється на символ злоби, ненависті та смерті.

З відтвореним в оповіданні образом Данії корелюються мотиви смороду («stench» та «stink»). С. Рушді неодноразово наголошує на місці, де відбуваються події, та разом з цим використовує такі епітети і метафори: «... a tepid stench of rats' livers, toads' piss, high game-birds, rotting teeth, gangrene, skewered corpses, burning witchflesh, sewers, politicians' consciences, skunk-holes, sepulchres, and all the Beelzebubbling pickle-vats of Hell» [7, с. 92] – для того, щоб дати читачеві зрозуміти наскільки гниле та бездуховне це місце, Данія. Сморід, який пронизує всю історію, тільки посилює усвідомлення неминучості трагедії. І навіть якщо б ніхто не помер, то відчуття внутрішньої смерті, «запах» повільної загибелі персонажів, все одно б залишилися.

В оповіданні «At the Auction of the Ruby Slippers» автор продовжує змальовувати плачевне становище суспільства. «The Ruby Slippers» – це предмет здійснення мрій, заради нього представники всіх верств населення зібралися в аукціонному залі. Для головного героя це символ повернення своєї коханої жінки, яка йому зрадила і через це вселила почуття провини за те, що він не зміг утримати її або просто недостатньо цінував. Він мріє, як піднесе їй цей подарунок і знову здобуде її прихильність. І так здається тільки на початку оповідання. Потім ми розуміємо, що герой мріє про неї, маючи на увазі інше. «The Ruby Slippers» і «Gale» – це символи повернення додому, де герой мав душевний спокій, якого він так прагне: «Perhaps I might even click the heels to get her three times, and win back her heart by murmuring, in soft reminder of our wasted love, There's no place like home» [7, с. 134]. Gale стає єдиним приємним спогадом, а може і ниточкою, що з'єднує його з місцем, де він народився і мав щасливі години. Саме туди він намагається повернутися і тому тримає її образ у своїй свідомості: «I have made of myself a candle at her temple» [7, с. 133].

Аукціон в оповіданні має протилежне значення, символізує падіння всіх моральних принципів – адже на ньому можна купити та продати абсолютно все, він зовсім не полишає надії на щасливе майбутнє. На аукціоні були присутні люди, дуже різні за походженням, соціальним статусом та іншими ознаками: політичні діячі, монархи, сироти, ізгої, поети, жінки і чоловіки, які змінили стать. Аукціон – це уособлення душ, які виставлені на продаж: «the Auctioneers presided over the sale, to an overheated and inter-denominational bunch of smouldering red demons, of a wide selection of human souls of all classes, qualities, ages, races and creeds» [7, с. 140].

Останнім оповіданням із цієї частини є «Chrisophe rColumbus and Queen Isabella of Spain Consummate Their Relationship (Santa Fé, AD 1492)». Це історія мореплавця Колумба і королеви Ізабелли, їх стосунків та взаємопливу. Споживання («Consummation») виступає центральним образом-символом твору. У цьому сенсі можна провести три сюжетні паралелі: Consummation – Колумб, Consummation – Ізабелла та Consummation – Ізабелла і Колумб. Для Крістофера Колумба – це оволодіння знаннями, відкриття нового материка, знайдення ключа до таємниці. Його відношення зрозуміле: споживання – це мета, якої він намагається досягти у пошуках істини. Королева Ізабелла вкладає у це інше значення. Для неї це перенасиченість усім, що вона має. Через своє положення вона може мати все, що тільки забажає. Саме цей фактор і розбещує її душу, поглинає усі радощі, призводить до втрати внутрішньої чистоти. Її життя перетворюється на існування. У її стосунках із Колумбом головним словом є нерівність: «She is a tyrant, who numbers among her possessions a private menagerie of four hundred and nineteen fools, some grotesquely mal formed, others as beauteous as the dawn. He, Columbus, is merely her four hundred and twentieth idiot» [7, с. 150]. Ми бачимо, що вона грає його почуттями, ніби практикує свої навички. Він до останнього сподівається, що заслужить її прихильність. І тільки тоді, коли він розуміє, що все даремно, коли відправляється у таємничу подорож, фінал якої йому невідомий, Ізабелла розуміє цінність Колумба і, чого б це їй не коштувало, наказує привести його до неї. Зрештою обидва здаються під владою свого інстинкту «споживання», володіння речами.

До завершального розділу збірки включені оповідання «The Harmony of the Spheres», «Chekov and Zulu» та «The Courter». Як зазначають І. О. Чуванова і Т. Г. Теличко, саме ця частина дає зрозуміти, які процеси можуть відбуватися, коли стирається межа між Сходом та Заходом [6, с. 211]. Тут ми бачимо злиття і взаємовплив двох культур і ставлень до життя. С. Рушді підкреслює, наскільки цінності Заходу не збігаються із моральними якостями Сходу. У всіх трьох оповіданнях зображений згубний вплив західної цивілізації на життя виходців зі Сходу.

Так, у «The Harmony of the Spheres» автор показує, наскільки гармонія важлива для східної людини, що для Еліота, англійця, становиться фатальною. Його книга – це символ, який має щонайменше два значення. По-перше, це робота всього його життя, завдяки якій він намагається знайти внутрішній спокій. У той самий час ця робота зводить Еліота з розуму і, як він сам каже: «Work's fine as long as I keep off the occult stuff» [7, с. 170]. Він бачить демонів, марить і зрештою стає шизофреніком. Він вивчає східну теорію про гармонію, і починає займатися окультизмом, який зближає його з оповідачем Крейном – їх обох приваблюють темні мистецтва: «It was that old black magic» [7, с. 182]. І доки Крейн намагається віднайти секрети у книжках, на його очах руйнується власне життя, коли він розуміє факт зради

друга. Саме тому герой і використовує пістолет, аби позбавити себе існування. Він, як представник іншою культури, просто не витримує натиску «гармонії сфер».

Оповідання «Chekov and Zulu» показує протистояння двох світів: прізвиська героїв кажуть самі за себе. «Чеков» співзвучно із Чеховим, реальною людиною планети Земля, а Зулу – це вигаданий інопланетний персонаж із кіно серіалу «Стартрек». Їх імена характеризують їх наміри і вчинки, адже ми бачимо, що обидва для досягнення цілі використовують різні методи. Так, Чеков заради успіху готовий пожертвувати своєю дружбою, як типовий представник земної цивілізації, яка повністю деградувала. Чеков – символ Западу, зі своїм технічним прогресом та аморальністю. Зулу – Схід, це істота, яка шанує загальнолюдські закони. Для нього залишатися людиною – набагато важливіше, ніж прагнути до кар’єрного зростання та заможності.

Образ, винесений у назву оповідання «The Courter», також символізує перевагу Сходу. З одного боку, thecourter – це прибиральник, людина, яка не має освіти та живе у своїй комірчині. З іншого – ми бачимо прекрасну людину, яка дуже добре грає в шахи, радіє тому, що має і не намагається позбавитися свого морального обличчя. Він завжди щасливий, і цим даром він готовий поділитися з усіма. Сцена, коли «бітли» нападають на його кохану жінку, ясно дає зрозуміти, що честь та відвага – це саме про нього. Мати оповідача характеризує його наступним чином: «Nothing but the best for our very own hero» [7, с. 200], що і підтверджує думку про героїзм Міксера. Thecourter уособлює свободу духа, незалежність чужої думки, відсутність прагнення застрибнути у потяг прогресу і, натомість, просте бажання насолоджуватися життям.

Отже, у ході аналізу було встановлено, що символи в оповіданнях циклу «East, West» стверджують відмінність між Сходом і Заходом. Кожна частина збірки підкреслює взаємну віддаленість двох культур і, разом із цим, показує неможливість однієї нації жити за правилами іншої.

Література

1. Аверинцев С. С. Символ. *Литературная энциклопедия символов и понятий* / Гл. редактор и составитель А. Н. Николюкин. Москва: НПК «Интелвак», 2001. С. 976–978.

2. Дмитренко М. Символ. Символіка. Фольклор. *Україна в етнокультурному вимірі століть : збірник наукових праць : посібник для викладачів, вчителів, студентів й учнів вузів і шкіл* / М-во освіти і науки України, Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова. Київ: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2015. Вип. 5: Міфи і символіка в етнокультурі українців. С. 21–33.

3. Любенко О. Роль алюзії у романі Салмана Рушді «Сатанинські вірші». *Молодий вчений*. 2017. № 6. С. 161–164. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2017_6_37

4. Колесников А. Ю. Восток и запад в произведениях Салмана Рушди и Грэма Джойса *Вестник Нижегородского университета им. Н. И. Лобачевского*. 2015. № 2 (2). С. 105–111.

5. Салганик М. О благотворности сомнений. Сальман Рушди – «Стыд» и другие романы. *Иностранная литература*. 1989. № 9. С. 225–233.

6. Чуванова О. И., Теличко И. О. Особенности композиционной организации сборника рассказов Салмана Рушди «Восток, Запад». *Вісник студентського наукового товариства ДонНУ імені Василя Стуса*. 2013. № 5. С. 208-213.

7. Rushdie S. *East, West*. Vintage International, 1995. 224 p.

Анотація

Юрченко І. Д. Стилiстичнi особливостi книги С. Рушдi «East, West»: аспект символiки.

Стаття присвячена аналізу стилістичних особливостей збірки оповідань С. Рушді «East, West». Розглядається роль символів в розкритті проблематики книги. Конфлікт «Схід - Захід», який є ключовим, реалізується крізь призму символів. Англійський письменник характеризує культуру Сходу як інститут душі і Заходу - як втілення технічного прогресу. Автор книги показує картини життя людини Сходу в західному світі і навпаки. Згідно Рушді, синтез обох культур неможливий, а результат може виявитися фатальним. Символіка сприяє більш ілюстративного втілення цієї ідеї в книзі.

Ключові слова: символ, символіка, гібридність, мультикультуралізм, Схід, Захід.

Аннотация

Юрченко И. Д. Стилистические особенности книги С. Рушди «East, West»: аспект символика.

Статья посвящена анализу стилистических особенностей сборника рассказов С. Рушди «East, West». Рассматривается роль символов в раскрытии проблематики книги. Конфликт «Восток – Запад», являющийся ключевым, реализуется сквозь призму символов. Английский писатель характеризует культуру Востока как институт души и Запада – как воплощение технического прогресса. Автор книги показывает картины жизни человека Востока в западном мире и наоборот. Согласно Рушди, синтез обеих культур невозможен, а исход может оказаться фатальным. Символика способствует более иллюстративному воплощению данной идеи в книге.

Ключевые слова: символ, символика, гибридность, мультикультурализм, Восток, Запад.

Summary

Yurchenko I. Stylistic features of the book by S. Rushdy “East, West”: aspect of symbolism.

The article is devoted to the analysis of stylistic features of S. Rushdie’s short story anthology “East, West”. The role of symbols in revealing the problems of the book is considered. The East-West conflict, which is the key, is realized through the prism of symbols. The English writer characterizes the culture of the East as an institution of the soul and the West - as the embodiment of technological progress. The author of the book shows pictures of life of a man of the East in the Western world and vice versa. According to Rushdy, the synthesis of both cultures is impossible, and the outcome may be fatal. Symbolism contributes to a more illustrative embodiment of this idea in the book.

Keywords: symbol, symbolism, hybridity, multiculturalism, East, West.

Yasynetska Olena Anatoliyivna,
Candidate of Philology, Associate Professor,
Horlivka Institute for Foreign Languages
of the State Higher Education Institution “Donbas State Pedagogical University”
Bakhmut, Ukraine
E-mail: olena_yasynetska2015@ukr.net

THE ESSENCE OF DISCOURSE ANALYSIS IN CONTENT-BASED INSTRUCTION THROUGH A READING ASSIGNMENT

Introduction. In the 1980s, Content-Based Instruction (CBI) emerged as “an approach to second language teaching in which teaching is organized around the content or information that students will acquire, rather than around a linguistic or other type of syllabus” (Richards & Rodgers, 2001, p. 204). In many academic contexts, CBI exhibits priority in the development of reading and then promotes content information for language learning through listening, speaking, and writing. CBI presupposes that in content-based classrooms the teacher ensures opportunities for students to exercise speech patterns and pragmatic expressiveness in the framework of specific content and language activities that facilitate attention, interest, motivation, and creativity in exploring discourse content. Consequently, sociocultural content and systematic contextuality provide interested and thoughtful learning. In this view, CBI seems to be a useful and helpful approach to language teaching and learning.

The main principles of CBI can be outlined as follows: (1) activities to foster language acquisition should be integrated, whenever possible, with those designed to teach information or content, (2) an emphasis should be placed on visual and experiential learning—especially through videos selected and edited by the instructor; student can produce materials such as posters and projects, group skits and dramatic presentations, (3) as in regular EFL courses, all four skills—reading, listening, writing, and speaking—should be integrated, (4) teachers should have more than just a casual interest in the topic being studied and should have access to materials, especially videos and books aimed at or adaptable to the listening and reading levels of the students.

Being text-based and discourse-based, content-facilitated language learning becomes a purposeful means of developing and integrating the skills necessary for proficient communication. Therefore, in the present study, it is essential to consider how discourse analysis in content-based instruction can be an example of learning communicative strategies through a reading assignment.

Literature review, research framework, and problem statement. It is assumed that if students are interested in a subject matter, they become interested in their own learning, both under the teacher’s guidance and independently. From the CBI perspective, Stryker & Leaver (1997) consider that the content-based approach creates a favorable situation for learning a language because it presupposes integration of language and content, and language is used as a means

of studying a subject matter. Metaphorically speaking, the goal of ESL (or EFL) education is defined as providing learners' independence in an opportunity for them to "spread their wings, leave the nest, and soar off on their own towards the horizon" (p. 3). The researchers believe that content-based procedures promote language learning because they provide comprehensible input, which leads to acquiring the target language.

In the principles of functioning and promoting language acquisition, CBI is related to such approaches as (1) Communicative Language Teaching, (2) cross-disciplinary (Language-across-the-Curriculum) usage of the target language, (3) Immersion Education (when all the subjects are taught in L2, which presupposes that L2 will become acquired as L1), (4) Immigrant On-Arrival Programs (when language is being learned as a means of immediate communication in survival situations), (5) Programs for Students with Limited English Proficiency, and (6) Language for Specific Purposes (e.g., for career education and business) (Richards & Rodgers, 2001). In this view, Stryker & Leaver (1997) define a CBI curriculum as such that (1) is based on a subject-matter core—learning about specific topics, (2) uses authentic language and texts—print texts, videotapes, audio recordings, and visual aids, and (3) is appropriate to the needs of specific groups of students—the content and learning activities correspond to the linguistic, cognitive, and affective needs of the students and are appropriate to their professional needs and personal interests.

CBI has its models of foreign language contexts for various sets of motivations and opportunities to study a subject matter in detail. Stryker & Leaver (1997) characterize CBI in three basic models: (1) "sheltered content", which adjusts the program to the learner's level of knowledge, specifies the precise goals and techniques of learning and, accordingly, makes the content more accessible to L2 learners, (2) "adjunct courses", where a connection is made between the study of a foreign language and the study of a particular subject matter in any other course(s) to enhance students' self-confidence with a feeling of using the new language to accomplish real tasks, and (3) "theme-based approaches", when the entire course is designed around in-depth study of topics. Besides, instead of being add-ons to a course based on the study of grammar, the study of grammar in these courses becomes linked to, defined by, and dependent upon the topics. Short (1999) explains that even when sheltered instruction presupposes that teachers concentrate on vocabulary development and grammar (speech patterns) of topics, they try to develop in their students such language techniques as reading comprehension strategies, process writing, and an oral interaction that helps students to use language for functional purposes, such as negotiating meaning or making hypotheses and evaluations.

In addition to the three models of CBI, Richards & Rodgers (2001) mention two more contemporary models of CBI—a team-teach approach and a skills-based approach. The first one consists in comprehension of the required material and writing for specific purposes, e.g., answering examination questions, or composing memos, accident reports, progress reports, and meeting reports (p. 217). This proves a connection of CBI with Competency-Based Language Teaching, too.

In terms of planning objectives, Met (1994) suggests the following: (1) content-obligatory objectives involve language that is needed in order to master the content, (2) content-compatible objectives involve topics that can be discussed with a range of proficiency levels, (3) materials should be both age appropriate and linguistically appropriate. The language can be basic or more difficult, depending on the knowledge of the learners, (4) lessons should be hands-on and experiential so that the students could learn by doing, (5) lessons should also be collaborative so that the students could have frequent opportunities to use the language, (6) to keep the interest of the students, lessons should also be cognitively engaging and cognitively demanding, and (7) because a content-based classroom is a language classroom, the use of the four skills should be taken into consideration.

As to the appropriateness of material and teaching, Chamot (in Cantoni-Harvey, 1987) advocates the following effective strategies for CBI teachers: (1) rewrite / rearrange difficult material in a form of a comprehensible input, (2) prepare advance organizers and outlines, (3) teach skimming, scanning, and predicting outcomes, (4) provide practice in note-taking, (5) use guided writing activities, (6) discuss effective models of communication, and (7) encourage students to speak the target language. In terms of techniques, the researcher proposes: (1) using language that slightly exceeds the students' levels of proficiency, (2) recording class discussions and other appropriate texts of cassettes [as audiofiles] and making them available to students, (3) using demonstrations and visual aids, (4) allowing the learners to show their comprehension nonverbally, (5) responding to the meaning of the students' utterances rather than their errors, (6) providing opportunities for small group interactions and brainstorming sessions, (7) asking the learners to share information with their peers by giving simple oral presentations, and (8) designing learning centers for individual listening practice, vocabulary expansion, and other content-related activities.

In terms of specifications, Kirschner & Wexler (2002) place more emphasis on developing students' reading skills and consider that CBI should have, among other principles, the following ones: (1) "the content itself should derive from the *specific* academic discipline that students are *concurrently* majoring in", (2) academic progress should be assessed through regular vocabulary tests and reading comprehension tests, (3) "content instructors" should see the content in "an inquiring student", i.e. in the knowledge level and learning needs of a student, (4) "the language skills of speaking, listening, and writing may come into play in order to reinforce reading, but the primary emphasis should remain reading" (for a further focus on academic research), and (5) content-based courses should be based on authentic material because mainstream academic courses presuppose research of authentic material.

When it comes to authentic input, CBI teachers and researchers recognize feature-films and other video materials as very useful authentic information that insures enthusiastic learning and development of (1) analytical ability and aesthetic awareness, (2) knowledge of the authentic information, (3) language skills, (4) broader academic skills, (5) interest in the subject matter and enhanced

enjoyment of studying, (6) broader understanding about the world and one's own place in it (Chapple & Curtis, 2000, p. 429).

Computer-assisted language learning and the Internet may also be explored and employed in the framework of CBI. In this case, technology provides the facilities that Von der Emde, Schneider, & Kötter, M. (2001) have outlined as (1) authentic communication and content, (2) autonomous learning and peer teaching in student-centered classroom, individualized learning, (3) experimentation and play, and (5) students as researchers within the intellectual dimension (which integrates reading, writing, and research).

Describing CBI, Grabe & Stoller (1997) estimate that content provides both focused and incidental, additional, learning. Accordingly, if some content is interesting and useful to explore, content-based assignments are never meaningless. Moreover, CBI is often supported by co-operative learning, metacognitive / learning strategy instruction, and discourse comprehension analysis. Eventually, CBI even resorts to a whole language approach when it places an equal emphasis on the four components of language—reading, listening, speaking, and writing.

This important whole-language principle is highlighted by Brinton, Snow, & Wesche (1989) as a valuable advantage of the integrative nature of CBI. Besides, in the study by these authors, a rationale for content-based language teaching-&-learning is manifested in the following: (1) the focus on the language forms and functions (as in “sheltered learning” for specific purposes) provides a systematic input of the lexico-grammatical information contextualized in topics, (2) “even though learner language needs and interest may not always coincide, the use of informational content which is perceived as relevant by the learner is assumed by many to increase motivation in the language course, and thus to promote more effective learning”, (3) teachers take into consideration the learners' existing knowledge of the subject matter and of the academic environment as well as the learners' knowledge of the target language, (4) the language use is contextualized and not restricted to a sentence-level usage, and finally (5) comprehensible input is provided within a content.

Dantas-Whitney (2002) discusses that in constructive learning students activate their previous knowledge and develop their new understanding and, consequently, new knowledge. In this view, content-based classes seem to be indeed effective if students are interested in a topic and are motivated to learn its content. The researcher notices that in CBI written journals have become very useful and conducive to the development of the learner's writing (and reading as well). Accordingly, further research has shown that audiotaped journals are considerably effective for the development of speaking skills. Although Dantas-Whitney doubts whether spoken journals contribute to oral language acquisition, it is obvious that this type of practice contributes to formation of self-awareness, self-direction and proficiency in oral communication.

It is important to notice that learners are successful if they are “both functionally and academically literate”, which implies that they are able to use the target language “to access, understand, articulate, and critically analyze conceptual

relationships within, between, and among a wide variety of content areas” (Kasper, 2000, p. 3). CBI provides an opportunity to arrange a comprehensible input and comprehensive development of both language and rhetoric skills. While learning content, students are exposed to a considerable amount of language that is perceived through reading and listening and reproduced in the learners’ speaking and writing. Thus, exploring a subject matter in the target language facilitates acquisition of language skills, whereas language knowledge becomes acquired through practice of the skills.

Reading provides an access to academic information. At the level of learning what strategies of reading should be developed, content based reading assignments can be the following: (1) pre-reading: work with topic-related vocabulary and defining topic-related concepts, (2) highlighting and taking notes while reading, and (3) after-reading: summaries, answers to open-ended comprehension questions, and expository essays. The teacher’s guidance provides students with practice and feedback for further development of the target language proficiency (Kasper, 1995, p. 225). Thus, it is believed (Kasper, 1997) that at academic institutions CBI should be “academically sheltered” so that ESL students could be prepared to “mainstream academic disciplines”.

As to reading assignments within CBI, Kasper (1995) emphasizes the fact that many ESL students on entering American colleges and universities become enrolled in developmental reading programs. Research has revealed that those students that have been engaged in content-based academic reading-comprehension groups succeed more in the development of their academic competence and performance than those who read fiction-content texts.

However, it remains important to clarify how particular fiction texts can contribute to acquiring effective interpersonal communication skills.

Research outline. The present study considers the parameters and principles of interpersonal communication based on a mutual misidentification. By means of discourse analysis, the study explores the techniques and conditions of mutually finding out the identity of two interlocutors in the story “*A Haircut*” by I. S. Nakata. Through the text for students’ reading, the research specifies the following aspects of English communication to be understood: the pragmatics, role distribution, directness, and strategies in clarifying a subjective assumption.

The study explores and proves sociolinguistic assumptions such as: (1) the minimal units of communication are not linguistic expressions, but rather the performance of certain kinds of acts, such as making statements or asking questions (Blum-Kulka et al., 1989, p. 2), (2) in situations in which the speaker evaluates the major social factors on the basis of the context and past experience, the risk of real or pretended misunderstanding is higher, in addition to the danger of sounding too forceful (Blum-Kulka et al., 1989, p. 4), (3) the information structure consists of forwarding subjective opinion, contrastive perspectives, contextual grounding, relative definiteness, and respective topicality suggested by interlocutors (Scollon & Scollon, 1983, p. 159), (4) the way a person speaks will always reflect underlying assumptions about the relations of distance and power between himself/herself and a listener (Scollon & Scollon, 1983, p. 170), (5) a person interested in the validity of

his/her assumptions is inclined to talking more than his/her interlocutor (Scollon & Scollon, 1983, p. 170), (6) the irony is that it is the speaker who has assumed the closeness and solidarity of the two interlocutors that ends in a dominating position (Scollon & Scollon, 1983, p. 171), (7) a withdrawal of an assumption of common grounds may appear like a development of hostility and further frustrate the progress toward agreement (Scollon & Scollon, 1983, p. 171), and (8) miscommunication between people of different groups comes from their inappropriate use of conventional patterns of communication (Scollon & Scollon, 1983, p. 171).

The conclusions and inferences of the research will serve as methodological data for teaching and learning interpersonal rhetoric through texts of conversational discourse.

Research material. According to the genre specification, the short story “*A Haircut*” by I. S. Nakata is a first person narrative with a dialogical speech. The described event takes place at daytime at a barber’s, North Clark Street, in the USA in the second half of the 20th century. This is a realistic, common, casual, and informal setting for a conversation between two strangers one of whom is extremely persistent in clarifying the ethnic identity of the other man. The episode presents two participants: one is the protagonist who is the narrator of the story, a Japanese American born in Hawaii and living in the United States of America, and the other is his interlocutor, who was born in the state of Georgia, lives in the United States, has been to many parts of the USA, and speaks with an Alabama state accent. Judging by their personal experience, both of them are supposed to be about 40 years of age.

The narrator initiates the reader into a contemporary common setting in which people can mistake one another’s origin and identity. At the barber’s, a stranger, ‘identified’ by his accent as ‘Alabama’ starts a conversation by guessing that the story narrator is an Indian. The conversation is led by Alabama and continues in his numerous guesses of the narrator’s origin. Alabama is very persistent in finding out to what Indian tribe ‘Chief’ belongs by his origin. He is positive in the consideration that if a person speaks proficient English, he must be from the USA, and if that person does not look as if his ancestors were from Europe, then he must be Indian, because Alabama is proud of his knowledge of Indian tribes and wants to prove his knowledgeable guess true. He is unlikely to give up, and therefore the narrator does not hurry to persuade him out of his guessing. The protagonist, referred to (by Alabama) as ‘Chief’, wants to be left alone by the strangers who mistake his origin. However, he becomes reflective on the stream of Alabama’s guesses and intends to clarify the truth to Alabama by the method of ‘trial and error’ suggestions on the part of the latter. Obviously, he considers that the best way to ‘persuade’ a persistent stranger out of his false opinion is to make the latter recognize by himself that his self-assured and annoying suppositions were wrong. Meanwhile, both reveal their knowledge of Indian tribes. However, the narrator becomes self-conscious to win over the guessing of his interlocutor by finally saying that he is what he is. Alabama seems disappointed, claims that living in the USA one should be proud of being American (obviously, at least American Indian), and it comes out that he is not from Alabama but from Georgia and is proud of it. The narrator apologizes.

The present study is aimed at illustrating how discourse analysis of a text for reading in content-based instruction can help students understand and acquire appropriate communicative strategies. The analysis is focused on specifying the communicative acts and strategies employed by the characters of the story in their interpersonal conflict.

Data analysis. The story under consideration represents two types of assumptions on the part of the characters. First, Alabama assumes that judging by the appearance and, further, language ability, Chief comes from an Indian tribe. Second, Chief assumes that according to the accent his interlocutor comes from the state of Alabama. Although in the end both assumptions prove wrong, the misidentifications do not have any appropriate resolution in the process of the conflict. While Alabama is unaware of how he is being perceived in terms of his origin, Chief remains observant of Alabama's communicative attempts of dealing with his false belief. The misjudgment is supported by misleading information—when in a persistent guessing to what tribe Chief must belong Alabama twice mentions his experience with Indian tribes, Chief also twice reveals his specific knowledge of Indians. These two sets of comments from each interlocutor constitute informational backgrounding. It is quantitatively equal for both sides—50% of informational backgrounding from each interlocutor.

However, while both interlocutors testify to their experienced knowledge of the subject matter, the impact of their remarks is different. Thus, while Alabama's remarks remain background statements, Chief's remarks urge Alabama to believe that his interlocutor comes from an Indian tribe. Hence, in each case, Chief's backgrounding remarks constitute a foregrounding of Alabama's further misjudgment.

The pragmatics of Alabama's speech consists in a strong determination to find out whether his assumptions about Chief are correct. The performance within the conversation is distributed between the characters in turn. Chief is already used to being mistaken for belonging to nationalities other than his own. Therefore, he remains observant of the current situation and allows for Alabama's ideas in negotiating the truth. In this view, the intrigued Alabama is more inclined to talking. He resumes the conversation after each pause of silence. Consequently, the number of his turns in the conversation is bigger than that of Chief's—Chief's speech consists of 20 (45.45%) turns while Alabama's speech acts amounts to 24 (54.55%) turns out of 44, respectively.

The distribution of speech acts of the two interlocutors is uneven. Alabama assumes familiarity of the intercourse as he wants to show his solidarity with a person that might constitute part of his experienced knowledge of Indian tribes. The contrast of the interlocutors' speech acts consists in the fact that out of the 21 questions within the conversation Chief asks only 1 (4.76%) while Alabama forwards 20 (95.24%) interrogative utterances.

Within the framework of questions and comments, Chief has to express his doubt concerning Alabama's origin only once (20%), finally. Meanwhile, forceful in his guessing of Chief's nationality, Alabama expresses 4 (80%) doubts that his assumption is wrong.

According to the distribution of the interrogative nature of the conversation, Chief's speech logically contains more responses. Negative responses are more indicative of whether a conversation will go on and whether the turn taking will initiate another assumption—another topical step. Accordingly, it has been revealed that in the characters' speech within the story Alabama pronounces 2 (20%) negative responses while Chief has to utter 8 (80%) negations.

In comparison, the flow of speech from the two interlocutors can be considered from three perspectives: (1) the distribution of each type of a structural conversational pattern between the interlocutors, (2) the ratio of questions, doubts, and negative responses within the total number of steps of turn taking, and (3) the individual speech act strategies employed by each interlocutor within the framework of their conversation. These perspectives are reflected in the following tables.

Firstly, the ratio of the speech acts between the interlocutors reveals that Alabama asks more questions while Chief has to respond and deny the sustainability of Alabama's assumptions:

Table 1

The distribution of conversational patterns between the interlocutors

Character	Backgrounding	Turn Taking	Questions	Doubts	Negative Responses
Chief	50.00%	45.45%	4.76%	20%	80%
Alabama	50.00%	54.55%	95.24%	80%	20%

Secondly, in the framework of two sets of backgrounding and 44 steps of turn taking, the ratio of the questions, doubts, and negative responses of the two interlocutors is the following:

Table 2

The ratio of conversational patterns within the steps of turn taking

Character	Backgrounding	Turn Taking	Questions	Doubts	Negative Responses
Chief	50.00%	45.45%	2.27%	2.27%	18%
Alabama	50.00%	54.55%	45.45%	9.09%	5%

Thirdly, according to the steps of turn taking by each interlocutor—20 by Chief and 24 by Alabama, respectively, it is obvious that Alabama sounded (1) more forceful in his turns, (2) most interrogative in the questions he employed to find answers to his assumptions, (3) hesitant to admit that his assumptions were wrong, and (4) reluctant to lead Chief into a 'guessing game' now concerning his origin, and therefore Alabama eliminates another perspective of interrogation by suggesting definiteness—he is from Georgia, not Alabama. Thus, the interrogative and negative utterances of each interlocutor within the conversation are displayed in the following table of their individual linguistic strategies:

Table 3

The individual speech act strategies employed by each interlocutor

Character	Backgrounding	Turn Taking	Questions	Doubts	Negative Responses
Chief	50.00%	45.45%	5.00%	5.00%	40%
Alabama	50.00%	54.55%	83.30%	16.66%	8%

The units of communication include both linguistic and extralinguistic components of one’s performance. In addition to linguistic expressiveness of speech, the story under consideration presents strategies of non-verbal interaction of the interlocutors, such as: nod, glance, silence, head shake, facial expression, voice/breath, and the position of hand and other examples of posture (e.g., *I turned away*). The ratio of the extralinguistic strategies has been revealed from those remarks of the narrator that are indicative of the non-verbal behavior. The total number of non-verbal steps of both interlocutors amounts to 35. The most frequent act was the movements of hands or a change of the general position of the interlocutors. This finding can have the following explanations: when no other strategy of resolving the misidentification had proved effective, the interlocutors seemed to be undetermined what step to employ next so that the problem could be solved. The hesitation of how to proceed created the change of their postures that finally resulted in Alabama’s standing up as it was his turn in the line to have his haircut. It is interesting to note that an affirmative head nod and a negative head shake were employed in the conversation the same amount of frequency. Glancing and taking a silence pause were equally resorted to. However, the interlocutors tended to change their facial expressions (e.g., from Alabama’s hopefulness to disappointment) and their voices (e.g., lowering one’s voice, saying with a sigh, etc.). In the framework of the latter two extralinguistic parameters, it seems appropriate to consider smiling as facial expression while laughter can be classified as both facial and voice change. Consequently, the distribution of the non-verbal strategies is the following:

Table 4

The ratio of non-verbal strategies in the conversation (quantity/percentage)

Nod		Glance		Silence		Head shake		Face		Voice/ breath		Hands/ posture		Total	
qty	%	qty	%	qty	%	qty	%	qty	%	qty	%	qty	%	qty	%
3	8.6	3	8.6	3	8.6	3	8.6	6	17.1	7	20	10	28.5	35	100

The above classified non-verbal steps can be further characterized as extralingual strategies employed by each interlocutor. It is interesting to note that although Chief is the narrator of the story, he observes the non-verbal steps used both by his interlocutor and himself, respectively. Judging by the previously described linguistic distribution of the interlocutors’ turns and strategies and the nature of the conversation in general, it is natural that Alabama resorted to more

non-verbal expressions as well—21 out of 35. Further, the non-verbal acts are distributed in the following way (C=Chief, A=Alabama):

Table 5

The non-verbal acts (extralingual behavior) of each interlocutor

Nod		Glance		Silence		Head shake		Face		Voice/ breath		Hands/ posture		Total	
C	A	C	A	C	A	C	A	C	A	C	A	C	A	C	A
0	3	2	1	2	1	2	1	1	5	4	3	3	7	14	21

Chief has to negate or chooses to ignore Alabama’s assumptions. Therefore, he (1) shakes his head rather than nods in agreement, (2) resorts more to glancing or taking a pause of silence, and (3) takes deep breath of disproof. Meanwhile, Alabama (1) nods to foreground his interest in proving his assumptions, (2) looks happy at a possible solution or frowns when he is lost in his guessing, (3) changes the position of his hands, head, or general posture.

Thus, the above data display that the units of communication cannot be reduced only to linguistic expressions. Rather, they consist in performing speech acts of, for example, giving a backgrounding or foregrounding perspective, asking questions, expressing doubts, and either affirming or negating assumptions. These speech acts contain both verbal and non-verbal strategies and steps of expression. Accordingly, the verbal and non-verbal steps of the interlocutors in the story have proved to be consistent and respectively relevant. Thus, linguistically and non-verbally, Chief expresses the negation of Alabama’s assumptions while Alabama shows his being preoccupied with eliciting proofs for his judgments.

Conclusions and inferences. The conclusions of the research on the reading task are all consistent with the expressed assumptions: (1) communicative steps consist of verbal and non-verbal speech acts, (2) when the speaker intends to prove his/her judgment that results from past experience, he/she tends to be forceful and lost in misjudgment, (3) the information structure consists of forwarding subjective assumptions, contrastive perspectives, contextual grounding, relative definiteness, and respective topicality suggested by interlocutors, (4) speech performance reveals that close distance and lack of power relations are typical of solidarity relations established by at least one interlocutor, (5) a person interested in the validity of his/her assumptions is inclined to talking more than the other interlocutor, (6) the dominant position of deciding whether to continue or stop a conversation remains with the speaker who has tended to express solidarity with his/her interlocutor, (7) when an interested interlocutor sees that his/her assumptions and the final resolution were different, he/she tends to withdraw in hostility, and (8) miscommunication between people results from their inappropriate use of conversational formulae—e.g., incomplete answers to questions or misleadingly additional information, which generates and develops only wrong assumptions.

The above conclusions have produced the following inferences for teaching and learning communicative strategies: (1) the strategies of effective interpersonal

communication should be taught by examples of what speech techniques are effective or misleading, (2) learners should become able to foresee the assumptions that can be provoked by their respective speech acts, (3) interlocutors should be aware of the possible outcomes generated by different types of distance and power relations within a conversation, (4) miscommunication may have different outcomes, for example withdrawal in hostility, and (5) pragmatics and rhetoric of communication should be taught inseparably from language learning practices through discourse analysis in content-based instruction. In further research, it seems important to clarify how content-based instruction can facilitate the development of the learner's fifth language skill—translation.

References

Blum-Kulka, S., House, J., & Kasper, G. (1989). Investigating cross-cultural pragmatics: An introductory overview. In S. Blum-Kulka, J. House, & G. Kasper (Eds.), *Cross-cultural pragmatics: Requests and apologies* (pp. 1-34). Norwood, NJ: Ablex.

Brinton, D.M., Snow, M.A., & Wesche, M.B. (1989). *Content-Based Second Language Instruction*. New York, Newbury House Publishers.

Cantoni-Harvey, G. (1987). *Content-Area Language Instruction: Approaches and Strategies*. Menlo Park: Addison Wesley Publishing.

Chapple, L., & Curtis, A. (2000). Content-based instruction in Hong Kong: Student responses to film. *System*, 28, 419-433.

Grabe, W., & Stoller, F. (1997). Content-Based Instruction: Research Foundations. In: Snow, M., & Brinton, D. (Eds.) *The Content-Based Classroom*. White Plains, N.Y.: Addison Wesley Longman, 5-21.

Dantas-Whitney, M. (2002). Critical reflection in the second language classroom through audiotaped journals. *System*, 30, 543-555.

Kasper, L.F. (1995). Theory and practice in content-based ESL reading instruction. *English for Specific Purposes*, 14 (3), 223-230.

Kasper, L.F. (1997). The impact of content-based instructional programs on the academic progress of ESL students. *English for Specific Purposes*, 16 (4), 309-320.

Kasper, L.F. (2000). Content-Based College ESL Instruction: Theoretical Foundations and Pedagogical Applications. In L.F. Kasper (Ed.). *Content-Based College ESL Instruction*. Mahwah, New Jersey, London, Lawrence Erlbaum Associates, Publishers.

Kirschner, M., & Wexler, C. (2002). Caravaggio: A design for an interdisciplinary content-based EAP/ESP unit. *Journal of English for Academic Purposes*, 1, 163-183.

Met, M. (1994). Educating second language children: The whole child, the whole curriculum, the whole community. In F. Genesee (Ed.). *Teaching Content through a Second Language*. Cambridge: Cambridge University Press.

Richards, J.C., & Rodgers, T.S. (2001). *Approaches and Methods in Language Teaching*. 2nd ed., Cambridge University Press.

Scollon, R., & Scollon, S.B.K. (1983). Face in interethnic communication. In J. Richards & R. Schmidt (Eds.), *Language and communication* (pp. 156-188). New York: Longman.

Short, D.J. (1999). *The Sheltered Instruction Observation Protocol: A Tool for Teacher-Researcher Collaboration and Professional Development*. ERIC Clearinghouse on Languages and Linguistics Washington DC.

Stryker, S.B., & Leaver, B.L. (Eds.). (1997). *Content-Based Instruction in Foreign Language Education: Models and Methods*. Washington, DC: Georgetown University Press.

Von der Emde, S., Schneider, J., & Kötter, M. (2001). Technically speaking: Transforming language learning through virtual learning environments (MOOs). *The Modern Language Journal*, 85 (2), 210-225.

Анотація

Ясинецька О. А. Сутність дискурсивного аналізу в контентному навчанні на основі читання

У статті контентне навчання аналізується як ефективний підхід до викладання і вивчення мови. Воно розглядається як цілеспрямований засіб розвитку та інтеграції навичок, необхідних для компетентного спілкування. Його основні принципи детально викладені, а також охарактеризовані у співвідношенні з іншими підходами до навчання мови. Особлива увага приділяється цілям, моделям, матеріалам і типам мовленнєвої діяльності, які сприяють засвоєнню тематичної інформації та розвитку мовних навичок. Наведене у статті дослідження ілюструє, як дискурс-аналіз тексту для читання у рамках контентного навчання може допомогти студентам зрозуміти і засвоїти слушні комунікативні стратегії. Висновки дослідження підтверджують доцільність навчання міжособистісної риторики за допомогою текстів розмовного дискурсу.

Ключові слова: контентне навчання, мовна навичка (мовленнєва діяльність), читання, дискурсивний аналіз, комунікативна стратегія.

Аннотация

Ясинецкая Е. А. Сущность дискурсивного анализа в контентном обучении на основе чтения

В статье контентное обучение анализируется как эффективный подход к преподаванию и изучению языка. Оно рассматривается как целенаправленное средство развития и интеграции навыков, необходимых для компетентного общения. Его основные принципы подробно изложены, а также охарактеризованы в соотношении с другими подходами к обучению языку. Особое внимание уделяется целям, моделям, материалам и типам речевой деятельности, которые способствуют усвоению контентной информации и развитию языковых навыков. Приведённое в статье исследование иллюстрирует, как дискурс-анализ текста для чтения в рамках контентного обучения может помочь студентам понять и усвоить действенные коммуникативные стратегии. Выводы исследования обосновывают целесообразность преподавание межличностной риторики посредством текстов разговорного дискурса.

Ключевые слова: контентное обучение, языковой навык (речевая деятельность), чтение, дискурсивный анализ, коммуникативная стратегия.

Summary

Yasynetska O. A. The essence of discourse analysis in content-based instruction through a reading assignment

In the article, content-based instruction is analyzed as a useful approach to language teaching and learning. It is described as a purposeful means of developing and integrating the skills necessary for proficient communication. Its main principles are outlined as well as specified in relation to other language-teaching approaches. Special attention is given to the objectives, models,

materials, and types of speech activity that facilitate acquiring content-based information and language skills. Furthermore, the present study illustrates how discourse analysis of a text for reading in content-based instruction can help students understand and acquire appropriate communicative strategies. The conclusions and inferences of the research rationalize teaching interpersonal rhetoric through texts of conversational discourse.

Keywords: content-based instruction, language skill, reading, discourse analysis, communicating strategy.

ЗМІСТ

Архіпова І. М. КОНВЕРГЕНТНИЙ ТИП АВТОРСЬКИХ ВІДСТУПІВ В АНГЛОМОВНИХ ХУДОЖНІХ ПРОЗОВИХ ТЕКСТАХ ХІХ-ХХ СТ. . . 3	
Бакутіна П. В. ПЕРЕКЛАД АНГЛОМОВНОЇ ФІЛЬМОПРОДУКЦІЇ: СУБТИТРУВАННЯ ТА ДУБЛЮВАННЯ..... 11	
Безсонова А. С. ФУНКЦІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ КОМЕНТАРЯ У СТРУКТУРІ НАУКОВО-ПОПУЛЯРНОГО ЛІНГВІСТИЧНОГО ДИСКУРСУ 19	
Габидуллина А. Р. ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧЕСКОЕ ПОЛЕ «ЛЮБОВЬ» В ПРОИЗВЕДЕНИЯХ М. ШИШКИНА..... 24	
Дьячок Н. В., Ивко А. С. ПРИЧАСТИЯ И ДЕЕПРИЧАСТИЯ КАК РЕЗУЛЬТАТ ОСОБОГО ВИДА УНИВЕРБАЦИИ..... 32	
Жарикова М. В. ОЙКОНІМОТВІРНА АПЕЛЯТИВНА ЛЕКСИКА ТА ОЗНАКИ НОМІНАЦІЇ В ОЙКОНІМІЇ ДОНЕЧЧИНИ ХVІІІ – першої половини ХХ ст..... 38	
Зоз О. А. СЕМАНТИЧНА ЗВ'ЯЗНІСТЬ ЯК ФАКТОР СТВОРЕННЯ ЦІЛІСНОСТІ ПОЕТИЧНОГО ТВОРУ 50	
Колесниченко Е. Л. ПОНЯТИЕ ЗЕВГМЫ В СОВРЕМЕННОЙ ЛИНГВИСТИКЕ 56	
Круть О. В. ОНОМАСІОЛОГІЧНА СТРУКТУРА СЛІВ НА ПОЗНАЧЕННЯ АГРЕСІЇ: ЗІСТАВНИЙ АНАЛІЗ..... 64	
Лихачова А. В. СТИЛІСТИЧНА ФУНКЦІЯ ПОВТОРУ (НА ПРИКЛАДІ ОПОВІДАННЯ Д. Г. ЛОУРЕНСА «ПЕРЕМОЖЕЦЬ НА КОНІ- ГОЙДАЛЦІ»)..... 72	
Пожидаєва Н. П. АНГЛИЙСКИЙ В КАЧЕСТВЕ НЕРОДНОГО ЯЗЫКА КАК ВСПОМОГАТЕЛЬНОЕ СРЕДСТВО ПРИ КРОСКУЛЬТУРНОЙ КОММУНИКАЦИИ..... 78	

Потреба Н. А. ОБРАЗ ПУСТЕЛІ В ТВОРЧОСТІ ІВАНА БУНІНА І АНТУАНА ДЕ СЕНТ-ЄКЗЮПЕРІ	84
Сердюкова Л. І. АЛЮЗІЯ ЯК МАРКЕР ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНОСТІ АНГЛІЙСЬКОМОВНОГО ЛІТЕРАТУРНОГО ДИСКУРСУ	90
Ситняк Р. М. ПОРІВНЯЛЬНО-ІСТОРИЧНИЙ МЕТОД ЯК ОСНОВА ДІАХРОННОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВИ.....	97
Старченко О. А. ЗАПОЗИЧЕННЯ В ТЕРМІНОЛОГІЇ ВИБОРЧОГО ПРОЦЕСУ Й ВИБОРЧИХ ПРОЦЕДУР АНГЛІЙСЬКОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ МОВ.....	105
Суховецька Л. В. СКЛАДНОПІДРЯДНА КОНСТРУКЦІЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ РЕАЛІЗАЦІЇ СПОНУКАЛЬНОЇ ІНТЕНЦІЇ АНГЛІЙСЬКОМОВНОГО ЕЛЕКТОРАТУ.....	113
Чернишова І. В. ОСОБЛИВОСТІ РЕЧЕНЬ ПОЗИТИВНОЇ ОЦІНКИ «СВОГО» ПРОСТОРУ З ТЕМПОРАЛЬНИМ МАРКЕРОМ NOW (НА МАТЕРІАЛІ АНГЛОМОВНОГО ТЕКСТУ БІБЛІЇ).....	123
Юрченко І. Д. СТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ КНИГИ С. РУШДІ «EAST, WEST»: АСПЕКТ СИМВОЛІКИ.....	130
Yasynetska O. A. THE ESSENCE OF DISCOURSE ANALYSIS IN CONTENT-BASED INSTRUCTION THROUGH A READING ASSIGNMENT	138

ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ СТАТЕЙ

Лінгвістичний вісник» містить наукові дослідження з романо-германських та слов'янських мов, лінгвістики тексту, дискурсології, концептуального аналізу й лінгвістичної семантики.

Редакція приймає до друку оригінальні авторські розвідки, які не були опубліковані раніше та відповідають профілю й науковому рівню збірника.

Правила оформлення статей

Формат сторінки	A 4, орієнтація – книжкова
Поля	2,5 см
Основний шрифт	Times New Roman
Розмір шрифту основного тексту	14 пунктів
Міжрядковий інтервал	одинарний
Вирівнювання тексту	за шириною
Абзацний відступ (новий рядок)	1,25 см
Нумерація сторінок	не ведеться
Покликання на літературу	[1, с. 2]
Список літератури	після тексту статті за алфавітом, відповідно до ДСТУ 8302:2015
Обсяг	від 7 до 20 сторінок включно

Треба розрізняти тире (–) і дефіс (-): відмінність полягає в розмірі та наявності пробілів до і після тире.

Ілюстративний матеріал виділяють курсивом.

Ініціали при прізвищах (наприклад, А. П. Коваль), скорочення (10 см) друкують через нерозривний пробіл (одночасне натискання клавіш Ctrl+Shift+пробіл).

Авторські рукописи повинні відповідати вимогам Постанови ВАК України №7-05/1 від 15.01.2003 р. та містити такі елементи (заголовки виділяють напівжирним шрифтом):

- постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями;
- аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання поставленої проблеми й на які спирається автор;
- виділення невивчених раніше частин загальної проблеми, яким присвячено запропоновану статтю;
- формулювання мети та завдань дослідження;
- виклад основного матеріалу з повним обґрунтуванням одержаних наукових результатів;
- висновки;
- перспективи подальших розвідок.

Приклад оформлення статті (фрагмент)

УДК 808.3+808.2:801

Глушенко Володимир Андрійович,
доктор філологічних наук, професор
ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»
м. Слов'янськ. Україна
E-mail: sdpunauka@ukr.net

ЛІНГВІСТИЧНИЙ МЕТОД: ОНТОЛОГІЧНИЙ, ТЕЛЕОЛОГІЧНИЙ ТА ОПЕРАЦІЙНИЙ КОМПОНЕНТИ

Постановка проблеми. У радянські часи лінгвістична методологія перебувала під вирішальним впливом марксистсько-ленінської теорії, що значною мірою гальмувало розвиток методологічних досліджень у царині мовознавства. [текст]

Аналіз останніх досліджень. У статті наводиться наша оцінка тих концепцій лінгвістичного методу, які відбилися в студіях українських і російських мовознавців.

[текст]

Метою дослідження є оцінка теорій лінгвістичного методу в українському мовознавстві кінця ХХ ст. – початку ХХІ ст., їхня докладна характеристика з позицій широкого трактування лінгвістичного методу як складної логічної одиниці гетерогенного характеру.

Ця мета конкретизується в таких **завданнях**: 1) охарактеризувати теорії лінгвістичного методу в українському мовознавстві кінця ХХ ст. – початку ХХІ ст.; [текст]

Виклад основного матеріалу дослідження. Термін *метод* уживається в наукознавстві в різних значеннях – у широкому (як спосіб, знаряддя й засіб пізнання) та вузькому (як сукупність прийомів, процедур і операцій дослідження).

[текст]

Здійснене дослідження дозволяє зробити такі **висновки**:

1. Теоріям лінгвістичного методу в українському мовознавстві кінця ХХ ст. – початку ХХІ ст. притаманні суттєві суперечності. Існують значні відмінності в дефініціях і трактуваннях методу, у класифікаціях методів.

[текст]

Перспективи подальших розвідок ми вбачаємо у поглибленому вивченні низки актуальних питань:

1. Поняття лінгвістичної методології. Співвідношення понять методу, методології та методики.

[текст]

Література

Анотація

Глущенко В. А. Лінгвістичний метод: онтологічний, телеологічний та операційний компоненти.

У статті подано оцінку теорій лінгвістичного методу в мовознавстві кінця ХХ ст. – початку ХХІ ст. проаналізовано вузьке та широке трактування лінгвістичного методу, у межах яких метод розглядається відповідно як гомогенний і гетерогенний феномен. Обґрунтовано тезу про лінгвістичний метод як складну логічну одиницю. У структурі методу виділено три різні компоненти: онтологічний, телеологічний та операційний (В. І. Постовалова, В. А. Глущенко). Подано детальну характеристику цих компонентів.

Ключові слова: науковий метод, лінгвістичний метод, структура методу, онтологічний, телеологічний та операційний компоненти.

Аннотация

Глущенко В. А. Лингвистический метод: онтологический, телеологический и операциональный компоненты.

В статье дана оценка теорий лингвистического метода в языкознании конца ХХ в. – начала ХХІ в. Обосновано положение о лингвистическом методе как сложной логической единице. В структуре метода выделены три разнородных компонента: онтологический, телеологический и операциональный (В. И. Постовалова, В. А. Глущенко). Дана детальная характеристика этих компонентов.

Ключевые слова: научный метод, лингвистический метод, структура метода, онтологический, телеологический и операциональный компоненты.

Summary

Glushchenko V. The linguistic method: ontological, teleological and operational components.

The article gives the analysis of the theories of the linguistic method in the linguistics of the late 20th – the beginning of the 21st centuries. The status of the linguistic method as a complex logical unit is proved. Within the structure of the given method the three diverse components are distinguished: ontological, teleological and operational (V. Postovalova, V. Glushchenko). The detailed characteristics of these components is given.

Key words: scientific method, linguistic method, the structure of the method, ontological, teleological and operational components.

2. Реферат статті англійською мовою (Abstract)

Увага! На виконання наказу Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 17.10.2012 за № 1111, п. 2.9 «Про обов'язкову наявність статей англійською мовою на веб-сторінці видання» для розміщення на сайті збірника авторам необхідно подати до редакції реферат статті англійською мовою, оформлений за такими вимогами: Microsoft Word (*.doc, rtf), на папері формату А4 (книжковий), поля – 2,5 см, вирівнювання за шириною, абзац – 1,25, шрифт 12 TNR, через 1 інтервал, обсяг – 1 сторінка.

Наприкінці рукопису подається транслітерований латинськими літерами список літератури (References).

Назви праць, написані кирилицею, прізвища та ініціали їхніх авторів повинні подаватися **транслітерованими** (для адекватної транслітерації рекомендуємо використовувати ресурс: <http://translit.kh.ua/?bgn#lat/bgn>).

Транслітерація здійснюється відповідно до Постанови КМУ від 27.01.2010 № 55 «Про впорядкування транслітерації українського алфавіту латиницею»: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/55-2010-п>.

Зразок реферату статті англійською мовою

Glushchenko V. The linguistic method: ontological, teleological and operational components.

In the Soviet times methodology of linguistics was influenced by Marxist-Lenin's theory which considerably slowed down the development of methodological research work in the linguistic sphere. It resulted in getting forward of the "dialectic method" which, however, having all the features of a scientific principle or an approach has no features of a method.

If compared, "dialectic method" and partly scientific and specific methods are qualitatively different phenomena and possess different structure. Structural problems of the linguistic method were not given enough attention; in the linguistic methodology and science the preference was given to homogeneous concepts of the method which was associated with ways and techniques.

At present there are considerable contradictions and differences in definitions and interpretations of methods. So, considering the problems of the linguistic method, its structure in modern linguistics is highly urgent in both theoretical and practical senses.

Linguists use the term *method* in different meanings – wide and narrow. In the linguistics of the XX century and the beginning of the XXI century it has narrow interpretation. The method is considered a total of certain techniques, procedures and operations – in other words – homogeneous phenomenon. In the wide sense scientific and also linguistic method is considered to be the way of cognition, its type and way, its tool and means. The perspective definition of the linguistic method is considering it a constituent logical part of a certain structure.

The linguistic method should be regarded as a unit that includes three heterogeneous components: ontological, teleological and operational.

Ontology here is the means which enables a scholar to perceive the world as in a certain way split whole represented to him as a system of philosophic categories. As an ontological component the method should consider such ways of perception as the principle and the approach.

As principles we take global statements with wide range of action that have strategic meaning. The scientific approach is closely connected with the principle and determines the direction of research but in contrast to the principle is not an immediate tool of knowledge. The approach is reflected in principles, techniques and procedures of a certain method.

The treatment of the linguistic method as a complicated logical unit that includes ontological, teleological and operational components seems to be perspective in terms of investigation of units and categories of all language levels. This approach enables us to combine in one conception of the linguistic methods such different but interrelated phenomena as principles / approaches, operations (techniques and procedures) and the aim of investigation.

Список літератури (References) друкується через один рядок після основного тексту (напівжирним шрифтом посередині рядка).

References

1. Askyn Ya. F. Fylosofskyy determynyzm / Ya. F. Askyn. – Saratov : Yzd-vo Saratovsk. un-ta, 1974. – 68 s.
2. Boychenko Y. V. Problema metoda v katehoryal'nom apparate ystorycheskoho materyalyzma / Y. V. Boychenko // Sotsyal'noe poznanye: pryntsypy, formy, funktsyy : sb. nauch. trudov / otv. red. V. Y. Kutsenko, Y. V. Boychenko. – K. : Nauk. dumka, 1989. – S. 56-78.
3. Mel'nychuk A. S. Ponyatyte systemy y struktury yazyka v svete dyalektycheskoho materyalyzma / A. S. Mel'nychuk // Voprosy yazykoznanuua. – 1970. – # 1. – S. 19-32.

3. Відомості по автора

Прізвище	
Ім'я	
По батькові	
Місце роботи, посада	
Науковий ступінь, учене звання	
Поштова адреса	
Телефон, e-mail	

4. Порядок подання матеріалів

На електронну адресу редакційної колегії/головного редактора **Габідуллої Алли Рашатівни** (allagabidullina54@gmail.com) окремими файлами слід надіслати **такі матеріали**:

- статтю (назва файлу: Глущенко В.А._стаття);
- для осіб, які не мають наукового ступеня, – скановану копію (фотокопію) рецензії (наукового керівника чи особи, яка має науковий ступінь (підпис рецензента повинен бути завірений у відділі кадрів установи або печаткою навчального закладу (назва файлу: Іванов В.В._рецензія);
- реферат статті англійською мовою (назва файлу: Глущенко В.А._реферат) (сторінка не сплачується!);
- відомості про автора (назва файлу: Глущенко В.А._відомості про автора);
- копію про оплату публікації (назва файлу: Іванов В.В._квитанція).

За результатами внутрішнього рецензування редакційна колегія залишає за собою право відхилити статтю як таку, що не відповідає зазначеним вище вимогам або тематиці видання.

Автори статей несуть повну відповідальність за якість і достовірність поданого в розвідці матеріалу.

Про отримання всіх матеріалів та ухвалу щодо публікації редколегія сповістить автора електронною поштою.

Довідки за телефоном: (050) 292-22-76

Підписано до друку 23.10.2019 р.
Формат 60x84 1/16. Ум. др. арк. 10,0.
Наклад 100 прим. Зам. № 1548.

Видавництво Б.І. Маторіна

84116, м. Слов'янськ, вул. Г. Батюка, 19.
Тел.: +38 06262 3-20-99; +38 050 518 88 99. E-mail: matorinb@ukr.net

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції ДК №3141, видане Державним комітетом телебачення та радіомовлення України від 24.03.2008 р.
